

У К Р А Ї Н С Ь К И Й Тиждень

№ 45 (417) 13 – 19.11.2015 р.

Джованна
Броджі-Беркофф
про інтерес
Європи
до України

Чи можливі сюрпризи
у другому турі місцевих виборів

Коли Україна
дочекається нових доріг

Хто може стати
наступником Путіна

ТАКА РІЗНА СОЦІОЛОГІЯ

The
Economist

Featuring selected content
from The Economist

ISSN 1996-1561

9 771996 156002

Якщо зібрався у мандрівку,
бери з собою **ТревелСімку!**

Я люблю
Україну

ЄДИНИЙ ТАРИФ
на дзвінки та СМС
в Україну

Тревел Шоп

**БЕЗКОШТОВНА
ДОСТАВКА**
гарних номерів

Діє у > **190** країнах

БЕЗКОШТОВНІ вхідні дзвінки у **≈ 140** країнах

ВІДСУТНЯ ПЛАТА за з'єднання та абонплата

ПАКЕТНІ ПРОПОЗИЦІЇ, що дозволяють заощаджувати
ще більше: дзвінки, СМС, GPRS-Інтернет

БЕЗКОШТОВНІ дзвінки зі **Skype** та **Viber** на ТревелСімку

ВСІ можливі варіанти поповнення: portmone.com ПриватБанк VISA MOTO IBOX

Інфолінія: (044) 223-8008 w.TravelSIM.ua

Тревел Сімка на 15.05.2015 в Давосі на дзвінок "100-100"
не працює. На 15.05.2015 в Г'янгоні не працює 100-100

U.T.T.

НА ЧАСІ

- 4 Великі комбінатори
Про підводні течії
«безвізових» законів
- 7 Дмитро Крапивенко
про амністію для ветеранів АТО
- 8 Сюрпризи другого туру
Хто з ким змагатиметься
15 листопада в найбільших
українських містах
- 10 Анатомія сепаратизму
Яким країнам загрожує внутрішній
російський екстремізм
- 12 Іранський інтерес України
На що може претендувати
наш бізнес після зняття
санкцій із Тегерана
- 16 Асфальтований шлях до достатку
Коли в Україні з'являться нові,
відремонтовані дороги

ТЕМА НОМЕРА

- 18 Температура по палаті
Юрій Макаров про формування
громадської думки
- 20 Впізнати себе у дзеркалі
Наскільки українська
соціологія об'єктивно
відображає стан суспільства
- 23 Ігор Лосєв про
неокульт соціології як науки
- 26 Євген Головаха:
«Еліта й криміналітет — найбільш
недосяжні респонденти»
Як досліджували громадську
думку від здобуття Незалежності
й донині
- 28 Олена Богдан:
«Соціологія — наука,
яка нас вивільняє»
Думка викладача НаУКМА

- 30 На комерційних засадах
Чого вчить досвід компанії Gallup

СУСПІЛЬСТВО

- 32 Джованна Броджі-Беркофф:
«Загальною рисою українського
суспільства є брак прагматизму»
Італійська україністка
про революцію, культуру
та місце України в Європі

СВІТ

- 34 Володар надзвичайних ситуацій
Сергей Шойгу як наступний
президент Росії
- 36 Без них можна обійтися
Якою є роль Франції на світовій
політичній арені
- 38 Море хвилюється — раз...
Як видобути енергію з океану

СПАДОК

- 40 Страсті по Калнишу
Останній кошовий отаман
без глянцю канонізації

КУЛЬТУРА

- 44 Володимир Рунчак:
«Нині посаду керівника Мінкульту
перетворено на халтуру»
Відомий композитор
про стосунки митця й держави
щоденники окупації
- 48 «Не вір, не бійся, не проси»
Про репресії в Криму
і рефлексії України
- 49 Еволюція пропаганди
Що бачать на телеекранах
жителі «ДНР»

P. S.

- 50 Едвард Лукас про асиметричні
засоби боротьби з російською
пропагандою

Тиждень

№ 45 (417) 13 – 19.11.2015
Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ
Видавець ТОВ «Український тиждень»
03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37
Головний редактор Дмитро Крапивенко
Редакція Наталія Петринська,
Анна Корбут, Алла Лазарева,
Олександр Крамар,
Ганна Трегуб, Богдан Буткевич,
Валерія Бурлакова, Станіслав Козлюк,
Юрій Макаров, Роман Малко,
Ольга Ворожбит

Відділ передплати та роздрібної торгівлі
тел.: 067-407-10-96
e-mail: peredplata@tyzhden.ua
Відділ реклами
тел.: 067-407-10-89
e-mail: reklama@tyzhden.ua
Видається з 02 листопада 2007 року
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого
засобу масової інформації КВ № 18119-6919 ПР
від 30.08.2011 р.
Адреса для листування 03067, Київ, а/с № 2
Адреса редакції 03067, Київ, вул. Машинобудівна, 37

e-mail: office@tyzhden.ua
тел.: (044) 351-13-00
Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК», Київ, вул. Магнітогорська, 1
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1447 від 28.07.2003 р. № зам. 15-2789
Наклад 32 000
Номер підписано до друку 11.11.2015 р.
Виходить щоп'ятниці
Розповсюджується в роздрібній торгівлі
та за передплатою
Передплатний індекс 99319
Ціна договірна

... РЕНТИ НА ГАЗ

ДЕПУТАТИ
НЕ БУДІТЬ
БРАТРУЖІ

ВСІ РІВНІ
ВСІ ГІДНІ

ПРИМХА 450 ти грн
РІВЕНЬ ЖИТТЯ МІЛЬЙОНІ

1658	1776	2540	2541
2542	3040	304	

776
...анності

НА ЧАСІ

Великі комбінатори

Роман Малко

Рух у Європу тимчасово призупинено. Безвізовий режим найближчим часом Україні не світить, зате світить новий етап війни: Східний фронт ожив, і батальйони скоро знову попросять вогню. Процеси, які відбуваються в країні останні місяці, важко назвати зрозумілими та прозорими. Діагноз «постреволюційний синдром» тут не зовсім коректний. Усе радше нагадує рецидив якоїсь жажливої хвороби, яка тільки-но почала піддаватися лікуванню й раптом пішла ва-банк.

І річ навіть не у візах, позбутися яких дуже хотілося б. Це обгортка, яку раптом розгорнули. А от на що перетворилася стараннями благодійників та українолюбів усіх мастей, які іменують себе українською владою, обіцяна цукерка, оце вже цікаво. ►

ФОТО: УКРАЇНСЬКЕ ФОТО

За майже офіційною версією, затягування безвізової епопеї треба було б пов'язувати з печерною го-мофобією деяких вітчизняних парламентаріїв, що навідріз відмовляються голосувати за невеличку поправку до Трудового кодексу. Але це брехня. Так, переможна хода нардепів у прийнятті безвізового пакета й справді захлиснулася на антидискримінаційній поправці, яка нібито мала ввімкнути зелене світло для руху в омріяну Європу, але ноги наразі ростуть якраз не звідти. Свої мрії про безвізовий режим українці можуть запити водою саме завдяки тим, хто ці поправки старанно лобіює, невтомно на них піариться й вишукує ворогів і зловмисників всюди, де лише можна, тільки не в себе під шапкою.

До речі, про шапки. Легендарний любитель головних уборів Віктор Федорович, мабуть, лікті собі від злоби кусає, спостерігаючи, які фінти викручують нині його кривдники, що дорвалися до керма віджатої в нього країни. А злоститись і справді є чим. Йому й не снився такий масштаб шулерства. Вишукано, віртуозно, майже бездоганно. І ніяких тобі Майданів, походів на парламент та інших деструкцій. Європейці й американці тільки встигають хапатися за голову та попереджати, але зістрибувати з корабля, який рухається невідомо куди, всупереч будь-якій здоровій логіці, не кажучи заданому вектору, поки що не ризикують, бо ж форпост. Хто-хто, а цей побитий пес і справді може оцінити красу гри.

На перший погляд, українська влада з кожним днем видається дедалі менш адекватною та менш зрозумілою. Втім, лише доки не з'ясується, чого вона насправді домагається. А домагається явно не того, про що заявляє. Принаймні люди, які говорять про життя по-новому, не повторюватимуть помилок попередників і не протискатимуть ухвалення закону всупереч регламенту в той самий день, коли він був внесений. У них принаймні мав би маячити перед очима привид «16 січня». Понад те, йдеться про закон явно сумнівний, призначений лише для того, щоб усіх обвести навколо пальця. І це на тлі фронту на Сході, який справді прокидається. Наживати собі в такий час нових ворогів у стані колишніх союзників як мінімум недоречно.

Про що йдеться. А саме про те, що вранці 10 листопада, в день анонсованого завершення візової епопеї, у Раді був зареєстрований проект закону про внесення змін до Трудового кодексу (з поміткою щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації із правом ЄС). Мова про ту саму сумнозвісну антидискримінаційну поправку. Вже сам процес внесення його до порядку денного був схожий на щось не дуже демократичне, але це ще квіточки. Найцікавіше було сховане в проекті закону. У пункті першому чорним по білому записано, що йдеться про зміну редакції статті 2 Кодексу законів про працю України 1971 року. Теоретично все ОК, але в реальності йдеться про унікальну за своєю нахабністю маніпуляцію. Річ у тому, що така важлива для ЄС правка вноситься не в новий кодекс, який перебуває на стадії підготовки до другого читання і має бути невдовзі прийнятий, а в старий, допогопний, який глашатаї влади так жалібно просили чимшвидше замінити.

Коли саме ухвалить новий кодекс, поки що невідомо. Тільки він є одним із пунктів безвізового пакета, і статися це має якнайшвидше. Як тільки новий

кодекс народиться, старий утратить чинність разом з усіма своїми правками, зокрема й антидискримінаційною. І от тут, власне, виникає питання: а навіщо розігрувати комедію, для кого? Точно не для своїх. Свої про все знають, хоча часто й не читають, за що голосують. Комедія призначена для лохів, які за кілька днів повинні сісти й розбиратися, що там у Києві наприймали. А наприймали такого, що й самі не второпають, що до чого. Бо коли вірити тим поодиноким коментаторам, які принаймні вдають, що орієнтуються в суті нових законів, то велика ймовірність, що численними правками вдалося змінити їхню первісну суть до непізнаваності.

Схожа за абсурдністю й антикорупційна епопея, точніше історія з кандидатами в комісію з обрання антикорупційного прокурора. Тут ролі взагалі розподілені надзвичайно майстерно. Злий прокурор, що відмовляється дати слабинку, добрий президент, який запевняє, що всі умови виконані, всіх неугодних усунуто, і реальність, яка вказує на те, що найодіозніший персонаж, до якого найбільше претензій у євродрузів, заступник генпрокурора Юрій Севрук нікуди не подівся, бо він, мовляв, найцінніший кадр. Зате на межі скандалу перебування в структурі якраз кандидатів від ЄС Мері Батлер та Джованні Кеслера, не кажучи вже про погрози взагалі фінансувати весь цей цирк західними донорами. Навіть МВФ, чи не найлояльніший грошовитий приятель, і той зробив своє останнє емвеефське попередження. І чи почують його в Києві — це вже питання в порожнечу. Тут, попри всі можливі запевнення, завжди керуються якимись своїми особливими національними інтересами.

СПОСТЕРІГАЮЧИ ЗА МАЙЖЕ ДВОРІЧНОЮ РЕФОРМАТОРСЬКОЮ ЕПОПЕЄЮ ЦИХ ХЛОПЦІВ, ТАК І ХОЧЕТЬСЯ ЗАПИТАТИ: А ПРИНАЙМНІ ІНСТІНКТ САМОЗБЕРЕЖЕННЯ У ВАС Є? ЧИ БАЖАННЯ НЕОБМЕЖЕНОЇ ВЛАДИ Й НАЖИВИ ТАК ЗАТЬМАРИЛИ МОЗОК, ЩО НЕСИЛА НАВІТЬ БОЯТИСЯ?

Усі ці ігри в наперстки можна було б назвати простими непорозуміннями, якби вони не були лише ланками довгого й барвистого ланцюжка суцільного непорозуміння під назвою «українська політика». Спостерігаючи за майже дворічною реформаторською епопеєю цих хлопців, так і хочеться запитати: а принаймні інстинкт самозбереження у вас є? Чи бажання необмеженої влади й наживи так затьмарили мозок, що несила навіть боятися?

Хто вже забув: два роки тому все також починалося з прагнення потрапити в Європу. Просто дехто не впорався з керуванням, бо думав, що зможе всіх обвести навколо пальця. Чим закінчилося, всі добре пам'ятають, особливо колекціонер шапок і його адепти. Як закінчиться зараз, є шанс дуже швидко дізнатися, якщо хтось, хто ще не втратив бодай жменьку здорового глузду, раптом не натисне на гальма. Але на це надії мало. Бо хто є найбільшим ворогом українців — питання вже, на жаль, риторичне. Його можна шукати в Кремлі, і він там, безперечно, знайдеться. Проте навіряд чи найбільший. Схоже, ворога треба шукати таки в собі. Ну хоча б для того, щоб наступного разу бути готовим до несподіванок і швидше приймати рішення. ■

Кому потрібна амністія

Дмитро Крапивенко

Арешти для учасників АТО і браслети під заставу для колишніх регіоналів — цей зовнішній бік української Феміди бачить кожний. Деталі процесів знають адвокати, судді, слідчі, прокурори, і з них, як часто буває, зайвого слова не витягнеш, або скажуть напівслово-напівнатяк і «по всі коментарі до нашої прес-служби». Ми вже звикли до того, що розгляд більшості резонансних справ триває роками й навіть після остаточного вироку судді найвищої інстанції залишається відкритим питання: то хто ж таки винен?! Звісно, є надія на реформу судів, прокуратури тощо. Але час, проведений за круглим столом із удосконалення законодавства й на тюремній «шконці», минає по-різному. Особливо якщо коридор між окопами й камерою виявився таким коротким, що й подихати мирним повітрям до пуття не встиг.

У блатних і корупціонерів є кругова порука, у фронтовиків — братерство. Різниця в тому, що перші спроможні визволяти своїх по-тихому, способом таємних, але вельми нехитрих переговорів; на війні своїх не кидають, проте якщо йдуть на допомогу, то так, що ворогам непереливки, — у мирній столиці так не можна. Пікети, концерти під СІЗО, на жаль, не дають бажаного результату. Юридичні перспективи ще туманніші. І, будьмо відверті, велике перебільшення — автоматично зараховувати всіх заарештованих фронтовиків до категорії політв'язнів.

Однак вихід існує. Годі шукати підказок у закордонних радників. Годі скликати беззмисловні правозахисні слухання. Говорити «є суд, він у всьому розбереться» — взагалі моветон, бо це улюблена приказка Януковича про Тимошенко й Путіна про Савченка. Та й кого цим нині заколисаєш? Якщо наш політичний істеблішмент так легко погоджується на амністію для бойовиків-сепаратистів, то чому на таку саму милість не можуть розраховувати українські бійці, які з різних причин опинилися в місцях позбавлення волі?

Радянський Союз після виводу своїх військ з Афганістану спромігся амністувати всіх тих «воїнів-інтернаціоналістів», які скоїли злочини під час проходження служби. «Керуючись принципами гуманізму», — сказано в постанові, підписаній Горбачовим. Порівнювати нашу визвольну війну з радянською агресією в Афганістані недоречно, і нинішня вітчизняна правова система, як не крути, досконаліша за «найгуманніші суди у світі», але очевидним є факт: та система спроміглася помилувати всіх, хто порушив закон під час війни. Війни несправедливої, далекої, про яку офіційні джерела взагалі волі-

ли мовчати. У 1989-му було зрозуміло, що після виведення «обмеженого контингенту» до судів СРСР не піде шукати справедливості жоден афганський селянин, якому завдало кривд радянське військо, що морально покалічені спочатку війною, а потім тюрмою воїни тим більше не наважаться оскаржувати вироки. Але тодішня оновлена першими у своїй історії демократичними виборами влада відчула моральний обов'язок й оголосила амністію.

Участь в АТО не індульгенція, треба карати злочинців, щоб підтримувати дисципліну на фронті й забезпечувати мир у тилу, — є і така позиція. Бездоганна, на перший погляд. Однак у нинішньому контексті небезпечна й ідеалістична.

ЯКЩО НАШ ПОЛІТИЧНИЙ ІСТЕБЛІШМЕНТ ТАК ЛЕГКО ПОГОДЖУЄТЬСЯ НА АМНІСТІЮ ДЛЯ СЕПАРАТИСТІВ, ТО ЧОМУ НА ТАКУ САМУ МИЛІСТЬ НЕ МОЖУТЬ РОЗРАХОВУВАТИ УКРАЇНСЬКІ БІЙЦІ, ЯКІ З РІЗНИХ ПРИЧИН ОПИНИЛИСЯ ЗА ҐРАТАМИ?

Якщо українська Феміда чи то підзирає, коли судить спроможних внести чималу заставу регіоналів, чи то «глучить» у справах Майдану й з усією суворістю карає вчорашніх фронтовиків, здебільшого добровольців, виникають сумніви щодо її справедливості. Тому, поки «перезавантажать» суди, ветеранів варто було б амністувати. Не обов'язково чекати урочистих дат. На карті, зрештою, спокій у тилу, що для країни, яка веде війну, є надзвичайно важливим. Якщо влада продемонструє не показовий, нав'язаний мінськими угодами гуманізм, а відкриту лояльність до українських бійців, то вона чутиме менше запитань у стилі «за що я воював?» від ветеранів; вона теж продемонструє вірність принципу, що на війні своїх не кидають. Зрештою, амністія — це межа. Її можна провести лише один раз. Тоді керівництво держави матиме право сказати: «Так, ми пробачили, перегорнули сторінку, ми не стверджуємо, що всі затримані й засуджені були безвинними, але зважили на їхні заслуги перед Батьківщиною й помилували, але цим наша лояльність обмежується — надалі каратимемо з усією суворістю». Якщо цю суворість делегувати оновленим, вартим довіри судам, то нехай так і буде. Але спочатку — амністія учасникам АТО. ■

Сюрпризи другого туру

Денис Казанський

Лише на Півдні та Сході протистояння кандидатів у мери відбувається по лінії «ватнік — патріот»

Місцеві вибори в Україні вперше розтягнулися майже на місяць. За новим законодавством кандидати в мери великих міст, які не дістали в день волевиявлення 50% голосів, мають довести свою перевагу в другому турі. Подекуди фаворитам вдалося відразу здобути переконливу перемогу, але більшості обласних центрів усе-таки доведеться пройти через другий акт політичної драми. І майже скрізь другий тур може принести сюрпризи.

Головною інтригою виборів, призначених на 15 листопада, вважають не так рейтинги кандидатів, як явку електорату. Незначним був інтерес громадян до місцевих перегонів 25 жовтня, у другому турі він напевне стане ще меншим. Хтось не піде голосувати, не побачивши свого кандидата у фіналі, комусь буде ліньки йти на дільницю вдруге, хтось, зауваживши великий розрив між висуванцями в першому турі, вирішить, що результат заздалегідь відомий і без нього. Зрештою, низька явка може кардинальним чином змінити розстановку сил. Другий тур принесе удачу тим претендентам, чий електорат виявиться дисциплінованишим.

Несподіваним результатом можуть, скажімо, здивувати вибори в Києві. З одного боку, все начебто зрозуміло: нинішній мер Віталій Кличко з великим відривом обійшов усіх конкурентів. Із другого — його електорат може просто не прийти на другий тур, думаючи, що інтрига вичерпана.

Не секрет, що найвища явка на виборах зазвичай буває в роки інтригуючого протистояння. Наприклад, у 2004-му, коли за президентське крісло билися Янукович і Ющенко, на другий тур президентських виборів прийшла рекордна за всю історію України кількість виборців — майже 28 млн. Ні до, ні після цього на жодне голосування стільки людей ніколи не з'являлося. У 2010 році, коли Віктор Янукович боровся за крісло з Юлією Тимошенко, дільниці відвідало тільки близько 24 млн осіб. Причому не дорахувалася виборців саме Тимошенко, яка мала репутацію більш прозахідного політика.

У Києві інтригуючого протистояння не сталося, тому значна частина електорату діючого мера може не дійти до дільниць 15 листопада. А ось опоненти Кличка цілком здатні мобілізуватися за принципом «за кого завгодно, аби лиш проти нинішньої»

29 міст на поготові

влади». За суттєвого зниження явки Борислав Береза здатен дати бій сьгоднішньому градоначальникові.

Схожа ситуація склалася практично в усіх містах, де має бути другий тур виборів. Інтрига відсутня, мабуть, лише у Львові, де Андрієві Садовому не вистачило відсотка для перемоги в першому раунді протистояння. Гаряче, певно, буде в Дніпропетровську, де у другий тур вийшли умовно проукраїнський та умовно проросійський кандидати: Борис Філатов та Олександр Вілкул. Якщо судити виключно за результатами виборів до міської ради, то електоральний резерв Філатова більш значний, бо всі голоси українських демократичних партій напевне перейдуть йому. Однак є імовірність, що Вілкулу вдасться мобілізувати на другий тур навіть тих людей, які зігнорували перший. У Дніпропетровську багато мешканців голосуватимуть за принципом «хто завгодно, тільки не Коломойський». Коли врахувати одіозність олігарха, це не дивно.

Цікаво, що на Дніпропетровщині інтрига крім обласного центру зберігається ще в чотирьох містах. 15 листопада виборчі дільниці відкриваються також у Павлограді, Кривому Розі, Дніпродзержинську та Нікополі. Причому в двох останніх другий тур відбудеться без представників Опозиційного блоку. За крісло мера там боротимуться представники «Солідарності» й УКРОПа.

Вибори в Павлограді вже зажили скандальної слави. Там ЦВК спробувала забезпечити перемогу в першому турі кандидату від Опозиційного блоку надто оригінальним способом. Після підрахунку голосів виборча комісія своїм вольовим рішенням просто «зменшила» населення 90-тисячного міста на 500 осіб — до 89 500 жителів. Після цього за законом другий тур став непотрібним.

Однак таке кричуще хамство ЦВК відразу викликало велике обурення та шквал звинувачень на адресу влади. У терміновому порядку 500 «зниклих» павлоградців повернули на місце, а з ними і другий тур. У ньому кандидатів від Опозиційного блоку протистоятиме ветеран АТО від партії УКРОП. Щоправда, шанси на перемогу в нього невеликі, адже в Павлограді значним адмінресурсом володіє Рінат Ахметов, який зробить усе, щоб забезпечити перемогу своєму ставленнику.

Не обійшлося без скандалу й у Кривому Розі. Там у другий тур вийшли Юрій Вілкул (молодший брат Олександра) від Опозиційного блоку та Юрій Милобог від «Самопоміч». Ситуація цікава тим, що Вілкул виграв тур із великим відривом, але при цьому проукраїнські партії в міськраді здобули більше голосів, ніж Опозиційний блок. Таким чином, у Милобога є шанси значно збільшити свій результат у другому турі, об'єднавши навколо себе демократичні сили. На сьогодні підтримку на виборах йому вже висловили БПП, УКРОП та «Сила людей», а ось «Батьківщина» відмовилася підтримати проукраїнського кандидата. Причина такого демаршу проста. Лідер криворізької «Батьківщини» Ольга Бабенко давно перебуває в тісних ділових стосунках із Юрієм Вілкулом. Її фірми кілька років стабільно виграють тендери й отримують гроші з міського бюджету Кривого Рогу. Таким чином, партія Тимошенко в місті фактично перебуває в коаліції з Опозиційним блоком і діє в його інтересах. У керівництві політсили поки що на цю ситуацію не відреагували.

На протистояння Опозиційного блоку та «Самопоміч» 15 листопада чекає і Миколаїв. Такий розклад виявився досить несподіваним для міста на Південному Сході України. І хоча «опозиціонер» Дятлов набрав майже на 20 тис. голосів більше, ніж його опонент Сенкевич від «Самопоміч», другий тур також може принести несподіваний результат, якщо останньому вдасться мобілізувати електорат демократичних сил.

Цікаво, що нинішній мер Миколаєва Юрій Гранатуров навіть не вийшов у другий тур виборів. Його поразка стала сенсацією передвиборчої гонки.

А от у сусідньому Херсоні в другому турі позмагаться колишній член «Батьківщини» Володимир Миколаєнко та кандидат від тієї самої партії Владислав Мангер. Кандидат від партії «Наш край» Володимир Сальдо свою кандидатуру з виборів раптово зняв.

НИЗЬКА ЯВКА МОЖЕ КАРДИНАЛЬНИМ ЧИНОМ ЗМІНИТИ РОЗСТАНОВКУ СИЛ. ДРУГИЙ ТУР ПРИНЕСЕ УДАЧУ ТИМ ПРЕТЕНДЕНТАМ, ЧИЙ ЕЛЕКТОРАТ ВІЯВИТЬСЯ ДИСЦИПЛІНОВАНИШИМ

У Чернігові в другий раунд із мером Олександром Соколовим вийшов народний депутат від БПП Владислав Атрошенко. Розрив між кандидатами невеликий. При цьому патріотично настроєні городяни скаржаться на відсутність вибору. Атрошенко — єдиний депутат від «Солідарності», який голосував у січні 2014 року за диктаторські закони. Соколов у минулому був членом Партії регіонів, а нині йде на вибори від «Нашого краю». Швидше за все, у другому турі явка в Чернігові суттєво впаде, адже багато містян вважають неможливим підтримувати будь-яку з кандидатур. Певну частку абсурду народному волевиявленню в Чернігові додає і той факт, що партією «Наш край» фактично керують із Адміністрації президента.

У Черкасах у другий тур вийшов нинішній мер Сергій Одарич, якому протистоятиме Анатолій Бондаренко від «Батьківщини». Тут, як і в інших містах центральних та західних областей, суперництво вже не проходить за принципом «ватник — патріот», на відміну від Південного Сходу. Тому спрогнозувати розподіл голосів у другому турі складніше.

Проте місяцями протистояння обіцяє бути дуже цікавим. Так, у Луцьку кандидат від УКРОПа та діючий мер від «Солідарності» 25 жовтня фінішували з невеликим розривом. Таким чином, 15 листопада напевне подарує нам велику бійку. Адже на Волині значний вплив має Ігор Коломойський, стосунки якого із владою ніяк не можна назвати простими.

Традиційно цікавими обіцяють бути перегони на Закарпатті. У другий тур виборів мера Ужгорода вийшли кандидат від «Відродження» Богдан Андрєєв та колишній міський голова Сергій Ратушняк. У 2009 році останній прославився скандальними антисемітськими висловлюваннями на адресу Арсенія Яценюка, а також нападом на дівчину, яка агітувала за його партію. Однак на симпатіях Ратушнякових виборців це не позначилося. ■

Анатомія сепаратизму

Ярослав Тинченко

Внутрішній російський екстремізм як загроза незалежності країн пострадянського простору

Російський сепаратизм — це делікатна тема, яку зазвичай на державному рівні намагаються обходити. Бо треба публічно визнати, що якась частина власних громадян — представників конкретної нації (росіян) плекає повалення державного ладу, встановленого місцевою національною більшістю — українцями. А такі визнання автоматично погіршують і без того складні відносини з Російською Федерацією і не знаходять розуміння в західних країнах.

НЕБЕЗПЕЧНА ДІАСПОРА

На пострадянських теренах найбільше етнічні росіяни представлені серед місцевих жителів у Латвії — 27%. Слідом ідуть Естонія — 24,5%, Казахстан — 21% та Україна — 17,5% (без Криму). У решті колишніх республік СРСР ця національна група не перевищує 10%. Причому найменше її представників залишилося там, де протягом 1990-х років відбувалися збройні протистояння. Усюди, де етнічні росіяни становлять значний відсоток, спостерігається напруження на національному тлі.

У Латвії та Естонії діють закони, за якими громадяни можуть отримати паспорт або влаштуватися на держслужбу лише за умов складання іспитів з державної мови. Проте в Латвії лише половина місцевих росіян має громадянство країни. Інші вважаються «негромадянами» (таких 285 тис.). Їхній статус дещо дивний, але на сьогодні він уже став офіційним: «негромадян» ніхто з країни висилати не збирається, до того ж вони користуються багатьма перевагами, які надаються мешканцям Євросоюзу і яких позбавлені власники паспорта Російської Федерації. В Естонії росіяни поділяються на три категорії (приблизно по 100 тис. у кожній): громадяни країни, «негромадяни» та громадяни РФ.

Поміж росіянами-«негромадянами» й латишами та естонцями стосунки традиційно прохолодні. Побутові сутічки на національному тлі є нормальним явищем. Але зазвичай місцева преса не роздмухує таких історій. Упродовж років обидва непримиренні «світи» виробили правила, які допомагають уникати гострих конфліктів. Росіяни ходять до «своїх» магазинів, кав'ярень, пабів, клубів, кінотеатрів тощо. Їхні діти вчаться в російських школах. Аналогічно поводяться латиші й естонці. Але, на відміну від проросійських радикалів, вони розмежовують росіян-громадян та «негромадян». Якщо етнічний росіянин розмовляє естонською або латиською, то корінні мешканці завжди вважатимуть його своїм. Багато росіян, які є громадянами Латвії та Естонії, перебувають на державній роботі, служать

в армії, прокуратурі та поліції, працюють у тих самих місцях і відвідують ті самі заклади відпочинку, що й місцеві мешканці. Росіяни, які носять мундири країн Балтії, традиційно наражаються на прохолодне ставлення й докори «негромадян» та росіян-громадян, які все одно зверхньо ставляться до цих держав. А місцеві проросійські радикали взагалі вважають їх зрадниками, яких треба буде стратити, «коли наші прийдуть».

«Негромадяни» в країнах Балтії зазвичай гадають, що оскільки вони народилися ще за часів, коли «всі ми жили разом», то їм зобов'язані видати паспорти без жодних іспитів. А російському — зробити другою державною. Хоча й тоді вони не будуть задоволені, бо наступною вимогою стане приєднання країни до Росії. Латвійська та естонська влада безсила у вирішенні цієї проблеми, бо виселити «негромадян» до РФ не має змоги. Тож і змушена вдавати, буцімто проблема тимчасова і з роками вирішиться. Та минуло майже 25 років, а «негромадян» скільки було, стільки й залишилося: помирають одні «радикали», проте народжуються й виростають інші — їхні діти.

Зазвичай радикальні проросійські громадяни настроєні відверто вороже до мови, культури й традицій країни, в якій мешкають. Зневажають її гімн та інші символи, відвертаються, коли до них звертаються місцевою мовою, висміюють літературу та музику цієї країни й часто публічно висловлюють до неї неприязнь. Ця тенденція простежується скрізь: не лише в державах Балтії, а й в Україні.

Вітчизняна модель ставлення до етнічних росіян схожа з казахською: громадянство та однакові права було надано всім. Ніяких обмежень, зокрема й мовних, на нашій території де-факто не було й немає.

В Україні етнічна російська спільнота умовно поділяється на дві категорії: ті, хто беззаперечно на боці держави, у якій живе (хоч і розмовляє російською), і ті, хто взагалі не сприймає нічого пов'язаного з українською мовою, історією та культурою. Багато десятиліть у Радянському Союзі цим людям втовмачували, мовляв, кожен, хто розмовляє українською, націоналіст, поплічник фашистів і ворог комуністичної системи. По-простому — «бандерівець», зрадник. Тому серед російськомовних міських жителів УРСР вважалося, що носії української мови — це або селяни (до яких було традиційно зверхнє ставлення), або потенційні вороги. Звісно, на початку 1990-х ці стереотипи були загалом подолані, але їх і надалі плекала проросійська громада. Саме вони й відіграли свою роль у подіях на Майдані наприкінці 2013-го — на початку 2014 року.

ФОТО: АР

Первістки «русской весни». Заворушення в Таллінні через перенесення бронзового солдата у квітні 2007-го

Пропаганда РФ та сепаратисти постійно наголошують на тому, що війна на Донбасі стала наслідком Євромайдану. Українська сторона стверджує, що причина війни — прихід на Донбас збройних загонів із території Росії, які скористалися складною політичною ситуацією в країні.

Як показує аналіз подій, чимало терористів, що брали участь у кримських подіях, а потім воювали на Донбасі, — це громадяни України із центральних, південних і навіть західних областей. Переважно з російськими прізвищами.

Консолідація проросійських активістів відбулася під час спроб організації представниками Партії регіонів різноманітних антимайданів. Попри те що багато громадян України не підтримували Революції гідності (з різних причин, аналіз яких не є нашою темою), мало кому з них спадало на думку приєднуватись до антимайданів і брати участь у протистоянні із євромайданівцями. Передусім через відсутність особливих симпатій до влади Януковича. Проте дуже багато людей, не прихильних до Майдану, співчували працівникам правоохоронних органів і особливо бійцям-строковикам Внутрішніх військ, які виконували конституційний обов'язок. Вони могли принести чай, печиво чи шкарпетки міліціонерам, але на цьому їхня активна «антимайданівська» участь і завершувалася.

Але антимайдани існували, частіше за гроші, рідше «за ідею». Ідей, власне, було дві: одна — мирна (що державні перевороти в демократичній країні здійснювати не можна), друга — агресивніша (максимальна інтеграція з Росією, відмова від європейського шляху розвитку, і, звісно, «боротьба з українським фашизмом»). Коли категорія демократичних «антимайданівців» переконалася, що

вляпалась у коричнево-червоне проросійське середовище, то відмовилася від будь-якої дальшої участі в процесі.

Відтоді всі антимайданівські мітинги та протистояння (Одеса, Харків, Запоріжжя, Миколаїв) мали виключно прокремлівський характер. Над їхніми колонами жодного разу не було помічено української символіки. Скрізь російська або червона. Лише один раз у Харкові кілька якихось хлопців намагалися вийти під синьо-жовтим прапором із нашитими на ньому георгіївськими стрічками. Але знамено довелося швидко згорнути: їх «не зрозуміли» передусім проросійські мітингарі.

«ЗАЙВИ» ЛЮДИ

Остаточний перелом у поглядах громадян, котрі не підтримували Майдану, відбувся під час кримських подій, які наочно показали, що настав час обирати, за Росію чи за Україну. Звісно, значна частина людей, зокрема й російської спільноти, залишилася на боці нашої держави. Антимайдани переродились у винятково проросійські угруповання, найрадикальніші представники яких поступово виїздили до Криму, Луганської або Донецької областей.

Наприкінці квітня 2014-го в інтернеті почали з'являтися відеоролики з озброєними сепаратистами, які закликали приєднуватись до них. Серед «героїв» тих сюжетів були й уродженці центральних областей. У захопленому бойовиками Луганську записало своє відеозвернення п'ятеро обчеплених зброєю з ніг до голови добровольців із Запорізької області. Лідер цих людей кількома словами сформулював їхній світогляд: «Я по духу імперець, я руский по рожденію». Там-таки, у Луганську,

»

діяли бойові групи проросійських антимайданівців з Одеса та Миколаєва: брали активну участь у штурмі адмінбудівель міста й, зокрема, управління СБУ.

Невдовзі у Слов'янську з'явився ролик із тоді ще нікому не відомим Павловим-Моторолою, який у своєму першому інтерв'ю розповів, що приїхав із Харкова, де протягом чотирьох місяців належав до антимайданівської організації «Оплот» (пізніше виявилось, що він громадянин Росії). Там-таки було записано відеокадри з добровольцем із Чулуєва, який розповів, що захоплювався військово-історичною реконструкцією. Цей чоловік був знаний у колах шанувальників військової історії, як і його погляди: коли заходила мова на якусь українську тему, він заявляв, що «не любіть їх», маючи на увазі патріотів України. Опинились у Слов'янську, а потім засвітилися в інтернет-роліках і кілька персонажів із Києва та області (теж росіяни), які ще в середині 1990-х років намагалися створити у столиці України відділення профашистської партії з РФ «Русское национальное единство» (баркашовці).

ПІСЛЯ ГАНЕБНОЇ (НА ДУМКУ ЙОГО Ж ТАКИ СОРАТНИКІВ) УТЕЧІ ГІРКІНА З ДОНБАСУ В ЛИПНІ 2014 РОКУ ІДЕОЛОГІЯ СЕПАРАТИСТСЬКИХ ФОРМУВАНЬ РАДИКАЛЬНО ЗМІНИЛАСЯ ІЗ ПРОРОСІЙСЬКОЇ НА ПРОРАДЯНСЬКУ

Найвідомішим промосковським діячем із Центральної України, який загинув серед перших на боці сепаратистів, був Сергій Журіков (Ромашка). Уродженець Севастополя, мешканець Києва, він брав активну участь у захопленні російськими терористами Слов'янська. Саме він чи не найзавзятіше агітував українських солдатів, які намагалися мирно увійти до міста й були роззброєні з допомогою місцевих мешканців, перейти на бік сепаратистів. При цьому Журіков розповідав солдатам, що особисто був у момент подій на Майдані серед антимайданівців. Загинув під час однієї з перших спроб узяти штурмом Слов'янськ 2 травня 2014 року. Поховали його на Сумщині в місті Середина-Буда на самому кордоні з Росією, де мешкає його мати.

На сепаратистських сайтах згадувалося про смерть проросійського антимайданівця із Запоріжжя — лідера «антифашистської організації» «Наш город» Володимира Балагури. Він загинув у боях під Дебальцевим наприкінці січня 2015 року. Подробиць та місця поховання веб-ресурси терористів не повідомили.

Журіков та Балагура — діячі, чия сумна доля стала відома. Але очевидна більшість полеглих бойовиків, передусім із проросійських активістів з України, так і залишається безіменною. Попри те що нині в самопроголошених республіках «ДНР-ЛНР» штучно створюється пропагандистський пафос навколо загиблих у війні «з хунтою», назвати поіменно бодай третину тих жертв ніхто не в змозі. Наприклад, у боях січня 2015 року в районі Донецького аеропорту загинула ціла група (12 бойовиків), котрі всі виявились уродженцями

центральної області України. Вочевидь, це був окремих загін проросійських активістів, який існував іще з часів Слов'янська. Прізвище жодного з них на «республіканських» сайтах не згадується. Крім того що сепаратисти й російські терористи гинуть безпосередньо в боях з українськими військами, вони ще й бувають знищені або зникають безвісти внаслідок внутрішніх сутичок.

Після ганебної (на думку його ж таки соратників) утечі Гірка з Донбасу в липні 2014 року ідеологія сепаратистських формувань радикально змінилась із проросійської на прорадянську. Звісно, на угоду значній частині місцевого населення, яке досі живе примарами буцімто гарного життя в СРСР. Багатьом прокремлівським активістам, які не дуже заморочуються проблемами радянських репресій та гоніннями комуністів на церкву, совок як форма російського «імперства» теж підходить. Хоч аж ніяк не всім.

Російські націоналісти, які вижили в боях та міжусобицях, нині стоять перед нелегким вибором. З одного боку, вони вважають, що Путін, Гірка та інші вожді їх «кинули», із другого — розуміють, що в просовкових сепаратистських республіках не всім із них знайдеться місце. Поступово вони або виїжджають до Росії, або намагаються повернутись в Україну.

У цьому сенсі показова доля однієї невеличкої проросійської групи з обласного міста в Центральній Україні, яка оформилася ще на межі 1990–2000-х років, а навесні 2014-го долучилася до терористів. Троє загинули ще влітку 2014-го. Їх привезли ховати на батьківщину, розповідаючи, нібито хлопці працювали десь на будівництві в Росії і стали жертвами нещасного випадку. Один чи двоє полягли під Дебальцевим. Щонайменше один виїхав до родичів у Росію. Лідер групи у квітні 2015-го покінчив життя самогубством на окупованій території. Згодом його тіло було видане українській стороні. Він повернувся додому. У труні. Родичі ховали його таємно: друзі та знайомі «по мирному життю» дізналися про це випадково й на кілька тижнів пізніше. У сепаратистських «ДНР-ЛНР» утрата цих людей залишилася непоміченою, в РФ — тим паче.

Російський імперський націоналізм, обов'язковою складовою якого є нетерпимість до інших мов та культур, іще не раз проявить себе в сучасній історії України. У нормальних країнах світу з екстремістами й терористами борються спецслужби. Причому хоч би які виникали конфлікти, вони мають залишатися на боці не однієї з політичних сил, а вищих інтересів держави. Утрата Криму та війна на Сході — це передусім вина старих кадрів Служби безпеки України та її керівників.

Назавжди подолати екстремізм або тероризм у принципі нереально. Завжди з'являться радикали, охочі вчинити якийсь теракт. Але передбачити його й запобігти йому можливо. У цьому сенсі було б добре, якби працівники СБУ налагодили зв'язки зі своїми колегами з тих-таки країн Балтії. Обмін досвідом та спільна робота спецслужб унеможливили б надалі спалахи російського екстремізму на території України. ■

Іранський інтерес України

Олександр Крамар

Зняття міжнародних санкцій із Тегерана дає вітчизняним виробникам нові можливості наростити експорт

18 жовтня ЄС та США дали старт зняттю санкцій з Ірану. За оптимістичними оцінками, воно відбудеться не раніше ніж у 2016 році, однак, якщо процес не буде зірвано, країна отримає значно більше доходів від експорту енергоресурсів, а відтак зможе наростити імпорту потрібних їй товарів. Дія санкцій на іранську економіку останніми роками була дуже відчутна. Лише під впливом запровадженого наприкінці 2011 року їх чергового пакета видобуток нафти в республіці у 2012–13 роках впав на 42 млн т, а виручка від її експорту, за даними тамтешньої статистики, — більш як утричі від 2011/12 (іранський рік розпочинається 21 березня) до 2014/15 року. Це призвело до вимушеного зменшення закупівлі товарів за кордоном від \$77,8 млрд до \$52,4 млрд і ще на 20% у першому півріччі 2015/16-го.

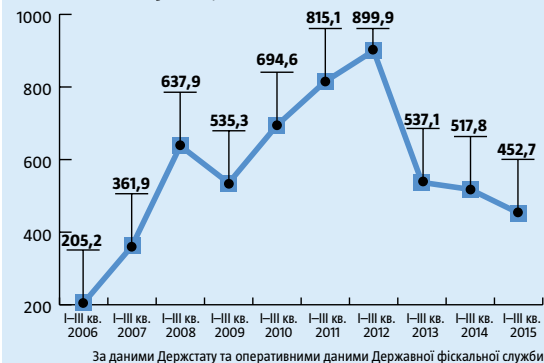
Від України Іран зовсім недалеко: залежно від вибору маршруту їх розділяє лише 2–2,5 тис. км. І серед розміщених на такій відстані країн вони мають одні з найбільш взаємодоповнюваних економік. Передусім в Ірані на тлі вдвічі більшого порівняно з нашим населення (яке до того ж динамічно зростає) об'єктивно обмежені можливості для нарощування виробництва видів продовольчої продукції, котрі вже зараз є дефіцитними. Україна — їхній найближчий потужний продуцент та експортер, і вже зараз понад 5% нашого агроекспорту збувається саме до Ірану. Однак з об'єктивних причин він також імпортує (і потребуватиме їх надалі в значних обсягах) деревину та вироби з неї, паперово-картонну й меблеву продукцію, низку видів хімічної та машинобудівної продукції тощо.

Тобто йдеться саме про ті галузі, що є в Україні помітно експортоорієнтованими й у більшості випадків гостро потребують перенацілення із проблемного російського ринку на інші (див. **Тиждень**, № 38/2015). Наш часопис спробував проаналізувати нинішній стан вітчизняної торгівлі з Іраном та можливі перспективи для нарощування її обсягів у контексті зняття санкцій і пов'язаних із ним змін у цій країні.

СТАРТОВІ ПОЗИЦІЇ

Попри значну об'єктивну взаємодоповнюваність економік, Іран за обсягами українського експорту на його ринок (80 млн жителів) наразі поступається не лише таким зіставним за розміром країнам регіону, як Туреччина (78,5 млн) чи Єгипет (89,7 млн), а й значно меншій Саудівській Аравії (31,5 млн). Зокрема, за перші дев'ять місяців 2015-го постачання наших товарів до Ірану

Динаміка українського експорту до Ірану за останні 10 років, \$ млн

становило \$452,7 млн проти \$2,06 млрд — до Туреччини, \$1,57 млрд — до Єгипту, \$608,4 млн — до Саудівської Аравії і навіть \$353,8 млн — до вдвічі з лишком меншого (37 млн жителів) й охопленого війною з «ІДІЛ» Іраку. Повні дані за 2014 рік також свідчать, що до Ірану було реалізовано упрітеро менше продукції з України, ніж до Туреччини, й учетверо, ніж до Єгипту, менше, ніж до Іраку чи Саудівської Аравії, і лише незначно (у 1,2–1,5 раза) більше порівняно з Азербайджаном чи Туркменістаном, які в 9–15 разів поступаються йому, своєму південному сусідю, за кількістю жителів.

Понад те, останніми роками український експорт до Ірану постійно скорочувався. 2011 року він становив \$1,16 млрд, а 2014-го — вже \$0,7 млрд. У січні — серпні 2012-го — \$0,8 млрд, а в аналогічний період 2015-го — лише \$0,44 млрд, тобто фактично вдвічі менше. Частково це пояснюється загальним падінням імпорту Ірану через санкції (про що йшлося вище), однак більше — змінами в товарній структурі українських поставок.

За обсягом продажів зернових, олійних та олій Іран фактично перебував на рівні Туреччини (загалом \$579 млн проти \$601,6 млн), значно випереджаючи її за обсягом закупівель готової олії та зерна. Водночас на відміну від турків іранцям майже не постачають з України шроту й добрив. Сусідні країни Іран усе ще обганяє лише за поставками нашої машинобудівної продукції, хоч обсяги і її надходжень останніми роками в кілька разів скоротилися.

Найвищих показників експорту українських товарів до Ірану було досягнуто у 2011–2012 роках. Тоді відбулася стрімка зміна структури

поставок: зменшувалися продажі металу через динамічний розвиток металургійної промисловості в самому Ірані й водночас популярнішим ставало продовольство. У 2011 році обсяг продажу чорних металів з України на іранський ринок становив \$191,7 млн, а у 2012-му — лише \$87,6 млн. Натомість у 2012-му пікових значень було досягнуто щодо зерна (\$423 млн проти \$256 млн у 2011-му), олії (\$310,7 млн проти \$34,8 млн), машинобудівної продукції (\$253 млн проти \$160 млн).

Проте в наступні три роки на тлі фактично-го припинення експорту металопродукції почали падати надходження до Ірану українського зерна, машинобудівної продукції і навіть олії. Так, якщо в січні — серпні 2012-го йшлося про експорт збіжжя на \$334,2 млн, металів — на \$37,5 млн, машинобудівної продукції — на \$147,5 млн, то в аналогічний період цього року зерна й машинобудівної продукції продали втричі менше: відповідно на \$110,3 млн та \$50,6 млн, чорних металів — у 10 разів (\$3,1 млн). Зменшився й показник продажів соняшникової олії — від \$236,4 млн до \$126 млн. Зріс, вийшовши на перше місце, тільки експорт насіння олійних — до \$134 млн. Від початку 2015-го різко піднялися поставки до Ірану з України цукру та кондитерських виробів (більш ніж до \$3 млн практично від нульової позначки), паперу та картону — у 654 рази до відповідного періоду попереднього року, хоча загальна сума ще невелика (\$0,65 млн).

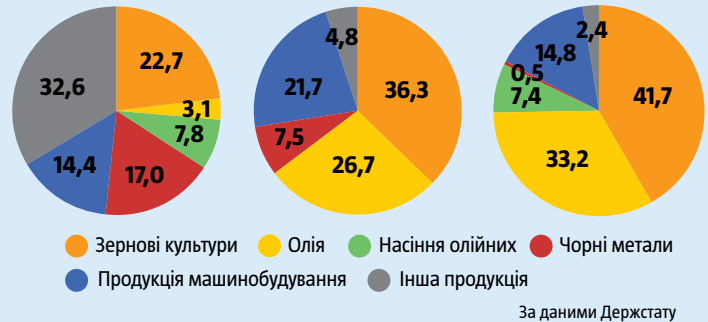
ПЕРСПЕКТИВНІ НИШІ

Наразі українські постачальники займають незначну нішу на іранському ринку, помітно поступаючись таким лідерам, як Китай (\$12,5 млрд у 2014–2015), Південна Корея (\$4,3 млрд), Туреччина (\$3,8 млрд), Індія (\$3,7 млрд). Водночас товарна структура іранського імпорту відкриває широкі можливості для нашої продукції.

За вдвічі численнішого порівняно з Україною населення валовий збір зерна в Ірані втричі менший, і це змушує країну щороку примножувати його імпорту. Наприклад, в 2014/15 році пшениці було ввезено 6,95 млн т (проти 3,43 млн т у попередньому році) — на \$2,29 млрд, кукурудзи — 6,13 млн т (проти 4 млн т) — на \$1,75 млрд, ячменю — 1,8 млн т — на \$0,5 млрд. Аналогічна ситуація і з олією та рештками її виробництва (шрїт), що їх використовують для годівлі худоби: у 2014/15-му імпортували 2,1 млн т шроту — на \$1,24 млрд та 1 млн т олії — на \$1,08 млрд. Таким чином, ідеться про понад \$6,8 млрд лише за олійно-зерновою групою імпорту, в якій конкурентні переваги України є очевидними. І той факт, що наразі вітчизняні постачальники відповідних видів продукції мають на іранському ринку частку лише кількості мільйонів доларів, яка останнім часом іще й зменшується, дивує.

У виробництві молока на одного жителя Іран уже сьогодні поступається нашій країні майже втричі. Тобто стає великим імпортером молочної продукції, тоді як українські компанії гостро потребують нових ринків збуту. Зокрема, лише вершкового масла у 2014/15 році до республіки було ввезено 33,4 млн кг — на \$163,5 млн. Іран — великий імпортер цукру та кондитерських

Порівняння товарної структури українського експорту до Ірану в 2011, 2012 та 2014 роках, %

виробів (до \$1 млрд за рік), але українські поставки на кілька мільйонів доларів розпочалися тільки цього року. У розрахунку на особу в Ірані виробляють майже вдвічі менше порівняно з Україною м'яса птиці та яєць. Нині він навіть експортує частину цієї продукції, але в разі зростання населення та його доходів після зняття санкцій попит на неї також має значно перевищити внутрішні можливості й відкрити перед Україною перспективи експорту цих товарів до Ірану.

ПЕРСПЕКТИВНИМ ДЛЯ НАРОЩУВАННЯ ЗБУТУ НА ІРАНЬСЬКОМУ РИНКУ Є МАШИНОБУДУВАННЯ. ДО ВВЕДЕННЯ САНКЦІЙ УКРАЇНА ТА ІРАН АКТИВНО СПІВПРАЦЮВАЛИ У ВИРОБНИЦТВІ ЛІТАКІВ ТА В ІНШИХ ВИСОКОТЕХНОЛОГІЧНИХ ГАЛУЗЯХ

Перспективним для нарощування збуту на тамтешньому ринку є машинобудування. До введення санкцій Україна та Іран активно співпрацювали у виробництві літаків та в інших високотехнологічних галузях. Щорічний обсяг поставок сягав кількох сотень мільйонів доларів. До Ірану продавали навіть таку проблемну з погляду реалізації поза межами країн СНД продукцію, як залізничний транспорт і деталі до нього. Цієї техніки з різних країн Іран щороку імпортує на кількості мільйонів доларів, й українські виробники могли б принаймні частково компенсувати втрати на російському ринку. Обвалилися в десятки разів останніми роками експорт до Ірану нашої електротехнічної продукції, яку республіка досі завозить на кілька мільярдів доларів. Загалом щорічні обсяги імпорту машинобудівної продукції з року в рік становлять там кільканадцять мільярдів доларів.

Перспективи вітчизняного металургійного експорту до Ірану менш райдужні. У країні діє програма нарощування власного виробництва сталі та металопродукції, що є результатом навіть в умовах міжнародних санкцій. Тож останніми роками було різко скорочено імпорту металопродукції. Якщо у 2010/11 році він становив 12,3 млн т, то у 2012/13-му — 7,4 млн т, а у 2014/15-му — лише 1,26 млн т (\$0,76 млрд).

Проте й ці обсяги досить значні, і їх фактично не використовують українські постачальники, на яких сьогодні припадає менш ніж 1% всього металургійного імпорту Ірану. Змінити ситуацію здатне перетворення цієї країни на великого експортера газу.

Іран досі фактично не експортує газу, хоча володіє другими (33,6 трлн м³) у світі після Росії (47,8 трлн м³) його запасами. Причому вони залягають не далі від споживачів у Європі й значно ближче — до покупців у Південній Азії, аніж основні російські родовища в Сибіру. Потенціал експорту блакитного палива з Ірану може бути навіть більший, ніж із РФ, через менше внутрішнє споживання. Однак, щоб реалізувати його, Тегерану потрібно збільшити видобуток принаймні удвічі-втричі, а також побудувати потужні газопроводи, які вивели б іранське паливо на потенційні ринки збуту. Ця справа, яка потребуватиме десятиліть і значних інвестицій, українським постачальникам цілком може дати значні замовлення трубої продукції та обладнання для забезпечення видобутку й транспортування газу.

Сьогодні наші виробники зовсім не використовують великих можливостей для реалізації до Ірану продукції хімічної промисловості (річний імпорт цих товарів там оцінюють у кілька мільярдів доларів), гуми, виробів целюлозно-паперової та деревообробної промисловості (у кожній понад \$1 млрд річного імпорту), меблів, виробів зі скла та кераміки (у кожній із цих галузей річний імпорт обраховують сотнями мільйонів). Українці фактично відсутні в цьому сегменті іранського ринку, хоча в більшості з названих груп товарів наша країна є значним експортером, а названі галузі помітно залежать від експорту й російського ринку зокрема. І власне вони в контексті ймовірної торговельної війни у відповідь на впровадження економічної частини Угоди про асоціацію ризикують зазнати чи не найбільших збитків від введених Кремлем обмежень (**див. Тижень, № 38/2015**). Навіть якби українські постачальники довели свою частку в імпорті тих чи тих

видів продукції до 10–20% його обсягу, йшлося б про сукупний додатковий ринок збуту для виробників відповідних наших галузей у кількості мільйонів, а може, і мільярдів доларів за рік.

Понад те, не виключено, що через дію санкцій проти Тегерана останніми роками українські постачальники зерна й металу стрімко здавали іранський ринок... росіянам. Зокрема, у 2014-му 75% зростання продемонстрував експорт зерна з РФ до цієї країни, сягнувши \$532 млн. Постачання російського металу хоч і просіло, однак становило \$396,6 млн. Лише відтиснувши в Росії частину ринку за цими двома позиціями, українські виробники можуть подвоїти обсяг свого експорту до Ірану. Крім того, значними є поставки з РФ продукції електротехнічної (\$52,6 млн у 2014 році) та паперово-картонної промисловості (\$26,1 млн), у продажах якої українські виробники так само успішно конкурують із росіянами навіть на російському ринку.

НЕ ВИКЛЮЧЕНО, ЩО ЧЕРЕЗ ДІЮ САНКЦІЙ ПРОТИ ТЕГЕРАНА ОСТАННІМИ РОКАМИ УКРАЇНСЬКІ ПОСТАЧАЛЬНИКИ ЗЕРНА Й МЕТАЛУ СТІМКО ЗДАВАЛИ ІРАНСЬКИЙ РИНОК... РОСІЯНАМ

Як бачимо, серйозною причиною слабкої присутності наших постачальників на перспективному іранському ринку є їхня власна пасивність. Скаржачись на проблеми через втрату російського ринку, вони ігнорують широкі можливості іранського. І якщо досі це можна було пов'язувати із санкціями проти Тегерана, то в разі їх очікуваного зняття жодних об'єктивних перешкод для динамічного виходу українських постачальників найрізноманітнішої сільськогосподарської та промислової продукції на іранський ринок не залишиться. Відсутність таких дій свідчитиме лише про елементарну неспроможність менеджменту. ■

РАНОК ПОЧИНАЄТЬСЯ З УКРІНФОРМ

інформаційне агентство №1.

UA МУЛЬТИМЕДІЙНА ПЛАТФОРМА
ІНОМОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

ukrinform.ua створене
в 1918 році

Асфальтований шлях до достатку

Любомир Шавалюк

В Україні розпочалися зміни підходів до управління автомобільними дорогами. Громадянське суспільство має їх підтримати, а держава — розвинути

В Україні з'являються перші ознаки того, що підходи до менеджменту в автодорожньому господарстві стають ефективнішими. Мабуть, не знайдеться українця, якому треба було б пояснювати, чому в нашій країні погано керували автошляхами, бо занадто очевидними були наслідки. Протягом усього періоду незалежності в Україні дороги ремонтували неякісно, у недостатньому обсязі, рівень їх експлуатації також залишав бажати кращого. У результаті ми поступово проїдали радянський спадок, який, треба визнати, якраз у цій галузі був досить цінним. Кількісно і якісно ситуація станом на минулий рік характеризувалася такими фактами. По-перше, Державне агентство автомобільних доріг України (Укравтодор) де-факто перестало виконувати свою основну функцію: підтримувати дорожнє господарство країни в належному стані. Натомість воно перетворилося на корупційну машину для заробляння грошей владою. Укравтодор на кінець минулого року мав непогашених кредитів і облигацій на 43,5 млрд грн, із яких близько половини накопичив за Януковича. Якщо до 2012-го в Україні ще будували, реконструювали та капітально ремонтували автошляхи (по 1–2 тис. км за рік) у межах підготовки до чемпіонату Європи з футболу, то після його завершення цей процес звівся до нуля. А саме після Євро-2012 Укравтодор накопичив нового боргу на понад 10 млрд грн. На якомусь етапі деякі міжнародні фінансові організації (МФО), що інвестують в інфраструктуру, просто відмовилися від співпраці з Укравтодором (та й за великим рахунком українською владою загалом), бо зрозуміли, куди витрачають їхні кошти.

По-друге, ступінь деградації галузі засвідчує той факт, що ключовим показником стану дорожнього господарства стала «ямковість», а не середня швидкість руху чи збільшення обсягів перевезень. На початок цього року, за даними Укравтодору, ямкового ремонту потребували 67 тис. км автодоріг загального користування (понад 39% усіх шляхів, не враховуючи доріг у межах населених пунктів). Загальна площа ям становила 8,7 млн м². За даними Держгентства, на 2352 км автомобільних шляхів покриття було повністю відсутнє, тому ямковим ремонтом їм не можна було зарадити. Але навіть із ямковим ремонтом Укравтодор не справлявся, не кажучи про масштабні реконструкції та капітальні ремонти доріг. Зате більшість начальників райавтодорів та їхніх знайомих мали новенькі заасфальтовані під'їзди до власних маєтків.

По-третє, чиновники Укравтодору донедавна зовсім не реагували на критику, бо були впевнені у своїй безкарності через кругову поруку нагорі. Усі добре пам'ятають акції громадянського суспільства проти Укравтодору, на які свого часу ніхто не зважав.

Апогеєм безладу торік стала заява новопризначеного віце-прем'єр-міністра Валерія Вощевського про те, що грошей на будівництво доріг немає і не буде протягом наступних кількох років.

Але віднедавна ситуація змінилася за багатьма параметрами. Попри складне фінансове становище, яке використовували для відмовок протягом довгих років, Укравтодор знайшов ресурси для збільшення обсягів діяльності. Так, за 10 місяців поточного року усунуто ямковість загальною площею 4,8 млн м², що становить близько 55% необхідного. Торік було ліквідовано ями площею 3,1 млн м². Прогрес очевидний.

На сьогодні Україна розпочала і відновила кілька досить масштабних проектів співпраці зі Світовим банком, Європейським банком реконструкції та розвитку, Європейським інвестиційним банком. Автомобільні дороги Н-09 Мукачеве — Рахів — Богородчани — Івано-Франківськ — Рогатин — Бібрка — Львів та Н-13 Львів — Самбір — Ужгород планують капітально відремонтувати за кошти ЄБРР, сума яких може сягати €100 млн. Новообухівське шосе, ділянку автодороги Н-01 Київ — Знамянка, відремонтують за €57 млн, отриманих від ЄБРР та ЄІБ. Капітальний ремонт і реконструкцію автошляху М-03 Київ — Харків — Довжанський на ділянці Лубни — Полтава планується завершити до кінця 2016 року завдяки фінансуванню Світового банку. Днями останній ухвалив рішення виділити Україні кредит розміром \$560 млн. Ці кошти буде спрямовано на модернізацію приблизно 100 км автошляху М-03 Київ — Харків — Довжанський на ділянці Полтава — Валки. Поки що такі випадки не надто масштабні, адже країна потребує будівництва та реконструкції принаймні по 1–3 тис. км автошляхів щороку. Але факт, що зовнішнє фінансування розблоковано й Україна почала дедалі частіше отримувати іноземні гроші на будівництво доріг, є позитивним і завдячує конструктивній і якій-не-якій реформаторській позиції нової влади, а також поглибленню євроінтеграції, у результаті чого ЄБРР та ЄІБ виділятимуть дедалі більше коштів. Ці перші успіхи нової влади в налагодженні та відновленні співпраці з МФО заради розвитку українських автошляхів однозначно потрібно розвивати й підтримувати на всіх рівнях, бо якісні дороги в усі часи були безсумнівним фактором економічного розвитку та добробуту населення.

Перелік основних проектів із реконструкції та капітального ремонту автодоріг

Автомобільна дорога	Ділянка	Залучені кошти (кредитор)	Термін виконання
М-03 Київ — Харків — Довжанський	Полтава — Валки (~100 км)	\$560 млн (Світовий банк)	до 2021-го
Н-09 Мукачеве — Рахів — Богородчани — Івано-Франківськ — Рогатин — Бібрка — Львів	Івано-Франківськ — Рахів	€70 млн (ЄБРР та ЄІБ)	
Н-13 Львів — Самбір — Ужгород	Львів — Самбір	€20 млн (ЄБРР та ЄІБ)	
М-03 Київ — Харків — Довжанський	Лубни — Полтава	\$450 млн (Світовий банк)	2013–2016-й
М-03 Київ — Харків — Довжанський	Бориспіль — Лубни (157,1 км)	\$400 млн (Світовий банк)	2009-й — осінь 2014-го
Н-01 Київ — Знамянка	Новобухівське шосе (28,6 км)	€900 млн (ЄБРР і ЄІБ)	2011–2015-й
М-05 Київ — Одеса	шість ділянок (74,3 км)		
М-07 Київ — Ковель — Ягодин	Буча — Немішаєве — Бородянка (34 км)		
М-06 Київ — Чоп	Житомир — Київ (138 км)		
М-01 Київ — Чернігів — Нові Яриловичі	Київ — Чернігів (79 км)		

Але річ не тільки в іноземних кредитах. Транспортні відомства змінюють підходи до управління дорожнім господарством. Можна навести два приклади. Перший: в Україні усвідомили необхідність установити обмеження максимальних ваги та навантаження на вісь, які може мати вантажний транспорт на дорозі. Загальновідомо, що переповнені вантажівки є основною причиною руйнування доріг. Їхній негативний вплив на дорожнє покриття порівняно з легковиками в десятки-сотні разів більший. З огляду на те що в радянські часи автошляхи проектували під зовсім інші параметри, інтенсивний вантажопотік може розбити навіть найкращу дорогу за два-три сезони. До цього слід додати, що підприємства, які користувалися послугами автоперевізників (елеватори, цукрові заводи тощо), раніше були зацікавлені в перевантаженні автомобілів, бо це зменшувало їхню собівартість і збільшувало прибутки. Однак як тільки дороги перетворилися на гидку подобу того, якими мають бути, вони ж від цього й потерпають, адже тепер транспортування потребує більше часу й більших витрат на паливо та запасні частини.

Другий: на дорогах країна щороку втрачає мільярди доларів. За даними Американської асоціації службовців автомагістралей та транспорту (AASHTO), через погані дороги середньостатистичний автомобіліст США витрачає зайвих \$335 щороку на експлуатацію свого автомобіля (через інтенсивніше зношення шин і поломки корпусу автомобіля, більші витрати на обслуговування та паливо тощо), а втрати мешканців міст ще більші: \$746 за рік на один автомобіль. Відтак невисока плата за проїзд, яку спрямовуватимуть на підтримання доріг у нормальному стані, може піти економіці тільки на користь. Сьогодні непоодинокі перевізники публічно висловлюють готовність платити за проїзд, якщо дорога буде якісною. Звідси випливає два рішення, які реалізує нинішня влада: запровадити платний проїзд для вантажівок (повною масою 12 т і вище) та створити передумови для будівництва доріг на умовах концесії, за проїзд якими водії платитимуть.

Наведені приклади свідчать, що управління дорожнім господарством полягає не лише у виділенні грошей на ремонт чи будівництво нових доріг. Адже ремонтувати й будувати можна нескінченно довго, а результату не буде. Важливіше навчитися правильно використовувати як самі автошляхи, так і різноманітні можливості галузі. У підсумку задоволені будуть усі.

Ще два нюанси свідчать про те, що навіть світоглядна позиція влади стосовно доріг змінюється. Передусім треба звернути увагу на рішення передачі управління дорогами місцевого значення на місце. Це і є суть децентралізації, яка саме в зазначеному напрямку матиме лише позитивні результати. Міркуйте самі: дорога є однією з найважливіших та найнаочніших проблем, з якою більшість українців стикається щодня. Забезпечення одного тільки пристойного стану доріг може гарантувати місцевим політикам широку підтримку населення, яке переобиратиме їх по кілька разів. Можливість використання цього інструменту місцевими політиками тепер стає очевидною та безпосередньою. Гріх буде її змарнувати.

Інший важливий момент — позицію громадянського суспільства нарешті стали враховувати, та й сама влада не є монолітною в ставленні до проблеми доріг. Наприклад, донедавна шлях Львів — Радехів — Луцьк називали одним із 10 найгірших в Україні. Коли в серпні мешканці одного із сіл, через яке проходить цей шлях, вийшли й перекрили дорогу з вимогами до влади відремонтувати її, проблему помітили нагорі. Не минуло й кількох тижнів, як її почали капітально ремонтувати. І, треба сказати, спершу робили це досить якісно, точно вирівнюючи кути й напрямки, підсипаючи дорожнє полотно тощо. Однак, вочевидь, було поставлене завдання закінчити до кінця року чи сезону. У підсумку вийшло як завжди: на останніх ділянках через поспіх роботу виконали халтурно, тому вже зараз можна відчувати нерівності під час їзди.

Не можна оминати увагою пропозицію Міхеїла Саакашвілі спрямувати всі додаткові надходження від поліпшення роботи митниці на ремонт доріг. Автошляхи Одещини також одні з найгірших у країні, тому недаремно грузинський екс-президент звернув увагу на цю проблему, скориставшись опісанною вище можливістю. Цю ініціативу громадянське суспільство повинно підтримати одногослосно та якомога гучніше.

Отже, управління дорожнім господарством поступово покращується. Як кажуть, початок — половина роботи. Тому сподіватимемося, що адекватність активістів, які прийшли в Міністерство інфраструктури та Укравтодор, а також потужний голос громадянського суспільства приведуть до того, що незабаром на будівництво доріг держава відводитиме чималі суми і в бюджетах. Це змінить українські дороги та гарантує країні достаток. ■

Різна соціологія

Температура по палаті

Юрій Макаров

Соціолога образити може кожен. А ви поставте себе на його місце! Із цими бюджетами, помічниками, замовниками й, головне, респондентами! Я не іронізую. Років 10–15 тому в російському журналі «Експерт», тоді ще цілком притомному, з'явився матеріал про соціологічне опитування десь у Богом забутому закутку в Белгородській області. Дослідження проводили так само ще притомні фахівці Вищої школи економіки, які були цілком спантеличені результатами. Річ не лише в тому, що в опитуваних практично не було зафіксовано побутових потреб: половина не бачила необхідності в туалеті в домі, третина — в душі, 35% — в особистому автомобілі, при цьому 60% не бачили нічого неприйняттого в крадіжках. Звісно, вони жалілися на злидні, але підприємцям, які намагалися впровадити тут сучасне сільськогосподарське виробництво, без докорів сумління влаштували саботаж і диверсії: ламали або підпалювали комбайни, підкидали на поле брукх тощо.

Проте ще цікавішими виявилися висновки психологів, яких покликали на допомогу. З'ясувалося, що домогтися конкретних відповідей на найбільш загальні й водночас засадничі питання, які не стосуються щоденних інтересів, було практично неможливо: респонденти ніби вгадували, що від них хоче почути опитувач, і швидко змінювали думку, якщо відчували, що від них чекали чогось іншого. Інакше кажучи, жодної власної думки в них не було. Частково цим, із дозволу сказати, механізмом пояснюються феноменальні рейтинги нинішнього кремлівського диктатора. Не лише ним, але й ним також: якщо людина позбавлена суб'єктності, то в якомусь розумінні вона й не особистість, а лише аморфна частина колективної свідомості, точніше, підсвідомості.

Україна, певна річ, давно не Росія і що далі, то менше її нагадує, але певний сегмент аудиторії (всі ми знаємо, який саме) має схожу поведінку. Вимірювати його думки, настрої, вподобання практично немає сенсу. Як ця група поводить себе, зокрема, на виборах, якщо в її представників не сховати вчасно паспорти, ми теж знаємо. За зовнішньої загрози так само.

Інша проблема соціології як дисципліни в Україні полягає все ще у відсутності структурованого соціуму. Ми скільки завгодно можемо себе тішити народженням такого феномену, як громадянське суспільство, проте всі розуміють, що на це почесне визначення тягне щонайбільше відсотків 10 населення. Решта, як і раніше, не має своїх колективних інтересів, чіткі межі між стратами визначити неможливо, та й страсти досить умовні (якщо не враховувати класу уперів, які присмокталися до тіла держави, тут солідарна

свідомість очевидна). Особисті почуття, переконання, цінності, вподобання, вірування — все це має пріоритетну важливість, коли йдеться про одну-єдину особу, але без розуміння того, як саме окреме коліщатко вмонтоване в цілісний механізм, ми не маємо шансів збагнути, за якою логікою людина діятиме як колективна істота. Залишається відбуватися аргументом щодо свободи волі. Усі долучені до процесу пам'ятають оцінки провідних вітчизняних соціологів напередодні Євромайдану щодо відсутності протестних настроїв серед українців, принаймні в концентрації, необхідній для потужного вибуху. Як казали в докомп'ютерну епоху, «не встигло висохнути чорнило»... Нічого не поробиш, соціум такий — і Богу дякувати, що він несподівано саме таким виявився!

ВИБУДОВУЙМО ПОВНОЦІННЕ СУСПІЛЬСТВО, ЗАБЕЗПЕЧУЙМО ЕКОНОМІЧНУ СВОБОДУ, ВИРОЩУЙМО РАЦІОНАЛЬНОГО НОМО ECONOMICUS, СТВОРЮЙМО УМОВИ ДЛЯ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ ТА САМОУСВІДОМЛЕННЯ, А ПОТІМ УЖЕ ДОСЛІДЖУЙМО ГРОМАДСЬКУ ДУМКУ

Ну й нарешті претензія щодо неадекватності соціологічних опитувань напередодні виборів... Перепрошую, але ці інвестиції до представників шанованого цеху взагалі жодного стосунку не мають. Як виміряти адміністративний ресурс, як урахувати фактор купленої преси й, головне, як відрізнити сумлінних фахівців від проплачених шарлатанів — цього не навчають у жодному Гарварді.

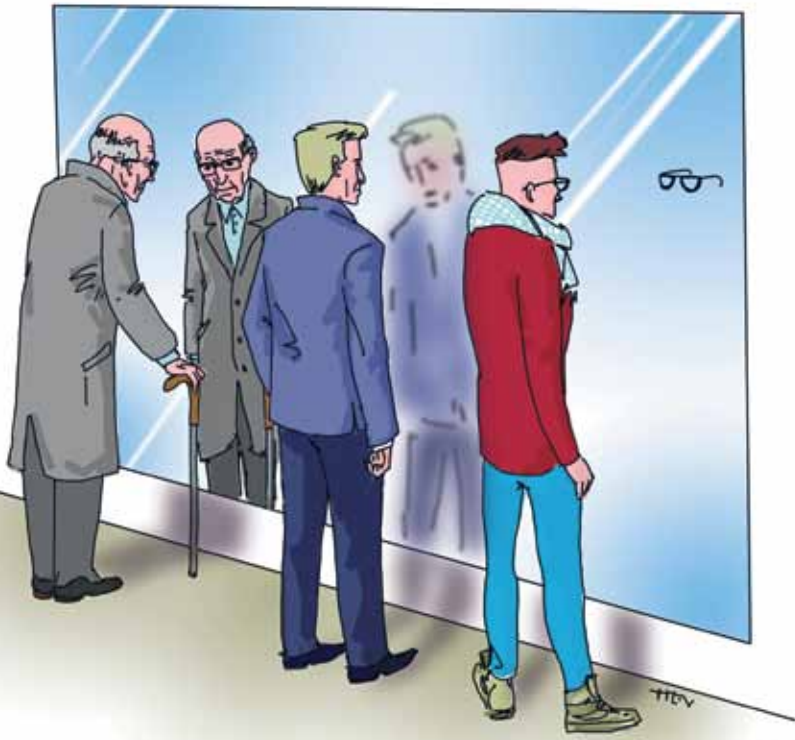
Зрештою, хіба хтось заважає формувати громадську думку в межах нових механізмів, що були відпрацьовані впродовж останніх двох років? На ЗМІ як інститут (це вже було сказано) особливої надії немає, але ж якісь притомні видання залишилися як у центрі, так і в регіонах, і з'являються нові, й Facebook разом із клятим «ВКонтакте» виконує свої функції, і, головне, є формальні й неформальні мережеві структури, які функціонують на засадах майданної довіри. Отже, зарано назад у мушлю. Повернутися в атомарний стан, на кухню завжди встигнемо.

Вибудовуймо повноцінне суспільство, забезпечимо економічну свободу, вирощуймо раціонального номо економікус, створюймо умови для його реалізації та самоусвідомлення, а потім уже досліджуймо, що вийшло. А тим часом навчимося відрізнити брехню від недосконалості вимірювань. Ну і взагалі від недосконалості світу. ■

Впізнати себе у дзеркалі

Олесь Олексієнко

Як соціологічні дослідження часто спотворюють реальний стан і настрої суспільства й чи можна з цим боротися

У сучасному інформаційному суспільстві соціологічні дослідження поряд зі ЗМІ часто мають визначальний вплив на формування уявлень про реальність та вироблення стратегії й тактики дій різними діючими особами суспільно-політичного життя. Адже люди сприймають світ навколо або на основі власних вражень, однак їхнє бачення видається їм суб'єктивним, або таким, як його нібито бачить суспільство (його більшість), що часто подається «об'єктивнішим». Явна меншість людей здатна до критичного сприйняття часто нав'язаних настроїв більшої або наполегливого відстоювання позиції, яка нібито не сприймається або не підтримується нею.

Тим часом змальовуваній соціологами, як і твореній ЗМІ, картині світу з різних причин притаманне значне спотворення реальності. Почасті воно зумовлене об'єктивними факторами: суб'єктивний відбір інформації та його критерії не можуть відобразити багатогранності реального життя та врахувати всі його прояви, які на сьогодні недостатньо яскраві для цього. Однак часто визначальними є суб'єктивні: цілеспрямований відбір

інформації, її інтерпретація або й зумисне спотворення на угоду замовнику або спонсору діяльності, постановка питань. Звідси маргіналізація небажаних для людей, які контролюють віртуальну реальність, «неактуальних» дискурсів і водночас фокусування уваги на «популярних» темах.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІОЛОГІЇ ПО-УКРАЇНСЬКИ

Проблеми української соціології, знову ж таки як і ЗМІ, поглиблюються браком нормального попиту на її послуги. Замовником виступає не суспільство, яке, власне, і є кінцевим споживачем продукрованої нею інформації, а зацікавлені у впливі на його настрої гравці. Ця особливість української соціології відома й загалом береться до уваги експертами та оглядачами, що використовують її дані.

Передусім ідеться про зв'язок тих чи інших соціологічних центрів і компаній із різними політичними силами чи таборами. У результаті під час замірів електоральних настроїв близькі до них окремі політсили чи персонажі традиційно дістають вищий рівень підтримки, а далекі, навпаки, нижчий. Проте лише політичними вподобаними справа не обмежується. Суттєві відмінності спостерігаються і в оцінці соціологами геополітичного вибору, стратегій національної безпеки й навіть самого складу українського суспільства (наприклад, етнотовного чи релігійного).

Для тих, хто працював тривалий час із результатами соціологічних досліджень, ніколи не було секретом, наприклад, що популярна донедавна донецька R&B традиційно подавала принаймні на кілька відсотків вищі показники прихильників інтеграції з Росією, російської мови як державної, а також рейтингу таких проросійських політичних сил, як ПР або КПУ. Натомість занижені — проєвропейських політичних сил, прихильників української як єдиної державної та інтеграції до ЄС і НАТО. Аналогічна ситуація, але в «м'якшій» формі простежувалася всі ці роки в дослідженнях КМІСу та Інституту соціології НАН. Водночас вищі результати прибічників західного вибору, підтримки української як єдиної державної та рейтингів проєвропейських політичних сил традиційно фіксували дослідження таких соціологічних структур, як Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», Центр Разумкова, SOCIS, «Рейтинг». Разом із тим у разі симпатій до тих чи інших політичних сил або персоналій окремі соціологічні дані навіть однієї групи часто також суттєво розходилися.

Рівень адекватності соціологічних досліджень у відображенні настроїв суспільства має обернену залежність від напруження політичної бороть-

би. Що більше напруження, то менш реальну картину фіксують соціопитування. Найпоказовішою в цьому сенсі стала історія з так званими соціологічними праймериз для визначення узгоджених кандидатів від опозиційних сил у мажоритарних округах під час парламентських виборів 2012 року. У підсумку в одних і тих самих округах різні авторитетні соціологічні компанії отримали в низці випадків діаметрально протилежні результати щодо конкуруючих кандидатів.

Як наслідок — скандал і конфлікт у тогочасному опозиційному таборі, а самі вибори викрили ризку невідповідність отриманих соціологами даних у низці округів щодо кандидатів результатам волевиявлення. Якби деякі кандидати відповідно до даних соціологічних праймериз тоді зняли ся з виборів, це не лише позбавило б їх можливості бути обраними, а й, не виключено, привело б до перемоги представників провладного табору.

Кілька разів соціологи подавали вищий від фактичного результат НСНУ/НУ — НС і, навпаки, нижчий БЮТ під час перегонів 2006–2007 років. Іншим прикладом значної невідповідності соціологічних даних реальним підсумкам голосування є результат на парламентських виборах-2012 УДА-Ру (який виявився істотно нижчим, аніж подавала соціологія) та «Свободи» (насправді був майже вдвічі вищим). А на виборах-2014 «пролетіла» «Сильна Україна» Сергія Тігіпка, хоча до того саме їй пророкували високі шанси потрапити до ВР, натомість значно більше від очікуваного результату здобув Опозиційний блок. Під час місцевих перегонів 2015-го переважна частина соціологічних компаній передрікали набагато менший результат партії УКРОП і значно вищий «Самопоміч» та «Солідарності».

Але результати соціологічних досліджень відомих українських компаній, що не відповідають реальності, зазвичай не свідчать про брутальне підмальовування цифр. Цим займаються переважно «сплячі» або й новопосталі компанії, які активізуються або з'являються зазвичай перед виборами, а їхні дані поширюються, як правило, у пропагандистських ЗМІ тих чи інших політсил або кандидатів. Для значних розбіжностей із реальністю в даних знаних українських соціологічних компаній і центрів є чимало «об'єктивних» і справді об'єктивних причин, які не дають формальних підстав звинувачувати їх і залишають простір для суттєвої невідповідності кінцевим результатам.

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

До «об'єктивних» причин належать насамперед постановка запитань і формування анкет для опитування. Вони часто є більш або менш маніпуляційними/малозрозумілими для переважної частини респондентів, яким не завжди мають реальну думку щодо тих чи інших питань, однак запитання підводять респондентів до бажаної відповіді. У найкращому разі люди відповідають «не знаю/не визначився/важко сказати», що залишає можливість у майбутньому «визначитися» й пояснити цим розбіжності опитувань і реальних результатів. Однак часто, щоб приховати свою необізнаність, чимало респондентів відповідають необдумано/навмання. Як наслідок — такі соціологічні »

К Н И Г А Р Н Я

14–21 листопада чекаємо Вас на таких заходах у Книгарнях «Є»

Київ (вул. Лисенка, 3):

17 листопада, 18:30 — у межах проекту мережі Книгарень «Є» «Література у кризові часи. Quo vadis, українська книжко?»: дискусія «Після Майдану: нефіктивна історія і література нон-фікшн».

18 листопада, 18:00 — зустріч з Александрою Новосолофф, доктором політичних наук, дослідницею питання діяльності ООН та миротворчих операцій. Спільно із Французьким інститутом у Києві.
19 листопада, 18:30 — «Антиутопія. Диктатура. Суспільство» — дискусія в межах презентації книжки Олексія Чупи «Акваріум». Участь беруть: Вано Крюгер, Вадим Менжулін, Олексій Чупа. Модерує Анатолій Дністровий.

Київ (вул. Спаська, 5):

18 листопада, 18:30 — презентація книжки Симора Гласенка «Фабрика». Спільно з видавництвом «Смолоскип».

Львів (просп. Свободи, 7):

16 листопада, 18:30 — «Філософія для життя»: лекція-бесіда, творче заняття, презентація однойменної книжки творів Деліі Стейнберґ. Спільно з культурним центром «Новий Акрополь».

17 листопада, 18:30 — майстер-клас «Антична філософія у XXI столітті: вправи на кожен день». За книжкою П'єра Адо «Що таке антична філософія?». Спільно з культурним центром «Новий Акрополь».

18 листопада, 18:00 — КОЛО КНИЖКИ з підлітками за участю письменниці Галини Рис. Розмова про «Казки роботів» Станіслава Лема. Спільно із Центром дослідження літератури для дітей та юнацтва й організацією «Пласт».

19 листопада, 18:00 — у межах проекту мережі Книгарень «Є» «Література у кризові часи. Quo vadis, українська книжко?»: дискусія «Диалог з уже не дітьми. Українська підліткова література сьогодні».

20 листопада, 18:00 — презентація українського видання книжки польського письменника Тадеуша Доленґи-Мостовича «Кар'єра Нікодема Дизми» за участю перекладача Андрія Павлишина. Спільно з видавництвом «Знання».

Дніпропетровськ (вул. Глінки, 15):

16 листопада, 19:00 — зустріч із Тарасом Прохаськом.

19 листопада, 19:00 — презентація книжки Дмитра Архірейського «Махновська веремія. Тернистий шлях Революційної повстанської армії».

Вінниця (вул. Соборна, 89):

17 листопада, 18:00 — презентація книжки Олексія Чупи «Акваріум».

18 листопада, 18:00 — зустріч із Тарасом Прохаськом і презентація книжок «Хто зробить сніг», «Куди зникло море», «Як зрозуміти козу».

21 листопада, 17:00 — авторський вечір Віталія Рибка.

Харків (вул. Сумська, 3):

14 листопада, 18:30 — круглий стіл «Британство — простий пихатий стиль».

17 листопада, 18:30 — презентація книжки «Третя світова війна. Битва за Україну». Презентує Михайло Станчев.

Спільно з видавництвом «Наш формат».

18 листопада, 19:00 — дискусія «Уяви свою уяву.

Подорож у книги». Модерує Антон Бойко.

19 листопада, 18:15 — лекція Денієла Кнафо (Канада)

«What Is Happening In The World & In Ukraine?».

20 листопада, 18:30 — презентація розмальовки для дорослих «Я люблю Україну». Ведучі — художниця Олеся Вакуленко та директор видавництва «Урбіно» Анатолій Івченко. Спільно з видавництвом «Урбіно».

Інформаційний партнер

Тиждень

Із повним переліком заходів та його можливими змінами ви можете ознайомитися в Книгарні «Є» у вашому місті та на сайті book-ye.com.ua

опитування дають неадекватну, спотворену подібно до кривого дзеркала картину суспільного сприйняття тієї чи іншої проблеми. Важливу роль відіграє включення «запитань-спойлерів», які розтягують електорат тих чи інших політсил. Або, навпаки, невключення до переліку політсил, варіантів відповідей тощо, які можуть відтягти голоси у «фаворита» того чи іншого опитування.

Найбільше маніпулятивні анкети використовуються у випадках, коли замовник дослідження тримається в таємниці. Причому необов'язково йдеться про політичні рейтинги політиків чи політичних сил. Це так само стосується й опитувань з певних проблемних питань, які так чи інакше асоціюються з окремими політичними силами або лідерами.

Є й об'єктивні причини, з яких результати соціологічних досліджень в Україні часто суттєво відрізняються від реальності. Наприклад, важливу роль відіграє частка людей, які відмовляються відповідати соціологам на їхні запитання. Її зазвичай ніхто не оприлюднює, однак у результаті саме ці люди можуть бути фактором, який коригує соціологічні прогнози.

Інший фактор — місце проведення соціологічного опитування. Одна справа, коли опитування людей відбувається вдома, зовсім інша — коли на вулиці та в громадських місцях. Адже, попри формальну відповідність репрезентативній вибірці, люди, які більше часу проводять вдома (пенсіонери, соціально неактивні верстви, як-от безробітні, домогосподарки, надомні працівники), можуть мати зовсім інші електоральні настрої порівняно з тими, хто веде активне соціальне життя. Це саме стосується й широкого спектра представників різних професій. Адже виборчі настрої вчителя або науковця часто зовсім інші, ніж продавця чи перукаря. У дрібного підприємця, менеджера середньої ланки чи юриста вони можуть бути іншими, ніж у секретаря чи call-оператора. Як, своєю чергою, можуть різнитися вони у вчителя або медика в селі або містечку, середньому місті та мегаполісі.

Потужним фактором спотворення соціологічних оцінок є невідповідність настроїв мешканців різних типів населених пунктів у різних регіонах. Тут соціологам, як правило, рідко вдається витримати повноцінну репрезентативність вибірки жителів, наприклад, міст або сіл різного розміру. Скажімо, настрої маленьких депресивних сіл із 50–100–300 мешканцями часто більше відрізняються від настроїв мешканців заможних, розвинених сіл із кількатисячним населенням, аніж настрої останніх від настроїв жителів містечок із населенням 5–10 тис. осіб. Мешканці ж останніх часто мають інший соціологічний портрет, аніж ті, які формально перебувають із ними в одній категорії «мешканці малих міст» (до 50 тис. осіб), але проживають у містах із населенням 30–40 тис.

Жителі сіл і містечок одного розміру, але більш віддалених від обласних центрів, прив'язаних до них міст або мегаполісів мають відмінні настрої порівняно з жителями населених пунктів, прилеглих до обласних центрів чи мегаполісів і пов'язаних із ними інтенсивнішими маятниковими міграціями. Понад те, низка сіл і містечок поблизу великих міст часто виступають їхні-

ми фактичними передмістями чи й, по суті, спальними районами. А отримані там соціологами дані можуть ототожнюватися з категорією «сільські мешканці» або «мешканці малих міст».

Врешті, частина соціологічних досліджень узагалі проводиться без урахування думки жителів містечок із дуже специфічною вибіркою серед сільських мешканців. Це призводить до суттєвого спотворення їх результатів. Адже в низці регіонів більш як половина формально міського населення проживає в населених пунктах із населенням 5–25 тис. осіб. Натомість настрої міського населення фіксуються переважно на основі обласного центру чи ще кількох середніх міст.

Потужним фактором спотворення результатів соціологічних опитувань є молодь. Вона традиційно пасивніша під час виборів порівняно з іншими віковими групами. Однак під час підбиття результатів опитувань цей аспект зазвичай ігнорується і не враховується в коригуванні отриманих даних. Разом із тим молодь різних типів населених пунктів суттєво різниться між собою, попри формально однаковий вік: за політичними уподобаннями, соціальним становищем, часом фактичного дорослішання. Наприклад, в Україні різні частки людей того самого віку у великих містах та селах або містечках, які ведуть безтурботне, гедоністичне життя, або зорієнтовані на професійну самореалізацію, або ж мають сім'ю, кількох дітей, пов'язані з цим зобов'язання та проблеми. Відповідно їм притаманні зовсім різні сприйняття життя, запити та політичні уподобання.

ВІДСУТНІСТЬ МЕХАНІЗМІВ ФІНАНСУВАННЯ СОЦДОСЛІДЖЕНЬ СУСПІЛЬСТВОМ, А НЕ ЗАЦІКАВЛЕНИМИ В «ПОТРІБНИХ» РЕЗУЛЬТАТАХ СПОНСОРАМИ, МОЖЕ НАДОВГО ЗАКОНСЕРВУВАТИ НАЯВНІ ПРОБЛЕМИ

Утім, попри всі похибки й свідоме чи вимушене спотворення дійсності, соціологія (як, наприклад, і статистика) залишається безальтернативним способом отримати бодай якісь уявлення про тенденції в суспільних настроях, у тій чи іншій сфері життя. Інакше доводилося б лише гадати. Справді об'єктивні недоліки соціології здатні якщо не унеможливити, то принаймні суттєво мінімізувати відповідальний підхід до досліджень і розширення на порядок вибірки дослідження. Однак це, своєю чергою, порушує питання збільшення фінансування соціологічних досліджень, дефіцит якого вже зараз є причиною більшості суб'єктивних проблем в українській соціології.

Відсутність нормального ринку та механізмів фінансування соцдосліджень суспільством, а не окремими спонсорами, зазвичай зацікавленими в «потрібних» й аж ніяк не реальних результатах, може надовго законсервувати наявні проблеми. Тому, як і в сфері медіа та партійній системі, подолання недоліків соціології у відображенні картини дійсності цілковито пов'язане з появою реального запити суспільства на більш якісний і менш залежний від зовнішнього втручання продукт. ■

U.TYZHDEN@UKR.NET
ЗВ'ЯЗАЄ ІНТЕРВ'Є

Священна соціологія?

Ігор Лосєв

В Україні соціологічні опитування вже давно стали невід'ємним елементом політичного життя. Жодна політсила не ігнорує апелювання до результатів (особливо тих, що є для неї прийнятними) соціологічних досліджень, часто використовуючи їх для міжпартійної боротьби. Соціологічні дані пропонуються суспільству як його власна думка, бажання і прагнення. Оскільки всі політичні сили однозначно вважають себе повноважними представниками народу (чи його значної частини), то цей безсумнівний для партії факт же треба тому ж таки народу довести, оскільки він, як сказав один французький філософ, є тією одиницею, яку кожен політик хоче додати до свого нуля. У цій справі без соціології не обійтися. Вона може показати, як багато людей підтримує партію «Х» та зневажає партію «У», і зробити це цілком безсторонньо (як може здаватися публіці).

Однак, щоб виконувати ці покладені на неї політичним попитом функції, соціологія повинна бути авторитетною в суспільстві, мати високий респектабельний статус такого собі арбітра соціальної істини. Таку репутацію активно створюють як самі соціологи (що відкидають будь-яку критику на свою цехову адресу), так і ті учасники українського політичного театру, що зацікавлені в послугах практичної (на відміну від академічної, що не втручається в актуальні громадські процеси) соціології. Суспільству навіюється думка (всупереч реальності, що дається мільйонам українців у повсякденних відчуттях!), що соціологія (і тут не акцентується різниця між академічною і практичною!) — це така собі точна наука, супероб'єктивна, не від цього політичного світу соціометрія. З неї зробили кумира та істину в останній інстанції, як у СРСР із марксизму-ленінізму, постійно підкреслюючи його «науковість». Цей культ у СРСР аж ніяк не ставить під сумнів велику суспільну роль науки. Інша річ, що її не треба використовувати як демагогічне прикриття всіляких політичних неподобств. Крім того, не варто забувати, що наука не є всемогутньою і має свої межі застосування та ефективності.

Будь-яка соціологічна даність, якою оперують у громадській свідомості, потребує з'ясування, чим вона є насправді, як з'явилася, що за нею стоїть. Зокрема, давно не секрет, що в соціологічних опитуваннях величезне значення мають формулювання запитань, які залишають можливість для доволі широких маніпуляцій (яке запитання, така й відповідь).

Часто-густо в запитанні вже міститься відповідь чи бодай підказка респондентові. Нерідко в ньому ігноруються вельми важливі чи навіть вирішальні обставини. Приміром, довелося бачити таке формулювання в соціологічному опитуванні: «Чи має Україна шанси повернути Крим?». Тут свідоме (як на мене)

абстрагування від дуже суттєвого уточнення умов повернення, тому запитання мало б звучати так: «Чи має Україна шанси повернути Крим, враховуючи нинішню політику чинної української влади?». Адже в першому запитанні геть знімається фактор активної політики, фактор того, яка саме Україна здатна відновити свою територіальну цілісність. І тоді було б зрозуміло, й більшість респондентів, згадавши «успішність» Адміністрації Порошенка, Яценюка та інших, відповіла б заперечно. Що аж ніяк не відкидає того, що за патріотичної, некорумпованої, професійнішої та енергійнішої команди при владі повернення півострова цілком можливе. Отже, як запитання сформулюєш, таку відповідь й отримаєш, що залишає «практичним соціологам» велику свободу дій, значні можливості пристосування відповіді до заздалегідь відомого потрібного результату.

Інтерпретація ж соціальних даних досліджень залежить від особистих політичних і світоглядних переконань, етнічних симпатій і громадських орієнтацій інтерпретаторів. А ще інколи від інтересів замовника, якщо він є...

ІЗ СОЦІОЛОГІЇ ЗРОБИЛИ КУМИРА ТА ІСТИНУ В ОСТАННІЙ ІНСТАНЦІЇ, ЯК У СРСР ІЗ МАРКСИЗМУ-ЛЕНІНІЗМУ, ПОСТІЙНО ПІДКРЕСЛЮЮЧИ ЙОГО «НАУКОВІСТЬ»

Звісно, тут не йдеться про крайні патологічні випадки, коли під час виборів з'являються численні соціологічні фундації-одноденки, які можуть давати й дають часом зовсім фантастичні дані. Офіційні соціологи гнівно від них відмежовуються, виступають із рішучими протестами, але нічого не змінюється. Навіюваність свідомості багатьох громадян України є реальністю, яку на виборах варто використовувати, і її використовують. Такі ментальні особливості виборців використовують і тоді, коли бомбардують мізки українців протягом усієї виборчої кампанії, постійно оприлюднюючи рейтинги суб'єктів виборчого процесу. Публіці навіюють, які партії чи окремі кандидати є «прохідними», а які не мають жодних шансів, формуючи групи «чистих» і «нечистих», змушуючи на підсвідомому рівні шукати інших своїх представників у парламенті замість тих, за кого виборець проголосував би у випадку атаки на його мозок. Тут соціологія (у її публічно-політичному варіанті) виступає активним, дієвим учасником виборчих перегонів на боці конкретних політичних сил, чинником тиску на виборців та елементом перед-виборчої агітації, про що непрямо свідчать також численні «помилки» тих-таки «рейтингів»...

Соціологи тут уже стають політтехнологами, як стає солдатом той журналіст у зоні бойових дій, який бере в руки зброю. ■

Внутрішньопартійне спасіння

Богдан Буткевич

Чому закрита політсоціологія на замовлення є позитивним фактором

Є одна даність, яка визначає весь хід справ в українській соціології: соціологи заробляють майже виключно на виборах, але саме вибори щоразу заганяють цю сферу в ще більшу кризу. «Мирні» часи приносять їм у рази менші заробітки, адже отримувати кошти за масштабне вивчення ринку чи приватні наукові замовлення, на чому заробляють їхні західні колеги, в Україні майже нереально. І це ще ми не говоримо про десятки липових «інститутів», що з'являються виключно на час передвиборчої кампанії, але встигають здемпінувати та зганьбити саме слово «соціолог» настільки, що воно не викликає в суспільстві нічого, крім огиди. Та є один аспект діяльності соціологів, який є і прибутковим, і діє майже завжди, і допомагає підтримувати професійний тонус, — це внутрішньопартійна соціологія.

Будь-яка амбітна політична сила, яка поважає себе, свідомо того, що єдиним реальним критерієм успішності обраної нею стратегії є постійне соціологічне вимірювання електорату. Як можна впевнитися, що твої лозунги та акції «заходять», чи сприймають люди риторику лідерів, що, зрештою, народ хоче отримати та почути від політиків? Так, тільки провести нормальне соціологічне дослідження. Це як із маленькою дитиною: потрібно постійно міряти температуру.

Враховуючи, що в Україні в усі епохи незалежності на арені діє приблизно й усереднено шістьсім реальних політсил (у кожен час різних), кожній із яких потрібно вимірювати політичну температуру суспільства, то ринок замовлень політичної соціології достатньо місткий. Плюс не забуваймо,

що будь-яка впливова політична сила має близький і лояльний щодо себе соціологічний інститут. Йдеться не про маніпулятивні одноденки на час виборів, а про цілком респектабельні центри, які фінансує нерідко певна політсила чи політик. Значимо, що таким шляхом завжди йшов і йде, наприклад, экс-голова АП Сергій Львовичкін, завжди мав свій пул експертів Петро Порошенко, ніколи не забувала про «свою» соціологію Партія регіонів, що мала власний кишеньковий соціологічний центр під назвою Research & Branding Group на чолі з таким собі Євгеном Копатьком, який нині переховується в Москві, тощо.

Слід урахувати, що опитування, які замовляються й робляться для широкого загалу та для внутрішнього вжитку, мають абсолютно різні цілі й нерідко результати та якість. Так, рейтинги, які щотижня публікують різні соціологічні служби під час або напередодні виборчої кампанії, виконують переважно маніпуляційно-політтехнологічну функцію. Тобто вкласти людям у голову, що така-то партія точно проходить у парламент, а така-то

ні, тому немає сенсу за другу голосувати, голосувати треба за першу, щоб не втратити голос. Чи, навпаки, сенс у позбавленні рейтингу конкурентів. Звісно, ефективність цієї методики вельми сумнів-

на: нерідко вона абсолютно не діє. Однак у боротьбі політтехнологій соціологічна обробка мозку електорату ніколи не буде зайвою.

Звичайно, іноді соціологічні інститути, особливо якщо вони мають відповідний західний грант на вивчення та висвітлення виборів, публікують і чесні, реальні дані реально проведених досліджень. Однак таких інститутів у країні дуже мало — менше, ніж пальців на одній руці. Тоді як загалом діючих структур чи таких, що час від часу виринають, понад десяток. До того ж треба враховувати, що коли навіть нормальна, поважна соціологічна інституція отримала нормальне замовлення і якісно провела соціологічне опитування, яке, проте, дало невігідні замовникові результати, то, звичайно, останній у жодному разі не зацікавлений його публікувати.

При цьому ми навіть не говоримо про контори-одноденки, які створюють виключно для того, щоб вкинути в суспільний дискурс потрібний політичний меседж чи про рівень підтримки потрібної партії, чи, навпаки, про рівень невідтримки конкурента. Найсвіжіший приклад таких маніпуляцій, про які, зокрема, згадувала відомий український експерт Ірина Бекешкіна, — це історія з надутими рейтингами кандидата на посаду мера Києва Сергія Думчева та його політичного проекту «Рух за реформи». Коли одне з популярних ЗМІ «...оприлюднило «опитування» якоїсь організації «Український інтелект», яка «проорокувала» кандидату на посаду мера Києва Сергію Думчеву друге місце на виборах. І ці так звані соціологи стверджують, що за два дні вони опитали 2 тис. респондентів. Потрібно зовсім нічого не розуміти в соціології, щоб стверджувати це. Так що до соціології цей «інтелект» не має ніякого стосунку», — розповідала Бекешкіна.

Ну й зовсім не хочеться вважати соціологією купу моментів, коли жодних опитувань насправді не проводиться, а ЗМІ за гроші публікують вигідні замовникові джинси цифри. У цьому компоненті лідерами останніх років, за оцінками експертів, виступили технологічні проекти з величезним фінансуванням: «Україна — Вперед!» Наталії Королевської в 2012 році, «Наш край» та згаданий «Рух за реформи» Думчева на останніх виборах. Щоправда, таким видом промислу поважні соціологічні контори все ж не займаються, адже це відвертий удар по іміджу, після якого не буде замовлень на серйозні дослідження, внутрішньопартійні.

Подібних випадків під час кожної виборчої кампанії сотні. Як і рейтингів, які ніколи не побачать та не почують вуха й очі громадськості. Тому що такі рейтинги від самого початку замовляються не для широкого загалу, а для власного розуміння ситуації. Вони мають бути якнайчеснішими й неупередженими, без жодних домальовок чи дописувань.

Внутрішньопартійні дослідження зазвичай відрізняються від звичайних більшим обсягом, охопленням і ресурсами, що на них виділяються, а також чесністю результатів. Для розуміння: не так через бідність країни, як через жадібність та крадіяство замовників, що розкрадають лівову частку виділених коштів ще до етапу власне дослідження, більшість соціологічних опитувань в Україні охоплюють 2–3 тис. респондентів і проводяться в містах-мільйонниках та в інших обласних центрах.

Ці аж ніяк не захмарні цифри дають зрозуміти, чому українська соціологія нерідко дуже помиляється. Класичним прикладом таких помилок є постійне заниження результатів Юлії Тимошенко та «Батьківщини», що пов'язано аж ніяк не з лихими намірами забрати голоси в «тієї, що працює», а банально з малим охопленням. Тобто соціологічні контори мають кошти та можливість працювати виключно у великих чи щонайбільше середнього розміру містах, тоді як ядерний електорат жінки з косою проживає в селах, до яких руки в соціологів просто не доходять.

Однак, коли йдеться про внутрішньопартійні дослідження для суто внутрішнього вжитку, партії намагаються не економити. Адже брехати самим собі — це прямий шлях до поразки. Що ближче політсила до влади, то більші кошти виділяються на дослідження. Подейкують, що найбільшим і найщедрішим замовником останній рік традиційно виступає Адміністрація президента. Банкова міряє суспільну температуру дуже прискіпливо та систематично: щонайменше раз на квартал. До того ж із широкого кола питань, а не тільки довіри/недовіри й підтримки/непідтримки президента та партії «Блок Петра Порошенка».

Для розуміння наведемо цифри, які **Тиждень** отримав, обдзвонивши під виглядом замовника чотири провідні українські соціологічні інститути. Отже, якісне загальноукраїнське (міста-мільйонники, полівина обласних та деякі районні центри) вуличне опитування з охопленням понад 10 тис. респондентів обійдеться в суму від \$30 тис. Ця сума не є остаточною, вона може зростати залежно від бажання замовника збільшити географічне та людське охоплення.

«Коли ми дістаємо від замовника запит на внутрішньопартійну аналітику, це удача, — розповів працівник одного з провідних соціологічних центрів. — По-перше, клієнти не жмуться, коли йдеться про гроші: усі розуміють, що не можна економити на власному розумінні предмета. Хоча бували, звичайно, випадки в моїй кар'єрі, коли соцконтори намагаються використовувати у внутрішньопартійних розборках. Наприклад, якимсь ми виконували завдання одного з конкуруючих політтехнологів провідної політичної сили показати, що новий тренд, який пропонував інший політтехнолог, є хибним. Тобто нам заплатили за те, щоб ми все оформили як реальне дослідження, навіть провели його, але результат був визначений та оплачений заздалегідь. Однак такі випадки все ж рідкість. Найчастіше ми справді виконуємо роботу якісно, чесно, щоб надати клієнтові якомога реалістичнішу картину. Правду кажучи, тільки на таких дослідженнях по-справжньому дістаєш задоволення від власної роботи, адже не маєш проблем ні з коштами, ні з предметом дослідження».

Інші експерти, з якими ми поспілкувалися, також підтверджують сказане вище: українські соціологічні контори здебільшого отримують по-справжньому смачні замовлення тільки на приватну, закриту соціологію. І нею ж підтримують свій професійний рівень. В умовах, коли українське суспільство та навіть бізнес не готові платити за чесне дослідження самих себе, доводиться визнавати, що приватні політичні замовлення справді тримають на плаву цю сферу. Хочеться сподіватися, до скорого моменту, коли соціологія все ж перетвориться на науку про суспільство. ■

Євген Головаха:

«Еліта й криміналітет — найбільш недосяжні респонденти»

Спілкувався **Станіслав Козлюк**

Тиждень поспілкувався із завідувачем відділу соціально-політичних процесів Інституту соціології НАНУ Євгеном Головахою про становлення соціології в Україні, «феномен Тимошенко» на виборах та вплив результатів опитувань на результати виборів.

Українська соціологія відносно молода наука. Коли вона остаточно сформувалася?

— Як офіційно визнана наука соціологія з'явилася в СРСР лише 1990 року. До цього часу і соціологічної освіти як такої не існувало. Вона була заборонена за часів Сталіна. Та й у хрущовські часи була дозволена лише частково. Адже її вважали шкідливою, буржуазною, що може зашкодити суспільству. У Радянському Союзі існував історичний матеріалізм, який з погляду можновладців і був соціологією, але з нелюдським обличчям. Також був науковий комунізм. Таке собі умовне соціологічне тлумачення майбутнього людства. Тобто сурогати соціології існували і в історичному матеріалізмі, і в науковому комунізмі, і в політекономії, і в філософії. На початку 1960-х років були радянські ентузіасти-соціологи Ігорь Кон, Владімір Ядов, Тетяна Заславська, Боріс Грушин. І найвідоміший у Росії соціолог Юрій Левада, до речі, українського походження, з Вінниччини. Ці люди заснували соціологію в СРСР. Їх підтримували «прогресивні партійні діячі». Виникали соціологічні відділи й лабораторії, які досліджували соціальні плани підприємств, задоволеність роботою тощо. Загалом почали вивчати, як люди сприймають соціальну дійсність, але в обмежених рамках, тому що політика була для них закрита. Називали все це «прикладна соціологія», бо вона як наука не мала права розвивати теорію суспільства. Дозволили лише прикладні дослідження. Вже пізніше запровадили спеціальність «прикладна соціологія» в переліку ВАК серед філософських дисциплін. Я захищав докторську дисертацію за цим напрямом, хоча філософією ніколи не займався. А перший факультет в Україні створили в Харкові завдяки ентузіазму Олени Якуби, яка вважалася засновницею харківської школи. У 1990-му виник Інститут соціології НАН України. У Київському університеті створили факультет соціології та психології. І лише за 15 років він зміг відокремитись і стати самостійним.

Взагалі соціологія — дзеркало суспільства. Тому її забороняли за Сталіна. Нині, за часів незалежної України, за будь-якого президента намагаються дискредитувати. Скажімо, за Януковича мене в СБУ тягали. Тепер міністр освіти ледь не зрадником мене називає. Подібні історії із соціологами були й за часів решти президентів.

Як було з підготовкою кадрів?

— Спочатку жахливо, бо всі фахівці з історичного матеріалізму й наукового комунізму, а їх було нікуди дівати, пішли викладати або соціальну філософію, або політологію, або соціологію. І проблема була не так у їхніх поглядах, як у навичках і ментальності. Ці люди не мали ґрунтовних знань. Не було літератури. Ми починали з нуля.

Чи потрібна сучасній соціології в Україні зміна поколінь?

— Вона потрібна будь-якій науці. Не можна говорити, що соціології це критично необхідно. Соціологічна асоціація чи не єдина ефективна організація з усіх суспільствознавчих асоціацій України. Про що казати, якщо в правлінні Асоціації є 23-річні. Проблема української соціології в тому, що найбільш фахові молоді люди не хочуть працювати в Україні. Бо вони можуть знайти собі місце за кордоном й отримувати за ту саму роботу не 3 тис. грн, а €3 тис. Я скільки вже закликаю молодь: замініть мене на адміністративних посадах. У мене хоч би був час займатися наукою. Але не міняють.

ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІОЛОГІЇ В ТОМУ, ЩО НАЙБІЛЬШ ФАХОВІ МОЛОДІ ЛЮДИ НЕ ХОЧУТЬ ПРАЦЮВАТИ В УКРАЇНІ. БО ВОНИ МОЖУТЬ ЗНАЙТИ СОБІ МІСЦЕ ЗА КОРДОНОМ Й ОТРИМУВАТИ ЗА ТУ САМУ РОБОТУ НЕ 3 ТИС. ГРН, А €3 ТИС.

Скільки може коштувати якісне соціологічне дослідження?

— Усе залежить від кількості респондентів, від вибірки, яку хочемо робити. Можна робити її на 1,8 тис. людей, як зазвичай, а можна на 10 тис. Велику роль тут відіграє і обсяг опитування. Якщо буде 5 запитань, то це одна цифра, а якщо 200, то зовсім інша. Тому одразу сказати, скільки це коштує, складно. Приміром, ми зараз проводимо порівняльне «Європейське соціальне дослідження» разом із колегами з країн ЄС. У нас 3 тис. людей загальною вибіркою й 1,5 тис. ефективна (коли ми обов'язково повинні отримати відповідь). Це коштує близько 500 тис. грн. У Європі аналогічне дослідження значно дорожче. Скажімо, у Нідерландах його вартість становитиме €600 тис.

Наскільки об'єктивний портрет українця створюють соціологи? Є ж певні групи людей, які не потрапляють у вибірку...

— Недосяжні респонденти — проблема соціології. В Україні є дві великі групи. Перша — так звані еліти. Це наші можновладці, великий бізнес, політики. Як можна потрапити в їхні будинки? Навіть якщо ти

пройдеш паркан заввишки 20 м, тобі банально не відчинять двері. Це приблизно 1–2% загальної кількості населення. Друга — криміналітет. І це замкнені системи, у які неможливо потрапити, вони слабо взаємодіють з іншими групами.

А як щодо віддалених сіл та селищ? Подеколи вони також лишаються поза вибірками...

— Це проблема трохи іншого характеру. Колись, у 1998 році, коли соціологи робили перший екзит-пол, до нас виникло багато претензій. Це зараз такі опитування дуже популярні, а наприкінці 1990-х мало хто знав, як їх проводити. Тож ми збиралися, обговорювали, як саме це робитимемо. Зрозуміло, що грошей не вистачало. І тому на той момент віддалені селища до нашої вибірки просто не потрапили. Стався казус. Ми непогано впорались, але СПУ, яку очолював Олександр Мороз, наш екзит-пол дав 4%, а вона набрала 8%. Виявилось, що її база голосування — ті самі віддалені села, які ми не охопили опитуванням. Ви ж розумієте: переїзди доволі дорогі. Тож у випадку віддалених селищ усе залежить від замовника: скільки саме грошей він готовий витратити. Адже не кожен захоче добиратися за сотню-півтори кілометрів у село, звідки автобус до райцентру ходить раз на тиждень.

Щодо прогнозів, які не справдилися. На останніх парламентських виборах партія Арсенія Яценюка отримала більше, ніж прогнозували соціологічні служби.

— Є різні причини похибок. У цьому випадку можу сказати, що на тих виборах було багато людей, які до останнього не могли визначитися з уподобаннями. Скажімо, Яценюк міг успішно виступити й дістати за рахунок цього додаткові відсотки. Могла бути хвиля вдалої агітації. Варто розуміти: щоб отримати реальну картинку, потрібно проводити дослідження за день-два до виборів, але оприлюднити їх уже неможливо за законом. Хоча бувають доволі цікаві ситуації. Скажімо, до певного часу в Україні існував так званий феномен Тимошенко. Хоч би як називалася її партія, на виборах вона завжди здобувала більше голосів, ніж очікували соціологи. Соціологи припускають, що оскільки Тимошенко була для влади небажаною фігурою, то результати наших досліджень люди сприймали як спробу певного тиску. Міг спрацювати такий шаблон: «Якщо влада її не любить, треба її підтримувати». Зараз цей феномен зник. Але в її партії дуже стійке ядро,

яке навіть сьогодні, попри все, зберігається. А от прихильники поза ним доволі нестійкі.

Що робити з фейковими соціологами, які із завидною регулярністю з'являються в Україні?

— Тут дуже просто. Якщо не буде журналістів, не буде фейкових соціологів. Людина може ходити по вулиці й розповідати пережожим, що, за даними її опитувань, на виборах переможе кандидат N, а не X. Хапатиме людей за комірець, чіплятиметься до них. Думаю, врешті такого «соціолога» віддадуть психіатрам. А в Україні з таких людей роблять публічних осіб.

Побуває думка, що соціологічні центри дають різні цифри на широкий загал і для політсил. Наскільки можуть різнитися такі результати?

— Ну сам я ніколи на партії не працював. Але соціолог не повинен викривлювати результати й порушувати таким чином правила етики. Можливо, є окремі одіозні випадки, які я як голова Комісії з професійної етики маю розглядати.

І багато таких випадків?

— Як побачите порушення, звертайтеся. Скажімо, був один випадок. Центр GfK провів дослідження в Криму й порушив правила, зробивши нерепрезентативну вибірку. Цікавилися, як жителі півострова сприймають відокремлення АРК від України. Результати опублікували у ЗМІ, і до мене з цього приводу звернулися журналісти. Взагалі, на мою думку, українські центри мають ставитися дуже обережно до опитувань у Криму та на окупованих територіях. Соціолог відповідає за безпеку інтерв'юера й респондента. Звісно, комерційні організації можуть проводити такі дослідження, але на свій страх і ризик.

Наскільки результати досліджень впливають на аудиторію?

— Остаточо не з'ясовано. Але, на думку більшості соціологів, вплив несуттєвий. Є багато ефектів, які виникають після оприлюднення результатів. Наприклад, ми кажемо, що партія N перемагає, а партія X відстає. То окремі люди думають: «Я проголосую за переможців». Це називається «приєднання до вагона з оркестром». Людина, яка не має твердих переконань, тягнеться туди, де перемога. Але є і зворотний ефект. Коли людина бачить, що партія X відстає, то вона вирішує іти на вибори й голосувати. І таких протилежних ефектів дуже багато. А коли вони сходяться, то знищують один одного. Тому загальний ефект незначний. Такий висновок соціологів, які вивчали електоральні вподобання та поведінку.

Які у вас політичні вподобання?

— Соціолог не позбавлений певних переконань. Я, що називається, класичний, «гнилий ліберал». Ніколи не працював би з правими чи лівими радикалами. У колег, які, скажімо, поділяють ліві чи праві погляди, може бути аналогічна ситуація. Це людський фактор. В Україні, на жаль, немає ліберальних партій. Тому в мене немає і політичних уподобань і я щоразу раз голосую за партію, яка найменше зашкодить. ■

Олена Богдан:

«Соціологія — наука, яка нас вивільняє»

Спілкувався
**Роман
Малко**

Олена Богдан, доцент кафедри соціології Національного університету «Києво-Могилянська академія», розповіла *Тижню*, як ця наука може змінити життя людини, чому солідні аналітичні центри ніколи не дозволять собі маніпулювати результатами досліджень, як з'являються фейкові рейтинги й чому вони не мають до соціології жодного стосунку.

Як ви оцінюєте стан вітчизняної соціології?

—Залежно від того, із чим порівнювати. Якщо з ресурсною базою США, то легко зрозуміти, чому в нас соціологія — ота, яку викладаємо студентам, — значною мірою американська. Ми часто говоримо про теоретиків зі Сполучених Штатів, про експерименти, поставлені в них, про певні висновки, бо там справді задіяна величезна кількість ресурсів і багато людей працюють над емпіричними дослідженнями. В Україні ситуація інша. Будь-які дослідження, що тебе зацікавили, проводиш здебільшого у свій вільний час, використовуючи власні ресурси. Тому з погляду продукування нової інформації становище доволі скрутне. Але в сенсі людського потенціалу воно зараз добре. Є чимало фахівців, які працювали або навчалися в західних університетах, постійно читають тамтешню літературу (на щастя, у той чи той спосіб вона доступна). Нині маємо багатьох соціологів, здатних спілкуватися справді на міжнародному рівні. На нашу кафедру кілька разів приїжджали вчені зі світовим ім'ям і казали, що дуже вражені тим, наскільки люди, які тут працюють, можуть вести діалог на тому самому рівні дискурсу, що й в американських університетах. Але з продукуванням нового в нас дещо важко. Відбуваються певні репрезентативні опитування, тільки тематика знову-таки дуже вузька, бо залежить від замовника. А замовляють здебільшого політичні партії чи міжнародні організації. І це звужує спектр досліджень.

Поява фейкових соціологічних досліджень, кишенькових чи партійних соціологів пов'язана виключно з безгрові'ям?

—Думаю, ні. Це звичайна пар-технологія, і навіть не дослідження й не соціологи. На щастя, мені здається, нині таких фірм-одноденок поменшало. Перед виборами, звісно, з'являється спокуса опублікувати вигаданий рейтинг, подавши його від імені вигаданого аналітичного центру. Але це технології, які не залежать від того, є в країні загалом гроші на дослідження чи немає. Журналісти нині вміють розпізнавати такі фірми. Перевіряють, чи існує сайт із регулярними прес-релізами, які ще дослідження проводилися.

Наскільки вітчизняні опитування відображають реальний стан справ?

—Якщо проводять репрезентативне опитування, то звичай настільки ретельно, наскільки спроможний

працювати цей конкретний центр зі своєю мережею інтерв'юерів. Звісно, ніщо в житті не буває бездоганним, але результати доволі точні. Поглянувши навіть на електоральні дослідження, ми бачимо, що зазвичай результати, оголошені перед виборами, доволі близькі до реальних. Звісно, можуть бути якісь коливання чи фактори, що віддаляють результат. От, наприклад, під час передостанніх парламентських перегонів сталася різка зміна електорату. Тоді відбулися дебати за кілька днів до голосування. Віталій Кличко виступав досить помірковано стосовно президента, а інші учасники, зокрема з об'єднання «Свобода», мали більш опозиційні настрої, і ми побачили, що «Свобода» дістала значно вищий відсоток, ніж очікувалось, а партія Кличка відповідно куди нижчий. Тут, імовірно, спрацювали два чинники. Один — це дебати, які спонукали змінити погляд, а другий — те, що люди можуть боятися повідомляти в опитуваннях про свою прихильність до таких радикальних партій, як «Свобода».

Якщо дивитися на екзит-поли, то вони зазвичай дуже точні в межах похибки. Різні центри, які працювали незалежно, дають той самий результат, і, мабуть, екзит-поли — це найкраща ілюстрація того, що ре-

Олена Богдан народилась 1979 року в Києві. Закінчила Національний університет «Києво-Могилянська академія», спеціальність «Соціологія», захистила дисертацію в Інституті соціології НАН України (2007), стажувалася в Оксфордському університеті (2001–2002), Лондонській школі економіки й політичних наук (2002), Торонтському (2004–2005) та Стенфордському (2010) університетах. Доцент кафедри соціології НаУКМА, кандидат соціологічних наук.

презентативне опитування справді спрацьовує. Можемо сподіватися, що це доволі точна інформація.

До речі, в 1990-ті роки ми мали в опитуваннях пік. Якщо не помиляюся, понад 90% людей готові були відповідати на запитання. Але потім з огляду на різні чинники рівень відповідей почав падати. У великих містах, коли, проводячи дослідження, інтерв'юєри ходять квартирами, навіть менш ніж 40% можуть погодитися відімкнути двері й поспілкуватися. Причини різні. І рекламні опитування, котрі позиціонують як соціологічні, від яких люди вже втомились, і перенасиченість інформацією, і страх відчинити незнайомцям, пов'язаний зі злочинністю. Ці різні фактори в підсумку призвели до того, що громадяни дедалі рідше беруть участь в опитуваннях.

Як ви ставитесь до соціологів старої школи?

—Вважаю, що дуже неправильно ділити людей за певними категоріями: віком, статтю, етнічною чи релігійною належністю. Насамперед варто дивитися на те, які цінності людина сповідує, що саме робить і на якому професійному рівні. Соціологи старшого покоління надзвичайно різні. Серед них спостерігаємо таку саму полярність, як і серед фахівців молодшого віку. Є дуже компетентні, а є і навпаки. Звісно, якщо порівнювати компетентну старшу людину й молодшу, то тут є просто обмеження в кількості років досвіду. Перевага однозначно на боці старшої. Але я хотіла б сказати про загрозову тенденцію, яку бачу в стосунках старшого й молодшого поколінь. Молодше надто часто займається самоцензурою і боїться озвучувати погляди, альтернативні до думки авторитетних колег. Якщо відбувається певна конференція чи інший захід, то досить мало ймовірно є ситуація, що хтось із молодшої генерації вступить у ввічливу, виважену полеміку з кимось старшим. Він радше промовчить, якщо не погоджується з тим, що звучить чи відбувається. Але це дуже знижує рівень саморефлексії, самокритичності в соціологічних колах. І я думаю, що загалом ми багато в підсумку програємо. Дуже важливо мати й постійно чути свіжий погляд.

Соціолог має право на власні погляди чи повинен бути відстороненим у роботі?

—У соціології є дві абсолютно протилежні традиції. Одна з них бере початок від класика соціології Макса Вебера й передбачає свободу від оцінки. Ми можемо керуватися нашими цінностями, коли обираємо тему — те, до чого небайдужі, але з моменту початку дослідження повністю абстрагуємося від своїх настанов і намагаємося подивитися на ситуацію свіжим оком. Максимум уваги, мінімум упередженості й очікувань заздалегідь. Тут ключовою є здатність до емпатії: потрібно уявити себе на місці іншої людини. Наприклад, я цікавилася соціологією релігії і якщо працюю з певною релігійною групою, навіть зовсім не поділяючи поглядів останньої, то мені важливо як дослідниці уявити себе на місці її представників і зрозуміти все ж, чому люди дотримуються саме таких думок і практик. Це не означає, що я залишаю остронь свої погляди й цінності, але принаймні на момент дослідження без цього не зможу максимально розкрити тему. Хоча є й інша думка. Мабуть, найвиразніше її представив у ХХ столітті французький соціолог П'єр Бурдьє. Вона полягає в тому, що ми ніколи до кінця не позбудемося наших цінностей,

а отже, мусимо бути чесні із самими собою. Ми обмежені ними й від початку маємо просто декларувати їх. Наприклад, вивчаючи певну конфесійну групу, декларуємо, яких ми самі релігійних поглядів, і потім уже в цьому контексті читач може краще зрозуміти наш матеріал. Це стосується й політики. Маємо відкрито декларувати, чи ми за інтеграцію з Європою, чи з Росією, чи за консервативну партію, чи за ліберальну. Ця традиція називається «ангажована соціологія» і далі вона розвинулась у поняття «публічна соціологія», яке полягає в тому, що в нас є певна активістська позиція, ми її пропагуємо, тож наш дослідження якраз і не мають бути нейтральними. Нині вона дуже популярна в Індії, Латинській Америці. Зокрема, колишній президент міжнародної соціологічної асоціації Майкл Буравой, американський соціолог британського походження, який має навіть певне українське коріння, — активний апологет публічної соціології. Наскільки я знаю, декому із соціологів у деяких країнах важко уявити, що соціологія може бути інакша. Але в Україні поки що домінує веберівська традиція свободи від оцінок.

Оцініть свою роль як соціолога.

—Є така фраза, що соціологія — це наука, яка нас вивільняє. Вивільняє зі стереотипів та автоматизованих дій і спонукає задуматися, що ми робимо кожного дня і чи справді хочемо це робити. Ось такий свіжий погляд і переведення з несвідомого у свідоме — це величезна перевага соціології та найцінніше, що вона може дати. Думаю, якби соціологію викладали саме в цьому руслі як науку, котра вивільняє, то було б дуже добре, щоб кожна людина прослухала у своєму житті її курс. Інша річ, що в нас, на жаль, у багатьох університетах курс цієї науки часто перетворювався на якусь догматику, мало пов'язану з реальністю, в результаті чого її вивели зі списку обов'язкових предметів, і я цілком розумію логіку тих, хто так учинив. Але в ідеалі такий курс міг би вельми багато дати людині незалежно від того, чим вона потім займатиметься: математикою, фізикою, медициною чи суспільствознавчою роботою.

У глобальному сенсі соціологія мала б давати суспільству розуміння того, яким ми хотіли б його бачити і як нам наблизити до цих бачень наші реалії. Але в дійсності в нас, з одного боку, існує проблема ресурсів, про яку ми говорили, а з другого — навіть коли є корисні дослідження, вони часто не мають зв'язку з тими, хто їх використав би. У нас дуже слабкий зв'язок між державними та дослідницькими установами. Один зі старших колег на кафедрі — Валерій Хмелько ще в 1990-х роках писав рядки про Східну Україну, які читаються так, ніби написані нині. Він окреслив усі ці проблеми з мовною ідентичністю та доволі активно стосовно цього регіону політикою Росії, що в підсумку мали призвести до катаклізмів. Тобто було цілком конкретне попередження людини, яка спеціалізувалася на питаннях мовної та етнічної ідентичності в Україні, але до цього ніхто не поставився серйозно. В ідеалі можна було б мати тісніші відносини між державними установами й аналітичними центрами. Наприклад, у США держустанови часто замовляють якісь дослідження, щоб подивитись, як посуваються певні реформи. Нагомисть в Україні такого не відбувається і ця частина потенціалу соціології залишається невикористаною. ■

Повну версію інтерв'ю читайте на сайті www.tyzhen.com

На комерційних засадах

Віталій Рибак

У США соціологія давно стала вигідним бізнесом, проте досі час від часу припускається помилок

«Кандидат Х випереджає кандидата Y у штаті Z на сім пунктів» — заголовки такого стилю тим частіше з'являються серед статей про американську політику, чим менше часу до виборів. Соціологія в Сполучених Штатах дуже глибоко проникла в медіапростір та суспільну думку. Соціопитування там звикли проводити не тільки для того, щоб дізнатися про вподобання виборців перед народним волевиявленням, а й щоб дізнатися рівень підтримки якоїсь конкретної лінії політики президента, губернатора або ж певного конгресмена.

Соціологічні опитування в США проводять не маленькі наукові центри, а великі компанії, які, окрім того, спеціалізуються на багатьох інших напрямках. Одна з таких компаній — лідерів ринку Gallup у 30-х роках минулого століття й заклала фундамент успішності такої «комерційної» соціології.

Соціологія як наука виокремилася ще в XIX столітті передусім як теоретична галузь у працях Огюста Конта, Карла Маркса, Герберта Спенсера та інших знакових філософів. Практичний аспект, а саме спроби прогнозувати реальність за допомогою кількісних методів соціологічного дослідження, набув великої популярності на зламі XIX та XX століть,

Ще чотири роки. Світлина з Twitter-акаунта Обами після його перемоги в 2012 році, яку багато соціологів не змогли передбачити

проте до 1930-х років його недоліком були похибки під час формування вибірки.

Важливість продуманого підходу до формування вибірки стала наочною в 1936 році, коли опитування стосовно преференцій електорату перед майбутніми президентськими виборами проводили паралельно впливовий тижневик «Літературний дайджест» та Американський інститут громадської думки — приватна компанія, заснована професором Колумбійського університету Джорджем Геллапом.

Тижневик покладався на метод, який спрацював раніше: опитував якомога більшу кількість виборців. У 1936 році до вибірки увійшло 10 млн американців (2,4 млн із яких відповіли на поставлене запитання: хто стане президентом?). Результати опитування засвідчили, що чинний президент-демократ Франклін Рузвельт впевнено програв кандидату від Республіканської партії Альфредові Лендону. От тільки керманічі проекту не взяли до уваги те, що хоча найважчі часи Великої депресії вже лишилися в минулому, американське населення все ще перебувало у скруті, тому на опитування, яке журнал надсилав поштою, відповідали заможніші американці, котрі традиційно підтримували республіканців.

Джордж Геллап натомість значно ретельніше підійшов до формування вибірки. Її розмір становив 50 тис. осіб — зовсім крихта порівняно з вибіркою «Літературного дайджесту», проте їх опитували особисто, тому відсоток відповідей був значно вищим. Окрім того, Геллап і його команда намагались опитувати американців із різних суспільних верств. Прогноз Американського інституту громадської думки про перемогу Рузвельта виявився правильним, і справи Геллапа пішли вгору, а «Літературний дайджест» припинив своє існування вже за два роки, у 1938-му.

Перетворити дослідницьку групу на успішний бізнес Геллапу допоміг Девід Огілві, мабуть, найзнаковіша постать в історії рекламного бізнесу, майбутній засновник знаного на весь світ рекламного агентства Ogilvy & Mather.

Саме з подачі Огілві з 1938 року Американський інститут громадської думки почав діяти в приватному секторі та індустрії кіно, досліджуючи преференції американців на замовлення. Ця діяльність була такою успішною, що вже в 1947-му, майже одразу після закінчення Другої світової війни, компанія Геллапа вийшла на світовий ринок.

Орієнтація на приватний сектор не скасувала роботи у сфері дослідження політики, проте змінила її акцент. Реальний прибуток Gallup Inc., яка дістала цю офіційну назву в 1958-му, отримувала з приватних замовлень, а успішні прогнози в політичній сфері слугували непоганою рекламою компанії та створили її позитивний бренд.

Сьогодні Gallup Inc. є одним із провідних гравців на американському ринку соціологічних досліджень. Цю репутацію компанії допомогла здобути традиція формування щоденного зрізу суспільного життя в США.

Компанія будує свій щоденний зріз на основі п'яти індикаторів: хороша робота (відсоток американців, що працюють повний робочий день); залученість на роботі (частка американців, які ставляться до своєї роботи з ентузіазмом); економічна впевненість; споживчі витрати та рівень підтримки президента. Американці уважно стежать за результатами опитування та динамікою змін в індикаторах.

Але й помилки американських соціологів не залишилися у минулому. Навіть в останні роки вони траплялися під час прогнозів найважливіших подій. Тут одразу спадають на думку президентські вибори 2012-го в США, соціологічний скандал на яких має багато паралелей із виборами 1936-го.

У фінальному раунді зійшлися чинний президент-демократ Барак Обама та республіканець Міт Ромні. Про перший президентський термін Обама можна говорити дуже багато, але однозначно можна сказати одне: він був дуже контрастним. Чимало американців були незадоволені політикою Обама, яку часто називали соціалістичною, тому Ромні мав велими непогані шанси виграти. Він упевнено почувався під час виборчої кампанії й переміг Обаму на всіх телевізійних дебатах, на яких видавався значно жвавішим.

Gallup Inc., зрозуміло, теж проводила опитування про те, чи залишиться Обама в Овальному кабінеті.

неті. Згідно з результатами її дослідження Ромні мав відрив від Обама один пункт: відповідно 49% та 48%. У реальності голоси розподілилися зовсім інакше: Обама виграв, набравши 51% голосів із перевагою чотири пункти над Ромні.

Пізніше, під час аналізу причин помилковості цього прогнозу, американський соціолог Марк Блюменталь вказав на те, що Gallup Inc. у своїй вибірці недостатньо представила американців латинського походження, а саме вони були однією з груп, що найбільше підтримували Обаму. У результаті він на 44 пункти випередив Ромні серед іспаномовного населення.

РЕАЛЬНИЙ ПРИБУТОК GALLUP INC. ОТРИМУВАЛА З ПРИВАТНИХ ЗАМОВЛЕНЬ, А УСПІШНІ ПОЛІТИЧНІ ПРОГНОЗИ СЛУГУВАЛИ НЕПОГАНЮ РЕКЛАМОЮ КОМПАНІЇ ТА СТВОРИЛИ ЇЇ ПОЗИТИВНИЙ БРЕНД

2012 рік, як і 1936-й, засвідчив, що в соціологічному дослідженні вибірка досі відіграє провідну роль. Причини неправильного її формування можуть бути різними: від недбалості до навмисного спотворення суспільної думки на замовлення зацікавлених осіб. Саме тому варто не надто захоплюватися прогнозами соціологів й не приймати результати їхніх досліджень за дійсність, хоча кількісні методи досліджень і стають дедалі досконалішими. ■

TV ДЛЯ БІЗНЕСУ
РЕСТОРАНІВ, ГОТЕЛІВ, МАГАЗИНІВ, АЗС, СПОРТ-КЛУБАХ...

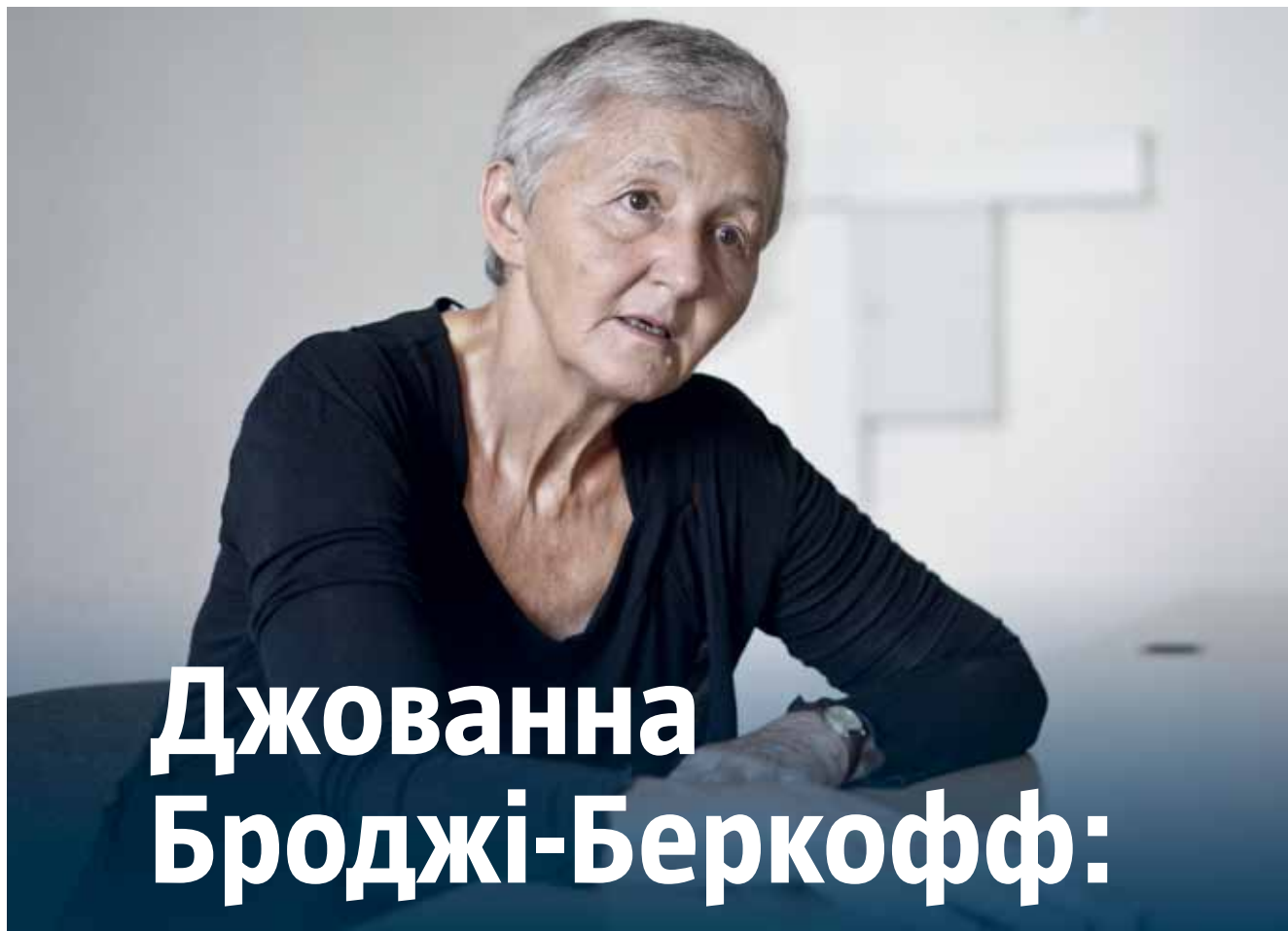
популярні тб-канали з ліцензією
+ створення індивідуального каналу з власною рекламою

ФУТБОЛ 1, ФУТБОЛ 2, Discovery CHANNEL, HD FASHION, NEWS one

ФОНОВА МУЗИКА, ПУБЛІЧНИЙ WI-FI, МЕНЮ-БОРДИ, ІНСТАЛЯЦІЇ

Телефонуйте, щоб дізнатися більше:

+38 067 589 23 49

Джованна Броджі-Беркофф:

ФОТО: АНДРІЙ ПОМАКІН

«Загальною рисою українського суспільства є брак прагматизму»

Спілкувалася
**Ганна
Трегуб**

Професор Міланського університету україністка Джованна Броджі-Беркофф поділилася з *Тижнем* спостереженнями щодо того, як змінилися українці після Революції гідності.

Навіть найкращі з аналітиків навряд чи очікували драматичного зламу 2013–2014 років, Революції гідності й початку війни між Україною та Росією. Яким українське суспільство, за вашими спостереженнями, було до всіх цих подій?

— Коли в Римі 2012 року відбувалася потужна конференція українців, ніхто не очікував, що все зміниться так швидко. Загальна атмосфера у вашій країні видавалася застійною і понурою. Впродовж останніх років перед Революцією гідності я відзначала конфронтацію, пов'язану з питанням мови. Тоді воно було дуже актуальним, складним і важливим. Ми з колегами ходили ресторанами, спостерігали. Навідувались як до україномовних, так і до російськомовних закладів. Публікою останніх були нуворіші часів Януковича. Сум у тому, що йдеться про італійські ресторації. За

вданою байдужістю до ситуації, що склалась, я помічала агресивність і неспокій.

Важко було передбачити якісь швидкі зміни. Хоча, тільки-но починався Майдан, я зловила себе на думці, що це мало-таки відбутися, бо ж до того йшло. До логічного вибуху після тривалої тиші.

На Заході ніхто не чекав такої несподіваної реакції, але сприйняли її позитивно. Дуже швидко Україна опинилася в центрі уваги. Стало зрозуміло: вона цікава й має власні ідеали. Часто говорили, що «українці більші європейці, ніж ми». Це було пов'язано з гострою кризою, яку переживала й переживає Європа. Річ у тім, що цілісної Європи не існує. Немає спільної зовнішньої політики, єдиної економіки, системи оподаткування. Реально ці країни об'єднані хіба що монетарно. Коли відбувся перехід на євро, ми сподівалися, що це стане першим кроком до створення й розвитку уніфікованої Європи. Не вийшло. І, до речі, ще й тому, що всі ми 2008 року пережили масштабну міжнародну економічну кризу, на яку потрібно було реагувати по-новому. Кожна європейська держава дбала тоді лише про себе. Тліючий конфлікт на Близькому Сході,

нерозуміння дій і бажань США, їхня позірна слабкість не додають упевненості нинішній Європі. Не забуваймо, що вона сама — клаптикова ковдра, де є багато регіонів, які воліли б відділитися. До цієї проблеми додаймо ще одну: як переробити й раціоналізувати нинішню організацію ЄС.

Зовнішні спостерігачі констатують, що наше суспільство під час революції та війни змінилося.

Чи йдеться про зміни якісного характеру? Наскільки українцям вдалося позбутися накинутаго їм образу інертних, апатичних грекчосіїв?

— Як на мене, українське суспільство нині почувається некомфортно. Воно розчароване, бо очікувало значно швидших реформ. Хтозна, чи то ваш уряд не міг досі проводити глибші й швидші перетворення, чи то він просто не хоче цього, обмежуючись розмовами й дискусіями. Нова революція, яку можуть спричинити такі дії, не буде корисна для країни. Вона може виявитися значно жорстокішою за останню.

Думаю, загальною рисою українського суспільства досі є брак прагматизму. Хочете того чи ні, але треба пристосовуватися до ситуації. Є бажання втілювати ідеали тут і зараз, але немає чіткого розуміння, як саме. Окрім того, не існує і конкретного усвідомлення внутрішньої та зовнішньої ситуації. Росіяни, хоч як це дивно, прагматичніші. Вони намагаються просуватися у своїх намірах так далеко, як тільки можна. І зупиняє їх хіба що опір. Навіть їхній різновид імперіалізму є доволі прагматичним: вони не лише воюють, а й перетягують на свій бік базові елементи суспільства. За часів Мазепи це була шляхта, їй Російська імперія запропонувала привілеї, які важко було відкинути, тобто статус свого дворянства. Так було з татарами, іншими народами Сходу, що ввійшли до складу держави росіян, і з українцями. На це вистачило 10–20 років. Починалося за Петра I, продовжила процес Єкатеріна II.

Нині часто чуємо: «Коли країна воює, питання освіти й культури не на часі». Наскільки цей підхід прагматичний?

— В Італії народ про культуру не дбає, бо його обходять лише економічні інтереси. Мої співвітчизники мало читають. Творами Умберто Еко й Алессандро Барікко більше цікавляться за кордоном, ніж удома. Італія — провінційна країна, яка справляє не надто добре враження на іноземців, не хоче вчитися в інших. На відміну від нас ви таки дбаєте про свою культуру, що важливо. У цьому сенсі ви прогресивніші, ніж жителі Заходу, бо там культура занедбана. У вас вона все ще є цінністю.

Утім, без економіки культура не робиться. Мені здається, що самі українці та їхній уряд мають ретельніше рахувати, дбати про розвиток економіки. Це я знову повертаюся до питання про прагматичність. Нагадаю, що в Польщі відбулися дві потужні революції у 1830–1831-му та у 1864 році. Перша з них катастрофічна, хоча водночас романтична й ідеалізована. Її потопили в крові, а тих, кого не вбили, заслали до Сибіру. Але чи була вона потрібна? Після подій 1864-го почалась епоха позитивізму, коли поляки вирішили, що таких революцій уже досить.

Джованна Броджі-Беркофф — італійська славістка та україністка. Іноземний член НАН України із 2003 року. Від 1992-го — ординарний професор слов'янської філології в Університеті Урбіно, від 1994-го — у Міланському університеті (департамент лінгвістичних, літературних і філологічних студій, секція славістики та угро-фінознавства). Президент Італійської асоціації славістів (1993–1998), директор Інституту мов та літератур Східної Європи Міланського університету, член президії Міжнародного комітету славістів, президент Міжнародної комісії історії славістики при Міжнародному комітеті славістів, член Міжнародної асоціації медієвістів. Від 2000 року президент Італійської асоціації українознавчих студій (AISU).

Потрібно працювати, писати, навчати, організовувати фабрики, робити аграрну країну індустріальною. Це створило нову Польщу. І дало той ефект, що у Другій Речі Посполитій вибухнула культурне, освітнє, політичне життя. Там за п'ять років організували державу модерного типу. Коли революція нічого не дає, потрібно працювати далі на свій інтерес, виховувати себе і свою країну, опікуватися мовою, літературою та культурою. Україна не завжди так робила й мислила, бо просто не могла.

Що відбувається нині з україністикою в Італії та решті європейських країн? Навіть попри хвилю інтересу до нашої країни, українознавчих студій і надалі стає менше?

— На жаль, нова організація університетів в Італії виключає «маленькі мови». До них належать українська, польська, чеська, болгарська і т. ін. «Великі» — це французька, німецька, англійська, російська. Для перших не знаходять грошей, бо не надто розуміють, яка користь від вивчення їх в університетах. Ця величезна трагедія є скрізь у Європі й Америці.

**КОЛИ РЕВОЛЮЦІЯ НІЧОГО НЕ ДАЄ,
ПОТРІБНО ПРАЦЮВАТИ ДАЛІ НА СВІЙ ІНТЕРЕС,
ВИХОВУВАТИ СЕБЕ І СВОЮ КРАЇНУ, ОПІКУВАТИСЯ
МОВОЮ, ЛІТЕРАТУРОЮ ТА КУЛЬТУРОЮ**

Попри те, інтерес до України у світі зростав за експонентою від часів Революції гідності й упродовж війни з Росією. Анексія Криму була шоком, бо Москва дозволила собі такі дії в Європі. Але ніхто цьому не протидівав, бо РФ важлива, з нею ведуть бізнесові справи. Італійський ВВП на 9% забезпечений торгівлею з росіянами, а це актуальним питанням є постачання газу.

В Італії прокремлівські настрої доволі потужні. Це ставлення традиційне, і його коріння у провінційності країни, у звичці трактувати Росію як прогресивну державу. Я кажу про інертність мислення. Італійці не змінюють своїх поглядів швидко. Для них передусім питання імпорту-експорту, а вже потім — культура іншого народу. Оцю відмінність мови українці мають враховувати, якщо хочуть справді достукатися до моїх земляків і розповісти про себе. ■

Володар надзвичайних ситуацій

Перевірений міністр оборони — єдиний, хто працював при всіх російських владах із моменту розвалу Радянського Союзу. Він може стати наступним президентом

На день народження Владіміра Путіна в жовтні міністр оборони Сергій Шойгу прийшов із дарами: найсвіжішим брифінгом із російської воєнної кампанії в Сирії. Там була, зокрема, новина про крилаті ракети, запущені з району Каспійського моря, що вразили цілі на відстані майже 1500 км. «Ми знаємо, наскільки складні такі операції», — схвально відповів Путін. Святкували того вечора грою в хокей у своєму любительському клубі. Путін забив сім голів, Шойгу — ще один для повного цастя. Їхня команда виграла з великою перевагою.

Відколи Шойгу наприкінці 2012 року сів у крісло міністра оборони, його партнерство з Путіним процвітає не лише на катку. Збройні сили Росії стали основним інструментом путінської зовнішньої політики. РФ грає м'язами в Криму й на Сході України, уздовж кордонів повітряного простору НАТО, а зараз і в Сирії, так, ніби в неї відкрилося друге дихання. Під керівництвом Шойгу Збройні сили Росії «проявили функціональність, а також організаційні та логістичні навички, яких ми не бачили раніше», — каже Евелін Фаркас, донедавна куратор російського напрямку в Пентагоні.

Але Шойгу — це значно більше, ніж міністр оборони Росії. У свої 60 (на три роки молодший за Путіна) він найстаріший ветеран російського уряду. Його кар'єра почалася 1990 року, перед розпадом Радянського Союзу, коли тоді ще нікому не відомий Путін нидів при голові Ленінградської міської ради. Ім'я собі Шойгу зробив у Міністерстві надзвичайних ситуацій (МЧС), напіввійськовій рятувальній службі з широким спектром функцій, яку він сам створив й очолював майже 22 роки. Уміло маневруючи в підступних водах російської бюрократії, він здобув вплив і популярність, не наживши при цьому серйозних ворогів. «У правлячому класі рівних йому немає, — каже Євгеній Мінченко, аналітик, який вивчає російські еліти. — Це абсолютно безпрецедентна історія».

Росія — країна надзвичайних ситуацій. Тут і лісові пожежі, і затонулі підводні човни, і вибухи в багатопверхівках, і трагічні захоплення цілих шкіл у

заручники. Днями додалося ще й падіння чартерного рейсу над Синайським півостровом; це міг бути теракт. Тож навряд чи варто дивуватися, що міністр надзвичайних ситуацій — одна з найвідоміших постатей у російській політиці. Шойгу не належить до тісного кола колишніх колег Путіна з ленінградського КГБ, але він особа, наближена до президента. Мінченко, який випускає популярний щорічний звіт під назвою «Політбюро 2.0», ставить Шойгу на друге місце серед впливових людей Путіна; випереджає його тільки глава президентської Адміністрації Сергій Іванов. Без Шойгу не обходиться прийняття жодного важливого рішення: чи то операція в Україні, чи то в Сирії. А оскільки в ньому поєднуються відданість, компетентність і популярність, то він цілком може бути одним із небагатьох потенційних наступників Путіна.

Шойгу виріс у Південному Сибіру, у маловідомій світові Республіці Тива (Тува). Він любив спорт, бійки й небезпечні витівки. Наприклад, перебігти по крижинах могутній Єнісей. Завдяки таким «подвигам» йому дали прізвисько Шайтан. Здобувши диплом інженера в Красноярську й виконавши кілька успішних будівельних проектів, Шойгу дістав у 1990 році від керівництва Комуністичної партії запрошення до Москви. Попрацювавши в комітеті з архітектури, очолив рятувальну службу й перетворив її на високоефективну організацію, яка згодом стала називатися МЧС. Він продемонстрував також непохитну вірність, прийшовши на допомогу Борису Єльцину під час спроби державного перевороту в серпні 1991-го, а пізніше під час конституційної кризи в жовтні 1993-го.

У буремні 1990-ті Шойгу уособлював надійність і спокій. Він не лише гасив пожежі та ліквідував наслідки природних катастроф, а й був посередником у конфліктах від Південної Осетії до Таджикистану й Чечні. У 1999-му, готуючись передати владу Путіну, Єльцин і його команда поставили Шойгу на чолі нової політичної партії «Єдинство», яка згодом перетворилася на нинішню правлячу «Єдиную Росію». Єльцин називав Шойгу «наша найбільша зірка».

Коли президентом став Путін, його іміджмейкерам потрібно було створити з аморфного нового лідера якийсь образ для публіки. Колишній радник Кремля Глеб Павловський каже, що Адміністрація «свідомо ліпила» імідж Путіна, зокрема із Сергія Шойгу: «Путін теж мав бути рятувальником». Шойгу, який ніколи не мав бажання вступати в партію, розсудливо відступив у тень. Він зрозумів, за словами Павловського, «що одна колода двох ведмедів не витримає».

Натомість Шойгу запобігав перед Путіним. У 2000 році подарував йому чорного лабрадора Конні, яка стала улюбленицею президента. Супроводжував Путіна в його суто чоловічих пригодницьких подорожах, де той позував із голим торсом. Патріотично проводив відпустки в російських лісах, а не на пляжах Франції. Обидва цікавляться історією. Шойгу став президентом

Російського географічного товариства—відродженої організації ще царських часів, яка зараз стала клубом російської еліти.

ОФІЦЕР І ШЛЯХТИЧ

Після того як у немильстві потрапив попередній міністр оборони Анатолій Сердюков, Путін довірив армію Шойгу. Сердюков провів давно назрілі реформи, але налаштував проти себе генералітет. Шойгу переважно зберіг зміни, але відродив бойовий дух. «За Шойгу армія почала вірити в себе»,— каже Міхаїл Ходаренко, редактор тижневика МО «Военно-промышленный курьер».

Шойгу зосередив увагу на боєготовності та шірі. За словами експерта з армії Росії в Гарвардському університеті Дмитрія Горенбурга, він збільшив кількість військових навчань і перевірок без попередження. Його перші рішення, як-от наказ про відмову від архаїчних онуч і перехід на шкарпетки для солдатів, допомогли відновити репутацію армії, яка до того була об'єктом для кпинів увесь час після розпаду Радянського Союзу.

Спочатку його прагматизм стосувався і відносин із Заходом. Шойгу по-приятельськи був на «ти» з тодішнім міністром оборони США Чаком Гейгелем. «Якщо для багатьох очільників силових відомств Росії характерно автоматично відгороджуватися, йому, здається, подобалося долати бар'єри»,— каже колишній заступник міністра оборони Дерек Доллет.

Українська криза поклала край цим приятельським стосункам. Коли Путін вирішив захопити Крим, Шойгу призначив свого заступника Олега Белавенцева керувати вторгненням. (Зараз Белавенцев—представник російського президента в Криму.) Тут Шойгу став у пригоді досвід кризового менеджера. «Кримська операція показала нову російську армію»,— каже Мінченко, — а Шойгу став її символом».

9 травня, під час святкування 70-ї річниці перемоги Радянського Союзу над фашистською Німеччиною, камери російського телебачення прилипли до чорного кабриолета, у якому Шойгу заїхав на Червону площу в мундирі й при всіх військових регаліях. Проїжджаючи вздовж кремлівської стіни, він перехрестився. Цей край незвичний жест мав, вочевидь, розвіяти

сумніви щодо християнського віросповідання міністра: напівтувинця й напівросіянина. Така увага до Шойгу породила найсвіжіші дискусії: невже його мігять на найвищу посаду?

КРАЙНЯ НЕОБХІДНІСТЬ

Російський політикум не відпускає питання «що буде після Путіна?». Його нинішній контроль над владою частково зумовлений браком альтернативи. Поява «другого номера» стала б «початком гри, якої Путін боїться, бо не може контролювати»,— стверджує Павловскій.

Але якщо список найімовірніших кандидатів існує, то Шойгу, напевно, в ньому. За популярністю та рівнем довіри в Росії він до цього часу поступається лише Путіну. Не замішаний у скандалах і вважається відносно чистим. (Алексей Навальний звинуватив його в будівництві палацу-пагоди вартістю \$18 млн, але представники Шойгу ці звинувачення відкидають). Шойгу довгий час заявляв про відсутність політичних амбіцій. Саме це може зіграти йому на руку. «У нього не видно відчайдушного бажання будь-що лізти нагору»,— каже експерт із російських питань при Нью-Йоркському університеті Марк Галеотті. — Відтак саме він і може опинитися на вершині». Не виключено, що в разі крайньої необхідності росіяни потягнуться до свого головного рятувальника. ■

Програма
відповідальних
громадян

zik

LIFE КОД
ДАНИЛО ЯНЕВСЬКИЙ

ЩОП'ЯТНИЦІ о 22:00

Без них можна обійтися

Франція має дедалі менший вплив у ЄС, але боїться застосувати й той

Ще у вересні, поки Німеччина з тяжкою бідою намагалася дати раду політичним і логістичним проблемам найбільшого в сучасній історії напливу біженців, Франція вирішила продемонструвати європейську солідарність. Її чиновники, озброївшись гучномовцями і взявши на підмогу арабських перекладачів, замовили три туристичні автобуси й вирушили до Мюнхена. За планом вони мали набрати повні автобуси втікачів і перевезти їх за Рейн, до своєї країни, трішки розвантаживши таким чином німців. Французи збиралися прихистити близько тисячі шукачів притулку. Але насправді сісти в автобуси вдалося вмотити лише кілька сотень людей. Здавалося, що французька солідарність їх зовсім не цікавить; вони хочуть жити в Німеччині. Автобуси їхали назад напівпорожні.

У цій картині не було нічого нового. Поки Європа так-сяк намагалася відреагувати на потрясіння останніх кількох місяців спочатку через фінансову трагедію в Греції, а тепер через кризу біженців, Франція дедалі частіше опинялася на маргінесі: у кращому випадку — в ролі молодшого партнера Меркель, у гіршому — безмовного глядача. Коли в липні Греція була на межі виключення з еврозони, Олланд умовляв, консулював і виконував функції посередника. Але саме слово Меркель після довгої безсонної ночі вирішило долю Афін.

І під час великого переселення біженців Франція знову стоїть осторонь. Коли на початку літа на середземноморських пляжах почали висаджуватися натовпи мігрантів, Олланд відмовився під-

тримати ідею про квоти на розподіл шукачів притулку. І лише коли Меркель зробила безпечну гавань із Німеччини, заслуживши похвалу за збереження гуманітарного духу Європи, у Франції почався рух. До вересня Олланд зробив розворот на 180°, усе-таки підтримавши обов'язкові європейські квоти. А коли вздовж кордонів почали виростати паркани з колючим дротом, він — протеже архітектора Європи без кордонів Жака Делора — не втручався. Меркель сама поїхала минулого місяця до Анкари, щоб спробувати переконати турків посилити контроль на своєму кордоні з Європою. І саме вона провела у Брюсселі термінову нараду лідерів країн, що містяться вздовж найпопулярнішого серед мігрантів «балканського маршруту»; від Франції на зустрічі не було нікого.

До певної міри відсторонення Франції в ситуації з біженцями — наслідок її географічного положення та історичного бекграунду. Коли кілька років тому вибухнуло насильство в Лівії і потік мігрантів попрямував до Західного Середземномор'я, на передовій опинилися Франція та Італія. Цього разу сплеск відбувся на Сході, далеко від французьких кордонів: маршрут утечі пролягав із Сирії та Іраку через Туреччину й грецькі острови в Егейському морі. Щонайменше через наявність родичів, релігійного та мовного середовища, а також кращі перспективи працевлаштування мігранти сьогодні потягнулися до міст Німеччини, Британії або Швеції. Франція стала транзитною країною, а не пунктом призначення. Її найбільша проблема з біженцями — Кале, де у стихійному таборі в пластикових халабудях просто на мокрій землі живе близько 6 тис. біженців. Але вони хочуть вибратися з цього французького порту й тунелем через Ла-Манш дістатися до економічно сильнішої Британії.

НАСПРАВДІ ФРАНЦУЗЬКИЙ УРЯД ПІДСВІДОМО БОЇТЬСЯ ТОГО, ЩО КОЖНЕ ЙОГО СЛОВО АБО ДІЯ У СПРАВІ МІГРАНТІВ СТАНЕ ПОДАРУНКОМ ДЛЯ МАРІН ЛЕ ПЕН ТА ЙІ УЛЬТРАПРАВОГО «НАЦІОНАЛЬНОГО ФРОНТУ»

Було б недоречно робити висновок, що французи спокійно погодилися на роль статистів Європи. Зрештою, Олланд домагався єдиного результату на перемовинах із Грецією і забезпечив його: щоб країна залишилась у еврозоні. Відтоді французький президент почав обстоювати деякі ідеї, спрямовані на зміцнення єдиної валюти, як-от про створення парламенту, бюджету еврозони, і трансфертні платежі в її межах. Франція також домагається формування загальноєвропейської прикордонної служ-

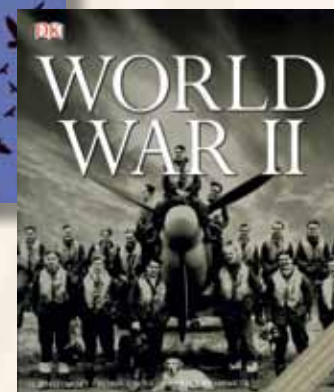
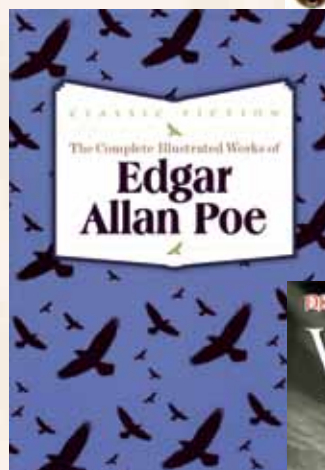
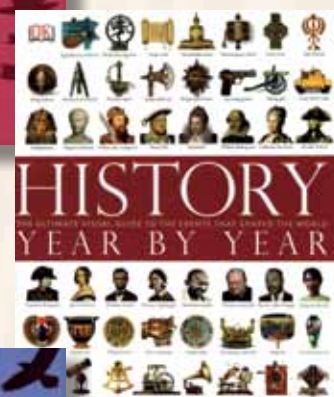
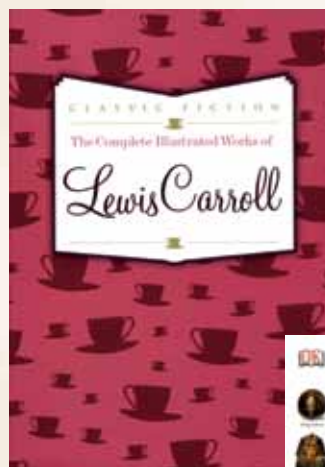
би. І франко-німецький союз досі має вагу, хоча цей курс набув чітких обрисів, лише коли Франція нарешті підтримала квоти на біженців. У певному сенсі це негласний «розподіл обов'язків»: Берлін визначає політику всередині Європи, а Парижу належить роль лідера за її межами. За кордоном Франція застосовує свою військову силу так, як ніколи не погодилася б робити це Німеччина (ба навіть перевершила в цьому Британію): нищить джихадистів у Сахелі або скидає бомби на Сирію та Ірак. А діяльний дипломатичний корпус не шкодує зусиль, щоб забезпечити ухвалення на перемовинах із питань клімату, які почнуться 30 листопада в Парижі, обов'язкової для всіх країн світу угоди щодо обмеження викидів вуглецю.

ЗВУК ТИШІ

Ще з моменту підписання Римського договору 1957 року Франція зв'язала себе з Німеччиною простим негласним правилом: хоч би якими були розходження в інтересах або політиці між двома країнами, вони знайдуть спосіб співпрацювати. Колись це означало пошук компромісу на рівноправній основі. Але за останнє десятиліття, протягом якого слабкість економіки передалася політиці, а розширення ЄС розмило авторитет Франції, їй доводиться визнавати прикре зниження власного статусу. Наростання цього дисбалансу приховувала лише гарячкова активність Ніколя Саркозі, Олландового попередника. Сьогодні нічим не примітне президентство Олланда поставило французів перед незручним фактом: лідер Європи—Німеччина. Поки вона в односторонньому порядку займається вирішенням кризи мігрантів, французи відчувають себе вибитими з рівноваги й позбавленими права голосу.

Реакцію французького уряду, на думку Франсуа Есбура, голови Міжнародного інституту стратегічних досліджень, можна передати одним простим французьким словом *tétanisé* (тобто остовпілий—як при правці, котрий уражає нервову систему й викликає судому більшості м'язів). Франція якомога менше висловлюється на тему мігрантів, а робить ще менше. Вона погодилася прийняти лише 24 тис. шукачів притулку—це навіть не третина глядачів, яких уміщує національний футбольний стадіон. Німеччина від початку вересня прийняла близько 500 тис.

Насправді французький уряд підсвідомо боїться того, що кожне його слово або дія стане подарунком для Марін Ле Пен та її ультраправого «Національного фронту». Вона вже й так вважається фаворитом у регіоні Нор—Па-де-Кале на виборах, що відбудуться наступного місяця. Будучи вмілим тактиком, Ле Пен знає, що їй досить прошепотіти слово, аби здобути підтримку: картини біженців, які нескінченною вервечкою йдуть балканськими полями або висаджуються з човнів на берегах Греції, зроблять за неї решту. Ангелі Меркель украй необхідно, щоб інші європейські держави розділили тягар проблеми біженців. Хоч би якими були застереження Олланда, він не має ні сили, ні наміру перечити їй. Але прийти на допомогу канцлерці може лише на власний страх і ризик. ■

Море хвилюється — раз...

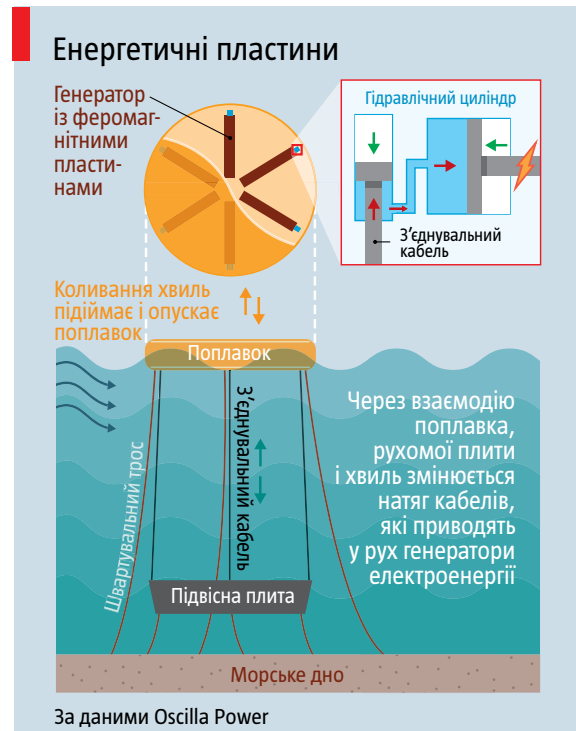
Невідома донедавна царина фізики може дати ключ до видобування електроенергії з океану

Ідея перетворення енергії океанських хвиль на електричну видається привабливою. Першу серйозну спробу в цій царині було зроблено ще в 1974 році, коли Стівен Солтер з Единбурзького університету запропонував концепцію «качок» — поплавоків завбільшки з будинок, закріплених на морському дні, які перетворювали б коливальний рух хвиль на обертальний і так приводили в дію генератори. Ця спроба й чимало наступних виявилися невдалими. Але сама ідея отримання енергії від хвиль нікуди не зникла. І останні експерименти (за розробками дослідників сітльської компанії Oscilla Power) спрямовані на те, щоб конкретно виявити причину фіаско попередніх зусиль. Вона, за словами директора компанії Рауля Шендьюра, полягає в тому, що за основу брали технології, які працюють на суходолі: їх намагалися пристосувати до моря. Як наслідок — техніка виявлялася надто складною і делікатною, щоб витримувати океанські хвилі, й не захищеною від корозії. Шендьюр вважає, що тепер краще починати з нуля.

Замість генераторів із багатьма динамічними деталями Oscilla розробляє такі, що взагалі майже не рухаються. Вони працюють за принципом маловивченого явища під назвою «магніострикція» — властивості феромагнітних матеріалів (як-от заліза, котре може сильно намагнічуватися) дещо змінювати форму під дією магнітного поля. Як і багато інших, цей фізичний процес може бути реверсивним. Тобто якщо матеріал стискати або розтягувати, то відповідно змінюватимуться його магнітні властивості. А якщо робити це поруч із постійними магнітами та дрововою обмоткою, як у звичайних генераторах, вироблятиметься електрика.

В основі розробки Oscilla — пластина зі сплаву заліза й алюмінію, які є надзвичайно феромагнітними. Такі пластини достатньо стискати лише на одну десятитисячну, щоб досягти бажаного ефекту. Тобто в такому генераторі фактично немає рухомих внутрішніх деталей, які ламалися б. Але, щоб стиснути тверду металеву пластину, потрібна величезна сила. На щастя, океанські хвилі достатньо потужні, щоб її генерувати. Розробка від Oscilla спроектована так, щоб робити це за допомогою осциляції.

Осциляторні генератори складаються з двох великих об'єктів, з'єднаних кабелями (див. «Енергетичні пластинки»). До одного кінця кабелів прикріплені поплавок, який перебуває на поверхні води і в якому міститься генерувальний пристрій із феросплавних пластин, магнітів та обмотки, а також набір гідравлічних циліндрів, здатних стискати пластини, наскільки потрібно. На другому закріплена «підвісна плита», яку тримають на місці інерція і вода. Коли поплавок підіймається та опускається разом із хвилями на поверхні, а підвісна плита залишається більш-менш на одному місці, натяг кабелів то послаблюється, то посилюється. Його зміни при-

водять у дію гідравлічні циліндри. Усю систему на місці тримає другий набір кабелів, якими вона пришвартована до морського дна.

Повномасштабний агрегат, який Oscilla сподівається побудувати до 2018 року, — це буде наповнений піною сталевий поплавок діаметром 27 м, заввишки 6 м і вагою 1 тис. т. Його прикріплять до тороїдальної бетонної підвісної плити на глибині 70 м під водою. У ньому міститимуться 12 магніострикційних генераторів. За словами Шендьюра, потужність одного такого поплавка, розміщеного за кілька кілометрів від берега, повинна в середньому становити 600 кВт — приблизно стільки само, як наземного вітрового генератора. Шендьюр визнає, що виготовлення і встановлення генераторів Oscilla буде недешевим. Але простота конструкції повинна забезпечити десятиліття років безперервної роботи, а технічне обслуговування зводиться лише до очищення її від молюсків. За підрахунками фахівця, вартість виробництва електроенергії на таких генераторах дорівнюватиме приблизно 10 центам за 1 кВт•год. Для порівняння: на морських комплексах вітрогенераторів виробництво кіловат-години коштує 16 центів, а на наземних — 6. Іще дешевша під'єднана до електричних мереж теплова електростанція, що працює на викопному паливі — до 5. Але 10 центів — це пристойний початок для такого новаторського способу виробництва електроструму. ■

INSTITUT
FRANÇAIS

UKRAINE

К Н И Г А Р Н Я

18 | 11 | 2015
(середа)

18:30

Книгарня «Є»
Київ, вул. Лисенка, 3
(ст. м. «Золоті Ворота»)

Книгарня «Є» та Французький інститут в Україні спільно з журналом «Український тиждень» запрошують на зустріч з Александрою НОВОСЕЛОФФ.

Тема зустрічі: «Стіни між людьми»

Наш гість — Александра Новоселофф

доктор політичних наук, дослідниця, працює в Університеті Париж Пантеон-Ассас, досліджує діяльність ООН та миротворчі операції. У 2000 році була запрошеною науковим співробітником в Інституті проблем безпеки Європейського Союзу, а в 2002–2003-му — запрошеною науковим співробітником у міжнародній Peace Academy в Нью-Йорку. Співпрацює з кількома європейськими й світовими науковими та інтелектуальними центрами, зокрема з Global Governance Institute й Academic Council on the United Nations System (ACUNS).

На зустрічі йтиметься про стіни, що залишаються сьогодні, коли ми відзначаємо 25-ту річницю падіння Берлінського муру.

Страсті по Калнишу

Владислав Грибовський, кандидат історичних наук

Що відомо науці про канонізованого останнього кошового отамана Січі

Калниш і Глоба. Уявний малюнок Амвросія Ждахи

Гри сакрального та профанного в сучасному скуйовдженому світі несповідимі, як і шляхи Господні. Даремно ламати голову над тим, де закінчуються мирські пристрасті й починається церква і чого більше в патріархові: людського-гріховного чи Божого, даного в таїнстві його первосвященства. Бо ще не винайшли детектора, який точно встановив би питому вагу гріха та благодаті в кожному з нас, як і вирахував відсоток ідеологічного домішку в осяяних Божим благоволінням рішеннях вищих церковних ієрархів. Як іронізував із цього приводу Фьодор Достоєвській, «розтин тіла довів: душі в ньому немає», що в перекладі означає: аналітичним скальпелем торкатися справ релігії зась. Хай би так і було, якби не оті чортячі домішки, що облудно

рядяться в різні рясі, аби непомітно вскочити до нашої свідомості й крутити нею мов циган сонцем. Адже бували й патріархи ересіархами...

Так сталося, що дві великі постаті української історії—гетьман Іван Мазепа та кошовий отаман Петро Калнишевський—отримали від Російської православної церкви перший анафему, другий канонізацію. Причому в аргументах обох вироків лунає один мотив: Мазепу—за зраду хрестоцілуванню на вірність цареві; Калнишевського—за збереження тої вірності. Принаймні на цьому наголосив архієпископ Запорізький та Мелітопольський Лука (Коваленко), котрий іще у 2013 році ініціював його беатифікацію. Та поки що це формально є особною думкою ієрарха. Остаточоно засновки до святості виголосить Блаженніший Митрополит Київський та всієї України (УПЦ (МП)) Онуфрій 13 листопада під час літургії-канонізації Калнишевського в Покровському соборі, що в Запоріжжі. Відтоді останній кошовий, прилучений до лику святих, має бути до певної міри вилучений із тієї частини української історичної пам'яті, що більше покладається на аналітичний скальпель, ніж на церковну догму. Будь-яке судження про Калнишевського муситиме примірятися до законодавства України про свободу совісті й релігійні організації. Причому двічі, адже першою його канонізувала УПЦ КП у 2008 році. Тож історикові доведеться тричі перехреститися, перш ніж писати про нього.

ЦЕРКВА І СКАЛЬПЕЛЬ

Засновки до святості, сформульовані владикою Лукою, варті докладної уваги. У його баченні Калнишевський не лише зберіг вірність російській монархії, а й «всупереч гадці багатьох сучасних українських публіцистів [...] не був виразником української національної ідеї й не страждав за спробу відстояти рештки української державності, що буцім зберігалися в правах автономії Війська Запорозького». І, щоби «скальпелем Оккама» обрізати небажані конотації, владика навів цитату з книжки Георгія Федотова: «...церква не канонізує жодної політики—ані московської [...], ані імперської [...], ані об'єднувальної, ані удільної». Єдиний засновок—визнання особистих чеснот. Коли прилучають до лику святих монархів чи удільних князів (до таких владика зарахував кошового), то славлять не їхню владу чи династію, а особисте «благочестя, милість і піклування про зміцнення християнської віри».

Отже, вірність російській монархії та непричетність до української державності, як уявляє владика, правлять за ознаки святості Калнишевського. Тобто «церква не канонізує жодної політики», нема для неї «ні елліна, ані юдея». Проте є «православний значит руський». Це не написано прямо в тексті владика, однак присутнє в ньому за умовчанням.

Утім, ініціативи архієпископа Луки спричинилися до важливої наукової події. Керівник ПАТ «Мотор Січ» В'ячеслав Богуслаєв, систематично підтримує починання владики, профінансував археологічне дослідження могили Петра Калнишевського й антропологічне обстеження виявленого в ній кістяка. Пли-ту з його могили, розміщеної біля центрального входу до Спасо-Преображенського собору Соловецького монастиря, у часи таборів особливого призначення перенесли на інше місце, що надовго ускладнило локалізацію поховання.

Для знаходження могили археолог Владімір Буров використав світліну Сергея Прокудіна-Горського 1915 року, що зафіксувала збережений до цього часу гранітний бордюр. Поєднання його з відколом на плиті дало точну прив'язку. 27 вересня цього року могилу розкопали. Одразу під дерном виявили фундамент із двох рядів цегляної кладки на вапні, призначений для плити. З'ясували вигляд могили до 1856 року, коли з наказу соловецького архієпископа Олександра на неї встановили ту плиту з епітафією. За висновком археолога, насип над могилою початково обклали невеликим камінням, що робило її «досить примітною» серед решти поховань. Доцята домовина розміром 0,6 на 1,75 м зотліла до вигляду торфоподібної маси. Кістяк лежав у ній витягнуто на спині, головою на захід, ліва рука на животі, права—під кутом на грудях. Нічого іншого, крім залізного гудзика в підніжжі (вважають, опинився там випадково), не виявлено.

Марія Добровольская, представник Групи фізичної антропології Інституту археології Російської академії наук, провела попередню антропологічну експертизу. Всі елементи кістяка лишалися в анатомічному порядку, без пошкоджень. З'ясовано: небіжчик був чоловіком середнього зросту й міцної статури, віком більш ніж 70 років (лабораторне вивчення має деталізувати це). Кістки не містять ознак дистрофічних змін від неякісного харчування, обмеження руху, фізичного перевантаження тощо. Проте їхні особливості вказують на те, що значну частину життя він активно їздив на коні. Череп прикметний високим середньошироким лицем із широким лобом; «кістки носа виступають дуже, ширина носа перебуває в межах середньовеликих значень». Нижня щелепа висока, з великим кутом. Будова черепа, за висновком антрополога, виявляє риси схожості з прижиттєвими зображеннями Калнишевського. Проте можна дивуватися з вислову Добровольської про зіставлення цих даних із «портретами П. І. Калнишевського в різному віці». Донині відомі кілька «запорозьких» списків ікони Покрови Богоматері, які вважають єдиними його прижиттєвими зображеннями, втім, умовними. Та хороше збереження кістяка уможливило реконструкцію зовнішності кошового.

Хочеться вірити в принциповість російських науковців, залучених до вивчення могили Калнишевського, в те, що їхні висновки дійсно поновлюють наші знання про останнього кошового. Втім, не можна не оприкритися тим, що в комісії на чолі з архієпископом Порфірієм (Шутовим), намісником Соловецького монастиря й директором Соловецького музею-заповідника, не було жодного фахівця з України, лише представник Запорізької єпархії УПЦ (МП). Вишня сила, що не дозволила українському археологові Дмитру Телегіну знайти й дослідити могилу кошового в 1990-ті роки, зглянулася тільки на молитву

ФОТО АРТОРА

Південна сторона Спасо-Преображенського собору Соловецького монастиря. Могила отамана була біля храму, доки більшовики не перетворили обитель на табір

владики Луки й спрямувала шпатель археолога російського саме зараз.

ГРІХИ НАЦІОНАЛІЗМУ

Націоналізм—не найкращий спосіб ідейно обґрунтувати права нації на власну державу, мову, культуру, свободу інтерпретації історії. Породжений індустріальною добою, він не має імунітету до постіндустріальних хвороб і ніяковіє в сучасних інформаційних вихорах, якими навчилися вправно грати новітнє імперство. Озброєне конструктивістськими теоріями, воно вдосконалило свої давні практики стигматизації небажаних націй із метою знецінення

ЛОЯЛЬНИЙ КАЛНИШЕВСЬКИЙ ВІДЧУВАВ У НОВОРОСІЙСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ НЕБЕЗПЕКУ, ЩО ЗАГРОЖУВАЛА РІДНОМУ ДЛЯ НЬОГО СЕРЕДОВИЩУ

та «декомпозиції» (вислів Константіна Затуліна). І поєднало їх із відшліфованими впродовж тисячоліть церковними вправами з герметизації певних смислів задля виведення політики із царини публічного контролю. Такої самої герметизації зазнає й історична пам'ять. Словом, у сучасних умовах націоналізм ставить націю в таку позицію, в якій наприкінці XIX століття гордий африканський зулус поставав перед англійським кулеметом.

Синдром національного імунодефіциту виразно проступає в українських текстах про ув'язнення ▶

Калнишевського на Соловках, зокрема в Діянні Помісного Собору УПЦ КП «Про канонізацію праведного Петра Калнишевського...» 2008 року. У ньому йдеться про «100-тисячну царську армію», яка «оточила Січ», «84-річного кошового отамана», який «розумів приреченість будь-якого опору», «два аршини нечистот» по ньому в камері; що «він здичавів, став похмурий і втратив зір; у нього, як у звіра, виростила пазура, довга борода і весь одяг на ньому [...] розпався на шматки». Це наведено як ознаки мучеництва, подібного стражданню Йова, і визнано за основу офіційного його «життя». Та грішний текст, створений грішними людьми, не може стати безгрішною догмою. Він не витримує критики, проте спроможний викликати дратівливу реакцію на неї.

Звідки походить цей сюжет? Від Дмитра Яворницького, котрий спершу задовольнявся відомостями, які діставав від численних кореспондентів і поквапом їх друкував, не перевіряючи. У 1887 році він оглянув могилу кошового та місця його ув'язнення на Соловках, залишки монастирського архіву, намагався перевірити раніше надруковані вісті. Та в радянські часи до наукової спадщини Яворницького обмежили доступ. Однак це не стосувалося Івана Шаповала, автора книжки «В пошуках скарбів», що з 1963 року багато разів видавалася і мала шалену популярність у 90-ті. З доробку Яворницького він відбирав саме те (земляні ями, «два аршини нечистот»), що могло розчудити довірливого читача. Байдуже, що Яворницький по відвіданні Соловків змінив думку про умови ув'язнення кошового. Шаповал це замовчав, воліючи зберегти «нечистоти» як унаочнення національного гноблення українців російським царатом, від чого, мовляв, їх звільнила радянська влада.

Книжка Івана Шаповала, з успіхом виконала функцію адаптованого викладу розмаїтої спадщини Дмитра Яворницького в дозволеніх радянською цензурою межах. Вона ж таки сформувала масові уявлення про Калнишевського, що вкоренилися в сучасних творах мистецтва й публіцистики: дивним чином склала основу бачення постаті останнього кошового як страждальця за націю. Адже націоналізм і комунізм говорять мовою, зрозумілою одне одному: мовою віри в ідею та недовіри до складної будови реальності.

КАЛНИШЕВСЬКИЙ І НОВОРОСІЯ

Калнишевський був лояльним до монархії Романових. Його кар'єра почалася з переслідування гайдамаків за наказом російського уряду в 1754 році. Той-таки уряд погодив його участь у запорозьких депутаціях до Петербурга, які зайве уявляти як посольства: це було чолобиття з чітким протоколом. 12 вересня 1762 року він був у Москві на коронації Єкатеріни II як новообраний кошовий отаман. Та остаточно булаву за ним закріпили у березні 1765 року з подання керівника Малоросійської колегії Петра Румянцева. Саме російська підтримка дозволила йому впродовж 10 років перебувати на посаді кошового й перетворити січову раду на формальність. Из російською допомогою він у грудні 1768 року придушив повстання сіроми, яке мало не коштувало йому життя. Хоч і не без конфліктів із російським командуванням, брав активну участь у війні 1768–1774 років проти Туреччини й мав за це нагороди.

Усередині Сушила — ймовірного місця ув'язнення Калнишевського

То за що ж тоді російська монархія його покарала? За спротив «новоросійському проекту» Григорія Потьомкіна. Ще в 1750-х роках царат шукав заміни неслухняним запорожцям і намагався перервати зв'язок між Гетьманщиною і Січчю. Із цією метою на північ від Запорожжя спробували створити буферні смуги: Новосербію і Слов'яносербію, заселивши їх балканськими вихідцями з Австрійської імперії. Та міграція сербів, молдаван і болгар не стала масовою; мігранти швидко розчинилися в переважаючому українському середовищі. Корупція і контрабанда досягли серед місцевих урядовців таких масштабів, що в 1764 році ті буфери ліквідували й утворили з них Новоросійську губернію. Втім, вона лишалася невиразним клоном «Нової Сербії», доки її в 1774 році не очолив Потьомкін. Ставши царициним фаворитом, він добився відхилення «північної системи» Нікіти Паніна й натомість подав свою «південну». Вона передбачала поглинання турецьких володінь у Північному Причорномор'ї та створення тут «казана», що «вишлавив» би з різних народів нових росіян.

Станова монархія Романових раніше прагнула лише лояльності місцевих еліт і здебільшого байдуже ставилася до їхніх етнічних почуттів. Анафема Мазепі й криваві репресії проти його прибічників у 1709 році були несамою реакцією Петра I на порушення тої лояльності, але ж ніяк не «етнічною чисткою». Німкенья з походження й шанувальниця Просвітництва, Єкатеріна II мислила вожу категоріями нації та асиміляції. Це наявне в її вислові щодо ліквідації гетьманського ладу: «Сии провинции [...] надлежит легчайшими способами привести к тому, чтоб они обрусли и перестали бы глядеть как волки в лесу». До Січі черга дійшла 10 років потому.

Лояльний Калнишевський, мабуть, не сповна розумів ці тенденції, хоча відчував у Новоросійській губернії небезпеку, що загрожувала рідному для нього середовищу. Губернія поглинала суміжні запорозькі землі, бо, мовляв, вони пусті й нікому не належать. На це кошовий відповів якнайшвидшим заселенням їх вихідцями з України й навіть універсал Богдана Хмельницького 1655 року як доказ права володіння. У гострій поземельній боротьбі формувалися нові (Орільська, Протовчанська та Барвінкостініківська) й устійнювалися старі паланки, з міцною запорозькою адміністрацією і швидко зростаючим населенням.

По закінченні війни з України до причорноморських степів рушила така величезна переселенська лавина, що ні Калнишевський, ні Потьомкін, ні будь-хто інший уже не міг з нею впоратися. Так поставав Південь України. І Потьомкін, до певної міри справедливо, винуватив у тому кошового. Серед решти наголошував, що той творить державу в державі.

Січ не оточувала стотисячна армія. Обійшлося діями двох корпусів, що зайняли Запорожжя по обидва берега Дніпра: генерал-поручиків Петра Текелії та Александра Прозоровського; їхній особовий склад ледь перевищував 10 тис. Після арешту Калнишевський опинився під особистим контролем Потьомкіна. Отамана рік протримали в Московській конторі Військової колегії, шефом якої був царинин фаворит, і 25 червня 1776 року з конвоем відправили на Соловки. Була передбачена його повна ізоляція від монастирських ченців і прочан, хоча не було настанови про кару колотками, кайданами та іншими засобами обмеження руху. Секвестроване майно Калнишевського перейшло в розпорядження уряду Новоросійської губернії. З її скарбниці щороку видавали близько 360 руб. (для порівняння: річне утримання соловецького ченця становило 9 руб.). Калнишевський вільно розпоряджався цими грошима, наймав майстрів для полагодження даху в його келії, не потерпав від нестачі їжі та одягу, робив коштовні вклади до монастиря й, можливо, завдяки тому мав якісь полегші від його начальства. Та й вік в'язня був значно менший за сто літ, які йому приписали соловецькі писарі в 1791 році, тобто в рік смерті Потьомкіна. Тоді, вочевидь, припинився суворий режим нагляду за ним. Наведені вище

у результаті антропологічного обстеження його останків підтверджують те, про що можна висувати з уривчастих свідчень джерел. Як і з поховання останнього кошового на почесному місці: поруч могили Авраамія Паліцина й архімандрита Феодоріта.

Калнишевський пережив Потьомкіна на 12 років. Новоросія не пережила України і як назва її південних регіонів остаточно згасла на початку ХХ століття. Мають згаснути і її криваві ремінісценції, позбавлені ґрунту та перспективи. Однак герметизація пам'яті про останнього кошового через його канонізацію, як і пов'язання тої пам'яті з певними політичними проектами, теж може спричинитися до її згасання — зведен-

ГЕРМЕТИЗАЦІЯ ПАМ'ЯТІ ПРО ОСТАННЬОГО КОШОВОГО ЧЕРЕЗ ЙОГО КАНОНІЗАЦІЮ, ЯК І ПОВ'ЯЗАННЯ ТОЇ ПАМ'ЯТІ З ПЕВНИМИ ПОЛІТИЧНИМИ ПРОЕКТАМИ, ТЕЖ МОЖЕ СПРИЧИНІТИСЯ ДО ЗВЕДЕННЯ СКЛАДНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ПАЛІТРИ ДО ЛУБОЧНОЇ КАРТИНКИ

ня складної історичної палітри до лубочної картинки з національним чи антинаціональним змістом. Калнишевський — то історія України, тобто історія кожного, хто вважає себе частиною української громадянської нації, а отже, має повну свободу на її інтерпретацію, дбаючи лише про аргументи. Саме тому й не беруся судити, якими мають бути ікони. Адже свобода (совісті чи слова) на те й свобода, щоб не бути несвободою для інших. ■

MICHAEL TROMBONE **usa**
trombone **DEASE**
МАЙКЛ ДІЗ, США
ТА ДЕН АДУ БІГ БЕНД (УКРАЇНА)

PARTER ua
надомовний оператор
287 87 87

ЖИВИЙ ЗВУК

DEN МІЖНАРОДНИЙ
ADU ДЖАЗОВИЙ
BIG АБО НЕМЕНТ
BAND

РОКІВ
MDA.COM.UA

22.11 2015

початок о 19:00

ВЕЛИКА ЗАЛА
ОПЕРНОЇ СТУДІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
МУЗИЧНОЇ АКАДЕМІЇ
ІМ. П. І. ЧАЙКОВСЬКОГО

ВУЛ. ГОРОДЕЦЬКОГО 1-3/11

Тиждень

comments.ua

КОММЕНТАРИЙ:

Володимир Рунчак:

«Нині посаду керівника Мінкульту перетворено на халтуру»

Заний у світі вітчизняний композитор Володимир Рунчак розповів *Тижню* про стан справ у сучасній композиторській школі України, шляхи, якими наша сучасна класична музика йде до свого слухача за кордоном, та роль, яку українські культурні аташе й Мінкульт не відіграють у цьому процесі.

Ви автор низки симфонічних та хорових творів, але у світі вас упізнають радше як композитора, що пише сучасну саксофонну музику. Що цьому посприяло?

—Напевне, у моїй творчості велику роль відіграє співпраця з різними виконавцями. Так склалося і з саксофонною музикою. Близько 10 років тому я послав свій твір на конкурс композиторів до Таїланду. Хоч як це дивно, моя п'єса «Дуелі, квадрузика № 3 для 24 саксофонів» здобула там першу премію. Із таїландським саксофоністом Лі Шенем, який виконав її вперше, я познайомився на міжнародному конгресі саксофоністів у Любляні. Потім він приїхав до Києва й дав концерт у філармонії, де вперше в Україні, хоч як це парадоксально, зіграв мій твір «Ното ludens 1», бо ж речей із такою назвою написав аж 11. Я був здивований і радий, бо той твір довго пролежав на полиці й, хоча саксофоністів у нас багато, ніхто його не виконував. Можна сказати, що Лі Шень зробив мені певну творчу послугу, спонукав до того, щоб мої саксофонні твори звучали і я створював для цього інструмента нові. У 2015-му я запросив Лі Шеня на фестиваль «Kharkiv Contemporary», де він мав виступати із сольною програмою. Дивна річ, але українське посольство у Таїланді не посприяло цьому візиту. То було не ігнорування, а непривітне поводження посольства, про що я повідомив посла, який потім вибачився за дії свого підлеглого.

Я написав багато музики не тільки для саксофона — для різних інструментів, для симфонічного оркестру й для хорів, тобто не скажу, що спеціально обираю певні інструменти або котрісь мені більше подобаються. На жаль, у мене не існує композицій для виконання в театрах, за винятком хіба що однієї-єдиної камерної опери «Піна». Писати для опери й театру в нашій державі нині безглуздо.

Спілкувалася
**Ганна
Трегуб**

Багато наших симфонічних оркестрів та музичних колективів гастролює за кордоном. Але чи достатньо лише їхніх зусиль, щоб класична музика українських композиторів лунала на різних сценах світу?

—Дистрибуція музики українських композиторів відбувається з їхньої приватної ініціативи. У нашій країні зовсім немає менеджменту, який об'єднував би митця й виконавця або композитора й слухача, що є оптимальнішим варіантом — дальшою гілкою дистрибуції музичного твору. Маємо говорити про специфіку творчої професії композитора — без посередника дуже дивної. Насправді без слухача музика не потрібна, а без виконавця неможлива. Картину й без виставки можна повісити на стіну, бо це матеріальний артефакт, розглядаючи який можна дати оцінку. Написане композитором без конкретного виконавця, колективу або групи музикантів не існує. Якщо я просто покажу вам партитуру й запитаю, добрий це твір чи поганий, то що ви мені відповісте? Для початку їх треба прочитати й виконати.

Думаю, що функцію поширення музики українських композиторів, донесення її до виконавців та слухачів мала б узяти на себе держава в особі Мінкульту, управління культури міста чи району тощо. В Україні приватна ініціатива з поширення серйозних музичних творів майже не іс-

нує. Із популярною таких проблем немає, бо до тієї сфери вливаються великі гроші. Видавництво музлітератури теж практично не залишилося. Є «Музична Україна», яка ледь-ледь жевріє. Це видавництво зовсім не таке, як у Європі чи деінде, тобто воно не є власником продукту, який друкує, не розповсюджує нот, не продає і не здає в оренду комплекти партій для різних оркестрів тощо. І максимум, що нині випускає, — це підручники із сольфеджіо для початкових класів та посібники з музичної літератури, твори шевченківських лауреатів на державне замовлення. Або ж виконує приватні. Дистрибуцією «Музична Україна» не займається.

Ми маємо кілька топових композиторів, яких у світі знають і виконують. Хороший варіант, коли їхні твори грають вітчизняні колективи чи солісти за кордоном. Але цього дуже мало. На зарубіжні гастролі той самий Національний симфонічний оркестр може поїхати хіба що разів зо два. Ті, хто здійснює менеджмент таких концертів, хочуть, щоб на них не було української музики, а грали суто класику, бо на неї слухач гарантовано прийде. В українців немає свого Бартока або Ліста, яких зайве представляти окремо. Отже, приймають рішення не виконувати української музики в зарубіжжі. На мій погляд, це неправильно, бо йдеться про державні колективи. Держава в цій справі повинна тримати контрольний пакет: хочете їхати на гастролі за кордон — добре, але там має бути виконано принаймні третину, а краще 51% української музики. Інший варіант — коли композитори самі себе презентують на міжнародній арені завдяки своїм контактам.

Закордоном 51% творів у гастрольній програмі, створених композиторами країни, звідкіля походить оркестр, — це усталена практика?

— Абсолютно. У цьому полягає здоровий державний протекціонізм. Жоден німецький чи американський колектив, якщо він має урядове фінансування або державний грант, ніколи не вирушить на закордонні гастролі, коли третина чи половина програми не складатиметься із творів німецьких чи американських композиторів. Інше питання, що німцям не треба надто про це задумуватися, бо вони мають Баха, Бетговена та інших визнаних у світі композиторів.

Не секрет, що музиканти, які здобули освіту в українських консерваторіях, не завжди знаходять собі роботу на Батьківщині. Багато з них виїхали до інших країн, щоб там мати змогу працювати за фахом. Як ведеться в нинішніх умовах вітчизняним композиторам?

— Що стосується вищої музичної композиторської освіти, то в Україні, принаймні формально, все так само, як у світі: ми її маємо. Але потім постає питання, де застосувати знання. Наші композитори, які створюють і потенційно можуть створювати сучасну академічну музику, кинуті напризволяще. Справа їхнього виживання — це нетворча робота для них-таки. Вони самі пишуть нові твори, набирають їх на комп'ютері, звертаються до виконавців із проханням зіграти ці нові речі. Композиторська праця в нашій державі викинута поза межі професійного розуміння, бо композиторством тут не заробляють. Пекарі й журналісти за свою працю

Володимир Рунчак — український композитор, яскравий представник музичного акціонізму. У 1986 році закінчив Київську консерваторію імені Петра Чайковського. 1998-го започаткував колектив «Нова музика в Україні», з котрим активно працює як диригент, виконуючи твори сучасних вітчизняних і зарубіжних авторів. Його композиції звучать на багатьох фестивалях і концертах сучасної музики на Батьківщині та за кордоном (A-DEvantgarde, Darmstädter Ferienkurse für Neue Musik, Mužički Biennale Zagreb, pplANISSIMO, Grand Festival d'Art Slave), їх видають і записують у Німеччині, Італії, США. Серед виконавців творів Рунчака — оркестри Лондонського музичного коледжу й Аугсбурзької філармонії, ансамблі сучасної музики Piano Possible, Com-Sonance Duo, Triolog, Het Trio, Ensemble für Neue Muzik Zürich, Namaste Quartet, Psappha та ін. Його авторські концерти відбулися крім України у Вищій школі музики в Мюнхені й Паризькій консерваторії.

мають грошову винагороду, а от композитори — ні. Щороку лише зі стін Київської консерваторії виходить шестеро-семеро випускників композиторського класу. І що далі? Нічого. Вони працюють де завгодно, по різних музшколах, музичними керівниками по театрах, іще десь. Але факт, що за творення музики наша держава нічого не платить.

Окрім Київської є ще Львівська, Одеська, Харківська консерваторії, котрі також щороку дають шістьох-сімох композиторів. Держава витрачає великі кошти, щоб на бюджетних місцях стільки років готувати таких спеціалістів. У результаті ці люди за свою неймовірно складну інтелектуальну й творчу працю не мають де заробити, принаймні щоб писати музику й надалі.

КОМПОЗИТОРСЬКА ПРАЦЯ В УКРАЇНІ ВИКИНУТА ПОЗА МЕЖІ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗУМІННЯ, БО КОМПОЗИТОРСТВОМ ТУТ НЕ ЗАРОБЛЯЮТЬ. ФАКТ, ЩО ЗА ТВОРЕННЯ МУЗИКИ НАША ДЕРЖАВА НІЧОГО НЕ ПЛАТИТЬ

Раніше при Мінкульті працювали колеги з придбання музичних творів і їхня робота так чи так була позитивною. Зовсім інша річ, що в СРСР діяли свої «поняття», тобто твори народних артистів купували за одними ставками, а решти — за іншими. Хай там як, а тоді було написано дуже багато різної української музики й композиторська праця мала свою матеріальну складову. У новітній історії України держава через музичні колективи замовляла композиторам писати нові твори й певним чином все ж таки опікувалася їхньою працею. Зараз композиторство стало нашим професійним хобі.

Але ж в СРСР існувало багато такої музики, яку можна було писати «в шухляду», а виконувати — зась. Як велося її творцям?

— Попри все згадане, композитори, твори яких мало виконували або не виконували й не друкували взагалі, могли продати їх за низькими розцінками. Але з авторів музики від голоду штани не спадали.

А тепер маємо різкий контраст із минулим?

— А тепер маємо просто нуль. Так триває з десяти років. Нові твори писати можна, і навіть музиканти погоджуються їх виконувати. Але хочуть за це платню. Так само як і Колонна зала імені Миколи Лисенка Київської філармонії, яка попросить оплатити оренду, дати кошти на зарплату музичному колективу, покрити витрати на друк афіш тощо.

Держава мусить узяти на себе відповідальність за такий стан справ. Або нехай у нас приймають готувати композиторів у консерваторіях і держава розпишеться у своїй антикультурності, або нехай праця цих митців буде виправдана, бо ж уряд сам витрачає на їх підготовку кошти й повинен щось від них мати. На мій погляд, найкращі вітчизняні композитори дуже гідно презентують у зарубіжжі себе й Україну як державу. Із чим вона може нині прийти до світу? З боксером Кличком, футболістом Шевченком? Так, їх знають. А ще знають українських митців, і все. З економікою чи медициною, космічними технологіями наша держава у світ чомусь не приходиться. «Славетна» вона чомусь своєю корупцією.

НЕ МИТЦІ МАЮТЬ ІТИ ДО МІНКУЛЬТУ НА ПОКЛОН, АБИ ЩОСЬ ЗВІДТІЛЯ ОТРИМАТИ ДЛЯ СВОЄЇ ПРОФЕСІЙНОЇ РОБОТИ, А ЦЕ МІНІСТЕРСТВО ЗОБОВ'ЯЗАНЕ ПИТАТИСЬ У НАС, ЛЮДЕЙ МИСТЕЦТВА, ЧИМ МОЖЕ НАМ ДОПОМОГТИ

Чим тоді займаються вітчизняні культурні аташе та культурні центри за кордоном? Навіть якщо буде створено Український інститут імені Тараса Шевченка, то де гарантія: чи справді він активно сприятиме тому, щоб твори наших композиторів звучали у світі?

— Це таємниця, вкрита мороком. Знаю, що є напівдержавні українські культурні центри у Франції та Греції. Вони лише пишуть, що є державними, бо Україна їх не фінансує. Із дипломатами, які займалися б культурою, в нас проблема.

Якщо говорити про дипустанови, які представляли б Україну за кордоном у всіх сферах, зокрема й культурній, то вони є не в усіх країнах. А треба, щоб були, бо це практика будь-якої з гідних держав світу. Українські аташе з питань культури мають значно більше працювати. Те, що вони нині роблять на своїх посадах, є абсолютно недостатнім. Можу навести приклад, як має бути. Понад 10 років тому наш ансамбль «Нова музика в Україні» разом із Польським Інститутом проводив у Луцьку концерт. І нас до себе запросив на каву консул Польщі в цьому місті. Насамкінець він подарував нам диски із записами польської музики. Просто відчинив дві шафи, повні дисків, виданих польським МЗС (не Мінкульту!). Там була і класика (Монюшко, Шопен, Шимановський), і сучасна музика, і джаз, і ще багато чого. Зауважте: я кажу про

консула, який працює у провінційному Луцьку. Якщо ви спитаєте українського культурного аташе в будь-якій країні, які в нас є молоді композитори, він вам не відповість.

Нині тривають активні дискусії щодо реформ і змін, пропонованих чинним складом Міністерства культури. Чи можуть вони справді якісно вплинути на стан речей у царині української класичної музики?

— Я не впевнений, що дочекаюся часу, коли ситуація зміниться. Ми на зорі незалежності України мріяли, що зі здобуттям суверенітету ситуація в нашій культурі докорінно покращиться. Та, на жаль, керівні посади в цьому секторі досі дістаються непрофесіоналам. Чи можна говорити серйозно про Мінкульт, яким керує нефахівець? У жодному разі. До того ж це не тільки не діяч культури (не театрал, не композитор, не письменник, не музикознавець тощо), а й не менеджер культурної сфери. Нині посаду керівника Мінкульту перетворено на халтуру, зчеплено з посадою віце-прем'єра з гуманітарних питань. Таким чином, окрема посада міністра культури сучасній Україні не потрібна. Напевно, Кабінет міністрів вважає, що з культурою в нас уже все гаразд, а от я вважаю, що навпаки.

За логікою можна піти й далі: якщо немає окремої посади міністра культури, то, може, і Міністерства культури не потрібно? Не митці мають іти до Мінкульту на поклон, аби щось звідтіля отримати для своєї професійної роботи, а це він зобов'язаний запитувати в нас, людей мистецтва, чим може нам допомогти. Міністерство культури не є джерелом коштів для українських митців — лише розподільником. Те саме і щодо державної (а не міністерської) підтримки творчих спілок, яку чомусь Мінкульт регулює. Міністерство культури має бути лише передаточною ланкою, а не структурою, куди митці йдуть щось випрошувати чи на написання власних творів, чи на проведення фестивалів тощо. У сучасному змістовому форматі Мінкульту Україні не потрібний, вона абсолютно нормально може обійтися і без нього. Дуже гарним прикладом тут можуть слугувати США, де жодного мінкульту не існує, проте є високого рівня культура. Там створений такий механізм оподаткування бізнесу, який дає змогу культурі, спорту, освіті й медицині гідно функціонувати. Найкращі оркестри та найвищі гонорари у Сполучених Штатах.

У нас міністри приходять і йдуть, а культура стає важче й ніхто за це не відповідає. Чинники середньої ланки працюють мало не довічно, тільки керівники відомств змінюються. А нам як митцям гіршає. Хочу запитати в нашій владі і президента, кому має звітувати очільник Мінкульту. Не вам, пане президенте, і не вам, пане прем'єре, а нам, діячам культури. Міністр культури має звітувати перед профільними організаціями в царині музики, музейної справи, книговидавництва, кіно тощо. Ми маємо приймати або не приймати його звіт, а влада на підставі наших експертних оцінок — продовжувати йому контракт або ні. ■

«Світ у 2016» – українська версія щорічного спецпроекту журналу The Economist: аналіз, прогнози на майбутній рік від впливових експертів, політиків і ділових людей. Унікальність української версії видання – це не лише мова, а й акценти на національних проблемах і тенденціях, залучення провідних вітчизняних експертів.

Щонайменше 20% контенту видання буде присвячено Україні. «Український тиждень» уже шостий рік поспіль спільно із The Economist видає проект «Світ у...», п'ятий рік поспіль наше видання дістає ексклюзивне право в Україні на друк цього спецпроекту. Змістову частину спецпроекту «Світ у 2016» буде традиційно представлено статтями та колонками найвідоміших політиків, посадовців, бізнесменів, аналітиків, громадських діячів та журналістів.

Це забезпечує авторитетність і точність заявлених прогнозів та трендів, сценаріїв розвитку ключових подій ділового світу в 2016 році.

Подарунок* для передплатників журналу «УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖДЕНЬ»

6 або 12 місяців

Денис Казанський
«Чорна лихоманка»

Ця книжка про те, як насправді жив Донбас останні 20 років. Порпання в териколах, копанки, схеми збуту вугілля, протекція в органах влади, смерті звичайних робітників та надприбутки обраних осіб із верхівки

Віктор Брехуненко
«Дивна то і неказанна мужність...» Козаки у Хотинській війні 1621 року

Автор висвітлює причини війни між Річчю Посполитою та Османською імперією, вплив козацьких морських походів на мілітарні й політичні плани Туреччини, участь Війська Запорозького на чолі з гетьманом Петром Сагайдачним у бойових діях під Хотином, перебіг війни на морі

Олександр Пагіря
«Карпатська Січ»: військово-формування Карпатської України

Книжка присвячена одній із малодосліджених сторінок історії України напередодні Другої світової війни – військово-формуванню Карпатської України, «Карпатській Січі»

Ярослав Тинченко
«Війська Ясновельможного Пана Гетьмана. Армія Української Держави, травень – грудень 1918 року»

Сучасні дослідники по-різному оцінюють період правління в Україні гетьмана Павла Скоропадського. Одні перелічують чимало здобутків останнього гетьманату, інші засуджують оскільки держава за проросійської ухили й марнування часу

Детальну інформацію можна дістати за тел. **044-351-13-00** або **067-407-10-96** (callback), peredplata@tyzhden.ua

*Під отриманням подарунка маємо на увазі можливість придбати книжку на вибір за **1,00 грн.** Грошового еквіваленту подарунків не виплачуємо й не компенсуємо
Пропозиція чинна від 1.10.2015 р. до 31.12.2015 р. Акція не діє в разі передплати у відділеннях **Укрпошти** або на сайті **portmone.com**, обмін бонусів через МТС

Оберіть зручний для вас спосіб передплати:

РЕДАКЦІЙНА:

у будь-якому банку за наведеними реквізитами.

Повідомте адресу доставки за телефоном 067-407-10-96 (з 9:00 до 18:00, оператор скине Ваш виклик і перетелефонує)

У ВІДДІЛЕННЯХ УКРПОШТИ:

«Український тиждень» за індексом 99319

ЗА СИСТЕМОЮ PORTMONE:

www.portmone.com.ua

ВАРТІСТЬ РЕДАКЦІЙНОЇ ПЕРЕДПЛАТИ:

«Український тиждень»

- на 1 міс. – 45 грн
- на 3 міс. – 135 грн
- на 6 міс. – 271 грн
- на 12 міс. – 541 грн

«Світ у 2016» – 50 грн

Телефон редакції: **044-351-13-00**

Повідомлення	Отримувач платежу	ТОВ «Український тиждень»		
	ТОВ «Український тиждень»	26009000022321	35392656	
	Назва установи банку		поточний рахунок отримувача	код отримувача
			300023	МФО банку
	ПАТ «Укрсоцбанк»			
	Прізвище, ім'я та по батькові платника			
	Адреса платника, телефон			
	Вид платежу: За передплату на журнал ----- **			
	Період:			
	Касир	Платник (підпис)		
			сума, грн	

** У графі «вид платежу» вкажіть, будь ласка, назву журналу

«Не вір, не бійся, не проси»

Лесь Терен

«Кримське підпілля» досі гуде з приводу обшуків у колишнього директора телеканалу АTR Ельзари Іслямової та її заступниці Лілі Буджурової, особливо після того як пані Ліля опублікувала подробиці «акції», проведеної в найпотворніших традиціях НКВД. Буджурова, провідна кримськотатарська журналістка ще з пізньорадянських дисидентських часів, є відомою постаттю в Криму. Не менш широко znana й Іслямова як менеджер, що разом із однофамільцем Ленуром Іслямовим за два роки з нуля створила найсучасніший та найуспішніший регіональний телеканал України. Після окупації обидві відмовилися втікати на материк і принципово лишилися в Криму, щоб не кидати напризволяще свою аудиторію. Їм із залишками колективу довелося продовжувати працювати в умовах заборони політичної журналістики, але навіть у тих суто культурологічних програмах каналу, що збереглися, окупанти все одно вбачали небезпечний «екстремізм» (точнісінько як мирні сільські вірші українських поетів XIX століття викликали неадекватну лють царату), тож канал був розігнаний остаточно.

Із цих тривожних подій навколо екс-керівниць АTR (а вони далекі від завершення і, вочевидь, розгортатимуться далі аж до висунення обвинувачень та арештів) стають очевидними кілька нерадісних висновків.

Першим є усвідомлення того, що всі ми тут опинилися в стані заручників. Не хочеться вкотре торкатися теми невдалого пар-проекту «кримської блокади», але відповіді за безмежні фантазії її командирів сповна доведеться усім нам тут, і Іслямова з Буджуровою є лише початком списку «відповідальних».

Другий урок вказує на те, що замирити окупантів удаваною покірністю неможливо. Вони як дикі тварини, з котрими не укладеш договору та не відкупишся ковбасою: зграя охоче зжере кинуту їй подачку, а потім і тебе самого. До цього багато могли б додати самі приборчаники «русской весни», чимало з яких уже розгублено волали «за што?!», втрачаючи роботу на користь «справжніх росіян» чи навіть опинившись за ґратами, але їхні переживання нас не обходять.

І третій висновок, нарешті, полягає в тому, що розраховувати в своїх бідах нам доводитиметься лише на власну стійкість та витривалість. Батьківщина нас не врятує. Реакція українського суспільства на утиски кримських журналісток була млявою. Навіть ті в Україні, що звернули увагу на подію, нічим допомогти не могли. Президент констатував у Facebook порушення прав людини, нардеп Чубаров порадив постраждалим

писати позови в київську Прокуратуру АРК (так і хочеться взяти її назву в лапки), нардеп Логвінський пообіцяв якусь «ефективну відповідь»... Ось, власне, і все. І це навіть не критика, бо навіть за наявності щирого бажання наші діячі справді позбавлені дієвих засобів запобігти окупантському беззаконню в Криму.

З того самого щирого бажання в столиці був проведений і протестний захід із приводу утисків журналістів у формі флешмобу. Можливо, для навиклого до розмаїття політичних акцій Києва видавалося стильним і креативним, коли невеличка група людей мовчки вишикувалася під російською амбасадю, затуливши обличчя аркушами білого паперу (що мусило символізувати затулені уста кримських противників окупації), але легше від цього креативу в Криму не стало ні підозрюваним, ні засудженим. А щодо посланців ворожої держави (до неіснуючих сумління та гуманізму яких наївно закликали учасники), то вони легко могли перевести зір із чемних, але не дуже приємних гасел флешмобу на інший кут паркану, де густо навалена на вітар нещодавньої російської авіакатастрофи купа квітів, свічок, ікон і плюшевих ведмедиків рясніла плакатами на кшталт «Скорбим вместе с вами», «По духу и по крови мы – один народ» тощо...

Іноколи здається, що наша всепрощenna Україна вже скучила за звичною дружбаю зі «східною сестрою» та готова щиро розкрити їй обійми, щойно Росія зробить найменший крок назустріч. Найбільшим каменем спотикання на цьому шляху залишається отой злощасний Крим, із яким ніхто не знає, що робити: Росія не здатна його повноцінно утримувати, а Україна не здатна його собі повернути. Цей цугцванг неабияк дратує обидві країни, і прикмети спільного роздратування добре помітні в стереотипах щодо кримчан в обох державах: для України це «зрадники», котрих не шкода поголовно виморити голодом та холодом, а для Росії це «нахлебнікі», котрі хай видираються зі своїх злиднів як хочуть, але не коштом росіян. До того не дуже близького часу, коли «сестри», як уже стократ було в історії, знову зіллється в поцілунках, Крим, певно, дуже зміниться. Дедалі більше кримських прихильників Росії усвідомлюють справжню ціну дешевому пафосу омріяної «Родіни», що здалека здавалася такою могутньою та багатою. Але все більш і прихильників України втрачають надію на порятунок з боку Батьківщини, котрій значно легше возносити як «еліту Криму» купку переселенців, ніж впливати на долю тисяч власних заручників у ворожому полоні. Табірне кредо «не вір, не бійся, не проси» вкупі з навичкою «не базикай» стає дедалі міцнішим фундаментом нашого острівного менталітету. ■

Еволюція пропаганди

Станіслав Васін

Одного разу життєві обставини змусили мене провести зо дві доби в місці, де не було інтернету. Зате був старий добрий телевізор, певна річ, із місцевими сепаратистськими й російськими каналами. За ті дні я буквально потрапив до іншого світу — зі своїми законами, грандіозно й філігранно відточеною брехнею, лицемірством та зверхнім ставленням до всього, що не пов'язане з «великою Росцією» та її «великими» інтересами. Прикметно, що таке «занурення» у стихію «республіканської» пропаганди я здійснюю волею випадку вже вдруге. Утім, відколи ейфорія довкола «Новоросії» явно пішла на спад, характер подаваної інформації змінився. Тепер вона спрямована на те, щоб хоч якось видряпатися з дійсної пастки, у яку загнали себе титани «русскомірних» ідей.

«Найлегшим» серед усього, що вливають через інформаційний шприц, є всілякі російські та радянські фільми, 95% яких працюють на одне — вмонтування ідеї про сакральність «Великої Перемоги» (1945 року) із прославлянням образу мало не билинних руських богатирів, які тепер носять камуфляж і трансформувалися в бійців армії та спецпідрозділів. На тому самому ґрунтується й більшість російських серіалів відповідної тематики, де «опери», «менти» й «слідки», долаючи труднощі суворої дійсності, попри мізерність зарплат і непрестижність обраної професії, все-таки щиро служать своїй батьківщині й державі, ризикуючи життям на невидимих для нас рубежах. Але ностальгією все не закінчується. Міст до нинішніх реалій перекидають різноманітні документальні фільми й телепередачі, присвячені вже російським військовим заводам, новинкам озброєння, сучасним великокаліберним кулеметам з оптичним прицілом, «виробленим із ювелірною точністю». Отут і починається справжній розгул гордості за «великую Росцію».

Нарешті, потужніший наркотик телевізійної картинки надходить у мозок споживача з вечірніми новинами та політичними ток-шоу, де обов'язково — незалежно від того, російський це чи «республіканський» канал, — розповідають про підлість і лицемірство української влади, замінивши ними тему «звірств фашистів», адже вгодовані жіночки у фартухах, що, горлаючи на всю вулицю, вдають із себе корінних дончанок, уже стали моветоном. Тепер усі зусилля ідеологів «русской весни» спрямовані на те, щоб за осно-

вною темою — «звірств джихаду» — показати, як саме Київ устромляє палиці в колеса мирних процесів, принагідно нібито готуючись-таки силою відбити Донецьк і Луганськ. А на російських ток-шоу завжди прослизає думка про те, що «Донбасові ніхто нічого не обіцяв», хоча місцеві генії «Новоросії», ніби не помічаючи її, розповідають і надалі про успіхи «республіки» в доїнні корів і боротьбі з тарифами, які в «народних землях» у рази нижчі, ніж у «фашистських».

Отак мляво минає більша частина вечора, аж доки на екрані не з'являється метр російської пропаганди — Дмитрій Кісельов, котрий самими своїми руками й мімікою змушує повірити, що РФ незабаром перетворить на радіоактивний попіл не тільки Америку, а й «ДІЛ», а українська армія не протримається і двох годин у разі реальних бойових сутичок з елітними російськими частинами. Закінчується це неодмінно близьким планом старту російських ракет із акваторії Каспійського моря мало не під гімн «Великої Страни». Слід сказати, що іронія стосовно власне телевізійної картинки у програмах російського ТБ абсолютно недоречна: за всієї своєї наївності й награності вона діє так сильно, що часом навіть я ловив себе на думці: «А що, коли все це так і є?». Критичність і незалежність думки за такої якісної брехні мають бути неймовірного рівня, щоб людина відсівала пропонувані інформаційні продукти. Годі вже й казати про ситуацію, коли його споживають не днів зо два, а цілими місяцями.

Насамкінець додам, що, попри завершення активної фази бойових дій і нібито дедалі надійніше перемир'я, у «республіканському» інформаційному просторі, як і раніше, подають адреси найближчих військоматів, куди через місцеві телеканали закликають з'явитися всіх, хто ще якимось дивом уникнув вливання до сепаратистських мілітарних структур. А в самому Донецьку поряд із політичною пропагандою Захарченка та його громадського руху «Донецька республіка» активно розвішують банери з рекламою різних батальйонів і коротким переліком їхніх «заслуг», а також обов'язковим номером телефону для охочих вступити в лави цих формувань і цитатою якогось місцевого авторитета в дусі «Артилерія — бог війни. І. В. Сталін» (реklamний слоган бригади «Кальміус»). І якщо на початковому етапі свого розвитку «республіка» мала лишень один-два телеканали й кілька друкованих видань, то нині її інформаційний голод угамовують уже 13 газет, 7 каналів ТБ і 3 радіостанції, цілодобово готові укотре послужити ідеалам Кремля і «Великої Страни». ■

Сатира як зброя

Едвард Лукас

Західні країни починають усвідомлювати помилки, яких припустилися, коли в 1991-му капіталізм завдав поразки комунізмові. Перша: вони гадали, що гроші не пахнуть. Друга: повірили, ніби тріумф вільних ЗМІ — це назавжди. Росія довела наш прорахунок в обох випадках. Бізнесові зв'язки впливають на рішення, які приймають у нас (компанія ВР сьогодні фактично стала британською заручницею в РФ). Кремлівські брудні гроші впливають в політичні партії, аналітичні центри, університети й протестні виступи (як-от противників фрекінгу). А брехня та маніпуляції Кремля, загочені так, щоб збивати з пантелику, дурманити й відволікати, набирають сили і в Росії, і на Заході.

Навіть російські пропагандисти у власну пропаганду насправді не вірять. Попри всі свої антизахідні помпу та їдкість, саме на Заході вони вчать дітей, утримують коханок і складають брудні гроші. Їхня мета не переконувати, а заплутувати. Перекручувати факти, відволікати увагу й сіяти тривогу серед противників, як каже колишній речник НАТО Бен Німмо.

Багато хто, почувши взаємозаперечні твердження й факти, просто знижує у відповідь плечима й більше не намагається зрозуміти, на чьому боці правда. Факти — просто іграшки в дебатах, які ґрунтуються на особистих твердженнях і припущеннях, а не на доказах. Протистояти цьому, тобто відбиватися від тверджень людей, які не вірять в існування правди, складно. Понад те, обмежені у фінансах ЗМІ рідко мають достатньо ресурсів, аби розслідувати чи пояснювати, що відбувається. Російськомовним виданням у РФ затулили рота залякуваннями, побиттями й убивствами. Колись відважне й надійне англомовне джерело інформації про події в путінській Росії The Moscow Times зачало. Минулого тижня газета закрила відділ щоденних новин.

Тим часом кремлівська брехня і пропаганда, до яких західні журналісти не дуже пильно придивляються, допомагають вирішувати комерційні проблеми наших ЗМІ. Газети друкують щедрі рекламні вкладки, які пише і оплачує РФ. Онлайн-видання задоволені напливом коментарів під статтями, навіть якщо їх авторами є тролі, які одержують гроші за поширення московських темників. Російські «говорящие головы», які стверджують, що є «журналістами», допомагають заповнити ефірний час ток-шоу на радіо й ТБ. Наших редакторів та журналістів учать цінувати неупередженість понад правду. Будь-яка цензура сприймається з огидою. Кожен критичний голос необхідно врівноважити виправдальним. Але Росія помічає наші слабкості й з них користується.

НАТО, ЄС та західні уряди запізно й похапцем усвідомлюють загрозу. У Латвії відкрився новий центр «стратегічних комунікацій» НАТО. США збільшили фінансування російськомовних програм. Євросоюз запустив пізнавальний тижневик, де викривається дезінформація РФ.

Однак ці зусилля розрізнені й до певної міри марні. Збільшення кількості радіо- й телеефірів із новинами про західне суспільство — це викидання грошей на вітер. У радянську добу люди зневажали своїх лідерів, ненавиділи політичну та економічну систему і благоговіли перед Заходом. Знаючи про ризик арешту, вони все-таки ловили ВВС. Сьогодні середовище суспільної думки змінилося. Росіяни, може, й не вірять у всю антизахідну пропаганду режиму, але багато хто вважає, що західні новини неправдиві.

І тут краще працюють інші механізми. До прикладу, з ТБ Росії майже зникла сатира. А ми могли б замовляти в найкращих тамтешніх сатириків висміювання Кремля (та слабкості західних лідерів) й викладати ці ролики на YouTube. Амбітніша ідея — зняти російський варіант політичної драми The West Wing («Західне крило») з подіями в Кремлі. Путін боїться висміювання більше, ніж критики. Захищати наш медіа-простір важче. До якоїсь міри російська критика виправдана. Фінансові й політичні кризи, а ще провали в зовнішній політиці підірвали самовпевненість Заходу.

У РАДЯНСЬКУ ДОБУ ЛЮДИ, ЗНАЮЧИ ПРО РИЗИК АРЕШТУ, ВСЕ-ТАКИ ЛОВИЛИ ВВС. СЬОГОДНІ СЕРЕДОВИЩЕ СУСПІЛЬНОЇ ДУМКИ В РОСІЇ ЗМІНИЛОСЯ

Найкраще нам допомогли б прифронтові держави, де російська пропаганда найсильніша й найшкідливіша. У вашингтонському Центрі аналізу європейської політики я працюю над проектом створення «Дезінформації для чайників» — посібника, де пояснено механізми російської пропаганди. Ми беремо за основу аналіз кейсів, написаний експертами з Польщі, України, Естонії, Латвії, Литви та деяких інших країн. Вони розуміють проблему значно краще за нас.

Але найбільша проблема в самому принципі, яким керується наше суспільство. Ми віримо в категорії та правила. Журналісти оберігають власну незалежність. Чинovníки — свої таємниці. Бізнес хоче переступити нинішні проблеми й іти далі заробляти гроші. Але ми стоїмо перед комплексною загрозою. Російські інформаційні війська — це частина значно більшої системи проектування влади, що охоплює все: від тролів у соцмережах до спецслужб, енергетичних компаній, банків та армії. У нас немає комплексної відповіді на комплексну загрозу. І доки не буде, російська інформаційна війна розкладатиме наш союз, отруюватиме суспільну думку й відволікатиме політиків — наслідки для нашої безпеки будуть фатальними. ■

Генеральний спонсор:

Вже 15 років з Вами

Виробник димохідних систем та систем вентиляції

Промо-тур містами України
гурт "Гуляйгород" з етно-електро проектом "GG"

ГУЛЯЙ
ГОРОД

- 25.11 - Луцьк
- 26.11 - Рівне
- 27.11 - Львів
- 28.11 - Івано-Франківськ
- 3.12 - Тернопіль
- 4.12 - Хмельницький
- 5.12 - Вінниця
- 9.12 - Харків
- 10.12 - Полтава
- 11.12 - Кіровоград
- 15.12 - Київ

в підтримку
нового альбому

www.gg-project.in.ua

Квитки:

головна касса проекту **kasa.in.ua** квитки та інформація про **097 0000 754**

та в місцях проведення концертів

Генеральний інформаційний
спонсор:

Інформаційний партнер:

Інформаційний
радіопартнер:

Партнери:

АРТ В Е Л Е С
МІСТЕЦЬКЕ БЕНДСТВО

NX

НОВІ ГРАНІ ДОСКОНАЛОСТІ
ПРИВАБЛИВІ ЦІНИ

www.lexus.ua

Офіційний дистриб'ютор ПП "Тойота-Україна" Київ, пр-т Московський 24 Б

 LEXUS